

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DOĞU PERİNÇEK

Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek

Orta Asya Kavimlerinin Tarihsel Gelişmeleri

GELİŞTİRİLMİŞ 4. BASIM

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

DOĞU PERİNÇEK
**Bozkurt Efsaneleri
ve Gerçek**

Bu kitabın yayın hakları
Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd. Şti.nindir.

Birinci Basım: Aralık 1976, Aydınlık Yayınları (5 000 adet)

İkinci Basım: Ağustos 1978, Aydınlık Yayınları (8 000 adet)

Üçüncü Basım: Ocak 1980, Aydınlık Yayınları (10 000 adet)

Geliştirilmiş Dördüncü Basım: Kasım 1997, Kaynak Yayınları (3 000)

Kapak: İÖ 2. ve 1. yüzyıldan kalma Pazırık kurganlarında bulunan Hunlar'a ait keçe süsler. (Bkz. Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1984, s.67.)

Arka Kapak Fotoğrafı: Mustafa Kınalı (*Hürriyet* muhabiri)

Dizgi ve Teknik Hazırlık: Analiz Basım Yayın
Baskı: Yaylacık Matbaası

ISBN: 975-343-213-5

KAYNAK YAYINLARI: 239

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM UYGULAMA LTD. ŞTİ.

İstiklal Caddesi 184/4 80070 Beyoğlu İstanbul

Telefon: (0212) 252 21 56-99 Faks: 249 28 92

DOĞU PERİNÇEK
**Bozkurt Efsaneleri
ve Gerçek**

Orta Asya Kavimlerinin Tarihsel Gelişmeleri

İÇİNDEKİLER

DÖRDÜNCÜ BASIMA ÖNSÖZ	11
I. Orta Asya Kavimlerinin Gelişmesi	19
1. Hunlar	19
Toplumsal Gelişme Düzeyi	19
Siyasal Örgütlenme: Kabileler Konfederasyonu	21
Konfederasyonun Dayandığı Toplumsal	
Farklılaşma ve Sömürü	23
Özel Mülkiyetin Gelişmesi İçin Gerekli	
"Bariş ve Düzen"	27
2. Göktürkler	28
Tarihsel Aşama	28
Kabile Toplumunun Çözülmesi	31
Sınıflaşma ve Sömürü	34
Sınıf Mücadelesi	36
Devlet Tomurcuklanıyor: Askeri Demokrasi	38
Orhun Yazıtları'nın Anlattığı Devrim	42
3. Uygurlar	45
Yağmacı Savaş Şefliğinden Devlete Doğru	45
Şehirleşen Aristokrasinin Dini: Mani	48
4. Karluklar ve Karahanlı Devleti	49
Tarım Ticaret ve Zanaatların Gelişmesi	49
Ticaretin Güvenliği, Zorla Yerleştirme ve	
Sınıf Mücadelesi	51
Sömürülen Göçebe Kitlelerin Silahsızlandırılması	52
Yerleşen Aristokrasi ve Tüccarların İdeolojisi: İslamiyet	54

5. Sir-i Derya Oğuzları	55
Kabilenin Biçimselleşmesi	55
"Oğuzların Şehri Çoktur"	57
Sınıflaşma ve Sınıf Mücadelesi	57
Devlet Kuruculuğuna Doğru	60
Oğuz Aristokrasisinin Dini: İslamiyet	60
6. Feodal Devlete Sıçrayış	62
II. Toplumsal, Siyasal ve İdeolojik Süreçler	69
1. Kabileden Feodalizme	69
Kabilenin çözülmesi	69
Askeri Demokrasi	70
Sınıf Mücadelesi	71
Feodal Bağımlılık İlişkisinin Doğuşu	72
Orta Asya'da ve Evrensel Olarak Kölelik	
İlişkisinin İkincilliği	73
Batı Avrupa Feodalizmi ve Yunan-Roma Mirası	75
Avrupamerkezcilik	79
2. Kabile Konfederasyonundan Devlete	81
Kabile Konfederasyonları	81
Devlet	83
Devlet Kuruculuğunun Tarihselliği ve Evrenselliği	85
Devletin Rolü	86
Merkez ve Merkezkaç İlişkisi	88
3. Göktanrı'dan Allah'a	93
Efendinin Tanrılaşması	93
Tanrı Kağanlar	93
Ortadoğu'nun Gelişmiş Allah Modeli	95
Fatihleri Fetheden Uygarlık İdeolojisi	97
Ticaret ve İslamiyet	99
Müslüman ve Kâfir Türkler	99
Göçebe Kitlelerin Dini: Batınlık	101
4. Bodundan Millete	103
Bodun Millet Değil	103
Ümmet Dönemi	105
Milleti Burjuva Demokratik Devrimler Yarattı	106

Avrupa'dan Gelen Millet Düşüncesi	109
Cumhuriyet Devrimi'yle Açılan "Milli Devir"	111
Kavimlerin Harmanlanması	112
Türkiye Cumhuriyeti'ni Kuran Türk Milleti	114
5. Efsaneler ve Gerçekler	119
Oryantalistlerin Yönlendirdiği Irkçılık ve Devrimci Milliyetçilik	119
Türk Irkçılığının Bölücü Rolü	122
"Cihan Türklüğü" Tek Bir Millet mi?	123
Paylaşılan Coğrafyada Paylaşılacak İstemeyenlerin Birliği	123
KAYNAKÇA	127

GELİŞTİRİLMİŞ DÖRDÜNCÜ BASIMA ÖNSÖZ

Bu inceleme, 1973 yılında Mamak Askeri Cezaevi'nde yapıldı. Önce bazı bölümleri, Ağustos 1976'da *Aydınlık* dergisinde yayımlandı.¹ Arkasından *Aydınlık Yayınları* tarafından 1976 yılı Aralık ayında kitap olarak basıldı. Ağustos 1978'de ikinci, Ocak 1980'de üçüncü basımları yapıldı. Sırasıyla beş bin, sekiz bin ve on bin olmak üzere toplam 23 bin adet basılan kitap büyük ilgi gördü.

1973 yılında Orta Asya kavimlerinin toplumsal gelişmeleri üzerinde çalışmamın birinci amacı, Türk toplumunun uygarlığa geçiş serüvenini açıklamaktı. Kimi tarihsel materyalistler bile, Selçuklu ve Osmanlı feodal toplumlarını, İran, Arap ve Bizans mirasına bağlıyorlardı. Osmanlı devletini Bizans'ın devamı olarak görenler, Avrupamerkezli görüşlere tutulmuşlardı ve Türklerin uygarlık birikimini göz ardı ediyorlardı.

Elinizdeki çalışma, öncelikle destanlar, yazıtlar gibi ilk kaynaklara dayanarak, Türklerin Orta Asya'da yaşadıkları iki bin yıllık bir sınıflaşma süreci sonunda, feodal devletler kurmanın eşiğine geldiklerini ortaya koydu. Hiçbir toplum, belli bir gelişme düzeyine ulaşmaksızın, daha ileri bir toplumsal aşamaya geçemezdi. Her toplumsal sistem, bir önceki toplumun bağrında filizlenirdi. Sırf fetih ve savaşlar yoluyla, bir topluma yapay olarak bir toplumsal kuruluş aşılanamazdı.

Bu çalışmanın ikinci önemli saptaması, Türklerin tarihinde köleci bir döneminin bulunmadığı idi. Türk toplumunun gelişmesinde, köleciliğin hiçbir zaman hâkim ilişki haline gelmediği, somut olgulara dayanılarak gösterildi.

1 "Pantürkizme Karşı İdeolojik Mücadelenin Önemi", "Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek", "Orhun Yazıtları Üzerine", *Aydınlık*, Ağustos 1976, sayı 66, s.1, 3, 9 vd.

Aslında yalnız Türklerde değil, evrensel düzlemde de kölelik ikincil olarak yaşanmıştı. 24 yıl önce, daha çok Türk toplumunun gelişimini incelediğimiz için, bu yöndeki bulgularımızı kesin ifadelerle açıklamadık. Ancak bugün geliştirerek yayımladığımız dördüncü basımda, köleci üretim tarzının Akdeniz'le sınırlı olduğunu söyleyebiliyoruz. Kapitalizmin öncüsü olan Batı Avrupa halkları da, tıpkı Türkler gibi, sınıfsız toplumdan feodal topluma geçmişlerdir. Batı kapitalizmi, Roma'nın köleci mirası üzerinde yükselmemiştir. Tersine kapitalizmin öncülerinin tarihine baktığımız zaman, Roma'nın çevresinde kaldıklarını görüyoruz. Sınıflaşma sürecindeki halklar, Roma İmparatorluğu'nu yıkarken, kendi bağırılarında fiilzilenen feodal ilişkilerin hâkim hale geldiği bir sıçramayı yaşadılar.

*

Orta Asya kavimlerinin uygarlaşma sürecini incelemek, her tarihsel materyalisti kuşkusuz ırkçı-milliyetçi görüşlerle karşı karşıya getirir. Orta Asya kavimlerinin uygarlaşma serüveni, milliyetçi tarih tezlerine hiç uymuyordu. Türklerin ezelden beri *millet* halinde yaşadıkları, Allah'ın Türklere *devlet* kurma yeteneği bağışladığı, *Cihan Türklüğü* ve *Türk Cihan hâkimiyeti* gibi görüşler, somut tarihle çelişiyordu. Milliyetçi tarihçiler, kendi tezlerini haklı kılmak için, tarihsel belgeler ve metinlerle oynamışlardı. Örneğin Hüseyin Namık Orkun ve Muharrem Ergin, *Orhun Yazıtları*'nı günümüz Türkçesine çevirirken, milliyetçiliğin denetiminden geçirmişlerdi. Yaptıkları en önemli müdahale, *budun* sözcüğünün millet olarak ifade edilmesidir. *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*, *budun*'un "millet" değil, *boy*lar anlamına geldiği gösterdi. Kavramın *Yazıtlar* içinde yüklendiği anlama bakılarak bu saptama yapılmıştı. O zaman Giraud'nun *budun* sözcüğünü, *bodun* olarak okuduğunu bilmiyorduk. *Bod*, zamanın Türkçesinde *boy* anlamına geliyordu, *un* ise çoğul ekiydi. Böylece sözcüğün yalnız metin içinde yüklendiği anlam değil, kökenbilimsel (etimolojik) anlamı da bu çalışmayı doğrulamıştır. 1970'li yıllarda, *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*'in ilk üç basımında belirttiğim gerekçelerle, Talat Tekin de, 1995 yılında yayımladığı *Orhun Yazıtları* adlı kitabında, *budun* sözcüğünün "millet" diye çevrilmesini eleştirdi. Talat Tekin de, Giraud gibi sözcüğü *bodun* olarak okuyordu.²

² Talat Tekin, *Orhun Yazıtları*, Simurg Yayınları, İstanbul, 1995, s.7 vd., s.14.

1973 yılında yaptığım saptamaya uygun olarak, bu basımda *budun* sözcüğünün yerine *bodun*'u yeğledim. Bunu yaparken, bir hayli duraksama geçirdiğimi belirtmeliyim. *Budun*, tarihyazımında yaygın olarak kullanılıyordu, Kaşgarlı'nın kitabında geçiyordu, bugünkü Türkçeye de girmişti. Ne var ki, kökenbilimsel anlamı, çok önemli bir tarihsel-sosyolojik olguyu kanıtladığı için, özellikle *Orhun Yazıtları*'na gönderme yaparken *bodun*'da karar kıldık.

*

Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek, Orta Asya kavimlerinin tarihsel gelişmesi üzerine, Türkiye'de tarihsel materyalist kavrayışla yapılan ilk çalışma olduğu için, daha sonraki çalışmaların yolunu açmış ve etkilemiştir. Gerçi Hikmet Kıvılcımlı da, toplumların uygarlığa sıçrama süreçleri üzerine tarih tezini açıklamıştı, ancak onun çalışması, özel olarak Orta Asya sürecini ele almıyordu.³

1973 yılında Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi sanıklarının, Ankara 3 Nolu Sıkıyönetim Mahkemesi'nde yaptıkları *Savunma*'nın tarih bölümü, o günlerde taze yazılmış olan *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*'teki tezleri içerir. *Savunma*, denebilir ki, Türk tarihinin bütününe kapsayan, tarihsel materyalist kavrayışla yazılmış, ilk derli toplu ve bilimsel çalışmadır.⁴

Doğan Avcıoğlu, 1978 yılında yayımlamaya başladığı *Türklerin Tarihi* adlı kapsamlı çalışmasında, Türklerin kabile toplumundan feodalizme geçişi konusunda, *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*'teki tahlili benimsedi. Avcıoğlu, eserinin 1. kitabında şöyle der:

"Doğu Perinçek, örneğin Göktürk federasyonunun bir devlet olmadığını, 'kabile sistemi ve örgütlenmesinden devlete yükseliş yolunda bir basamak' olduğunu yazarken ve 'devletin tohumunun

3 Bkz. Dr. Hikmet Kıvılcımlı, *Tarih Devrim Sosyalizm*, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, 1965.

4 *Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi Davası Savunma*'nın ilk basımı, 1974 yılında Aydınlık Yayınları tarafından yapıldı ve dönemin en çok satan kitabı oldu. 15 bin adet olan ilk basım, bir ay geçmeden tükenince, Kasım 1974'te ikinci basımı 25 bin adet basıldı ve yasaklanmasına rağmen hemen bitti. Üçüncü basım, Aralık 1979'da yine Aydınlık Yayınları tarafından 5 bin adet ve 4. basım ise Mart 1992'de Kaynak Yayınları'na üç bin adet basıldı. Okuyuculara, bu kitabın kolektif olarak yazılan tarih bölümünü incelemelerini öneririz.

toprağa düşüşü' saydığı 'askeri demokrasi' savını benimseyerek, somut tarihsel gerçeğe bozkırda 'merkezi despotik devlet' arayan kuramcılardan daha çok yaklaşır."⁵

Avcıoğlu, kabile konfederasyonu ve askeri demokrasi tezlerinin ötesinde, Türklerin kabilelerden feodalizme geçişine ilişkin tahlilin bütününde, *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek'e* katılmıştır.⁶

Değerli dostum Server Tanilli, *Faşizmin Yalanları* başlıklı derlemesine, *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek'in* 65-82 sayfaları arasındaki 27 sayfalık bölümünü aldığı için yargılandı.⁷

Halil Berktaş ise, Haziran 1983'te yayımlanan *Kabile'den Feodalizme* başlıklı kitabında, *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek'in* tarih tahliline katkısı konusunda şunları yazdı:

"Fuat Köprülü'nün ...önümüze koyduğu... bu çok başarılı 'kroki'nin Marksist açıdan yeniden yorumlanması işi ancak yakın zamanda başlamış bulunuyor. Oğuz Kağan destanı, Orhun yazıtları, *Divan-ı Lügat-ü Türk*, Dede Korkut masalları ve Nizamül Mülk'ün *Siyasetname'si* gibi birincil kaynakların verdiği ipuçları ile Köprülü, Barthold, Eberhard, Sümer, Ögel ve Osman Turan'ın betimsel anlatımlarının, Engels'in kategorileri artı Vladimirstov veya Werner'in önceki sentezleriyle birleştirilmesine, Doğu Perinçek'in çalışmalarında rastlıyoruz. Bu yazara göre, Orta Asya toplumları, ...MÖ 1000 dolaylarından MS 1000 dolaylarına kadar uzanan yaklaşık iki bin yılda, köleciliğin 'hâkim üretim tarzı' haline geldiğine tanık olmaksızın, kabile toplumunun derinleşen çözülmesiyle doğrudan feodalizme yönelmişlerdir. ...Perinçek'in araştırması, ...kandaş Türk kabile düzeninin tasviri üzerinde durmaksızın, özellikle çözülme, ilkel eşitliği aşma, özel

5 Doğan Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1978, c.1, s.102. Avcıoğlu, aynı görüşü 274. sayfada da yineliyor.

6 Avcıoğlu, *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek'in* tahlilini hemen aynen almakla birlikte, yalnız iki yerde gönderme yapmıştır. Bkz. Birinci Kitap, s.37, 102, 111, 213, 214, 215, 251 vd., 258, 274, 283, 291 vd. İkinci ve üçüncü kitapların ilgili bölümlerine de bakılabilir.

7 Tanilli'nin Kerem Noyan imzasıyla yayımladığı bu derleme, Anlam Yayınları tarafından basıldı, İstanbul, Mart 1978.

mülkiyete geçiş olgularını vurguladığından, adı geçen eserin Fuat Köprülü, Abdülkadir İnan ve Faruk Sümer başta olmak üzere, yukarıda andığımız diğer tarihçilerle birlikte okunmasını öneririz."⁸

Prof. Dr. Sina Akşin'in yönetiminde hazırlanan beş ciltlik *Türkiye Tarihi*, Türklerin kabile toplumundan uygarlığa geçişi konusunda *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*'te saptanan tezleri benimsemiş ve şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"...önümüzde, milliyetçi tarihçiliğin görgül saptamalarının hemen hiçbirine itiraz etmediği, onlarla belgeler düzeyinde bir tartışmaya girmedeği halde, burjuva materyalizminin uzun uzadıya eleştirdiğimiz bütün tıkanmalarını aşan bir örnek duruyor. Doğu Perinçek'in *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek* başlıklı çalışması, hem ikincil kaynaklardaki olgu aktarımlarının, hem de -onların da ardındaki- ...birincil kaynakların, her yerde bir 'devlet' bulmak, her kurumu tamamen Türklere özgü gibi sunmak amaçlarıyla çarpıtılmadıkları takdirde, ...başka kavimlere ilişkin başka malzemelerle karşılaştırılır karşılaştırılmaz, Marx ve Engels'in toplumların tarihî gelişimi konusundaki görüşlerini doğruladığını kolaylıkla gösteriyor. ...*Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*'te Doğu Perinçek, ...Orta Asya Türk toplumunun çok uzun süren askerî demokrasi aşamasının maddî gerçekliğini yakalıyor ve bunun ardında, çok daha gerilerdeki bir saf, bozulmamış kandaşlığın silüetini sezdiriyor."⁹

Türkiye Tarihi, bu değerlendirmeden sonra, "Türklerin İslamiyet kültür dairesine 11. yüzyılda kitlesel olarak girmelerinden önceki evrimlerini, feodalizm yönünde iki bin yıllık dalgalı ve zigzakkı gelişmesini", *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*'ten özetlemektedir.¹⁰

8 Halil Berktaş, *Kabileden Feodalizme*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Haziran 1983, s.153-156. Ayrıca bkz. s.83, 85, 96, 106, 118, 124, 149, 153, 154, 159, 190, 206, 240, 256, 261.

9 *Türkiye Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1987, c.I, s.82. Eserin "Osmanlı Devletinin Yükselişine Kadar Türklerin İktisadî ve Toplumsal Tarihi" başlıklı bölümü, Halil Berktaş tarafından kaleme alınmıştır.

10 Aynı eser, s.100, s.82 vd., s.94 vd., s.110, s.125.

Ümit Hassan'ın da, 1985 yılında yayımlanan *Eski Türk Toplumuna Üzerine İncelemeler* adlı kitabında, *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*'ten yararlandığı hemen göze çarpıyor. Ancak, herhangi bir göndermeye rastlanmıyor. Bunun açıklamasının nasıl yapıldığını bilemiyoruz.¹¹

Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek'in milliyetçi saflarda sarsıcı bir etki yaptığını, bazı milliyetçi teorisyenlerden öğrendim.¹² Bu etki, kitabın üç basımının birkaç yılda 23 bin adet satılmasında da kendini gösteriyordu.

Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek'le yalnız bilim adamları ve meraklılar ilgilenmedi. Bu çalışma, bazı bölümlerinin Aydınlık dergisinde yayımlandığı 1976 yılı yazından beri savcılarının da ilgisini çekti. Önce dergideki yazılar, sonra kitabın her üç basımı nedeniyle TCK 142/3. maddeye dayanılarak ceza davaları açıldı. Değerli dostum Server Tanilli de, *Faşizmin Yalanları* adlı derlemesine *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*'ten 27 sayfalık bir bölüm aldığı için yargılandı.

Klasörler tutan bu dava belgeleri, Türkiye'de bilim ve düşün çabasının nelerle uğraşmak zorunda kaldığını gösteren örnekler arasındadır. Bu davalar; mahkûmiyetler, başka davalarla birleştirmeler, zamanaşımaları ve yasa değişiklikleri sonunda, diğerleri gibi hatıralar haline geldiler.

*

On yılı aşan bir zamandır, kitabın yeni basımının yapılması isteniyor.

Derinleşme ve kitaba katkısı olmayan siyasal polemikleri temizleme arzusu, okuyucularla bu dördüncü buluşmayı geciktirdi. Daha önce inceleyemediğim tarihsel metinleri ve çalışmaları okuma olanağı bulduktan sonra, kitabın sonuç bölümünü geliştirdim ve eleştiriye sunuyorum.

11 Ümit Hassan, *Eski Türk Toplumuna Üzerine İncelemeler*, Kaynak Yayınları, Mart 1985.

12 Bana sözlü olarak belirtildiği için, kendilerinden izin almadan adlarını vermiyorum. Bir de ilginç anım var: 1991 yılı Mart ayında tutuklu olarak bir polis minibüsüyle İstanbul'dan Ankara'ya getirilirken, birlikte kelepçeye vurulduğum bir tutukluyla koyu bir tarih sohbeti yaptık. Düzce yakınlarına kadar beni tanımayan ve benim de kendisini tanımadığım tutuklu, şöyle söyledi: "Doğu Perinçek'in *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek* kitabı, ülkücü safları altüst etti." Daha sonra MHP Beşiktaş yöneticisi olduğunu öğrendiğim tutukluya, "İşte o kitabı yazarla birlikte kelepçelenmiş bulunuyorsun" diye kendimi tanıtmıştım.

Bu basım, kitabın temel tezlerinde değişiklik içermiyor. Çalışmanın *Hunlar*'la başlayıp *Feodal devlete sığırayışla* son bulan *Orta Asya Kavimlerinin Tarihsel Gelişmeleri*'ne ilişkin I. bölümü, ifadeye ilişkin birkaç yenileme ve bazı küçük eklemeler dışında, olduğu gibi duruyor. Böylece kitabın, tarihi olayları uzun uzun anlatmaktansa, tarihin damarını yakalamaya yönelen özelliği korunmuş oldu.

Buna karşılık, *Sonuç* bölümü yeniden yazılmış ve geliştirilmiştir. Bu bölümde, Orta Asya'nın toplumsal, siyasal ve ideolojik süreçleri, genel olarak, *Kabileden Feodalizme, Kabile Konfederasyonundan Devlete, Göktanrı'dan Allah'a ve Bodundan Millete* başlıkları altında incelenmektedir. Orta Asya'da tarihin aktığı mecra, bu süreçlerle özetlenmiş ve yeniden derinleştirilerek yazılmıştır. Aslında dördüncü basımı yıllarca geciktirmemin nedenini, bu *Süreçler* bölümüyle okuyucuya sunmuş bulunuyorum.

1976 yılındaki ilk basıma, 1973 yılında hapisanede yazılmış olan ilk metinde bulunmayan güncel polemikler eklenmişti. Bu eklemeler, "Orta Asya Kavimlerinin Tarihsel Gelişmeleri" konulu araştırmada yama gibi duruyorlardı. Bunları temizlemenin ötesinde, Türklerin bozkır anarşisinden uygarlığa sıçramalarını tahlil eden ve tartışan genel bir özet yapma ihtiyacı ortadaydı. Daha yoğun teori içeren bu bölüm, kitabın tarihsel gelişmeyi veren ilk bölümünden de uzun oldu.

Kitabı geliştirirken, "Orta Asya Kavimlerinin Tarihsel Gelişmeleri"ni içeren I. bölüme Hazarlar'ı da eklemeyi düşündüm. Hatta notlar aldım ve bir plan da yaptım. Hazarlar, daha 8. yüzyılın ortalarında, Orta Asya'nın hayli batısındaki bir coğrafyada, Avrupa'nın Kafkaslar ile Volga arasında kalan geniş alanlarında devlet kurmuşlardı. Türk kavimlerinin bu ilk devletinin yöneticileri, aynı zamanda Yahudiliği benimseyerek, Ortadoğu'nun tek Allah'lı dinlerine geçişe de önderlik etmişlerdi. Bu tarihsel öncelik, Hazarlar'ı önemli kılıyordu. Ancak Hazarlar üzerine söyleneceklerin, tarihsel süreçler açısından, Hunlar, Göktürkler, Oğuzlar, Karahanlılar ve diğerleri üzerine söylenenlerden farklı olmadığını düşünerek, kitabı kalınlaştırmak istemedim.

Kitabın ilk üç basımında, *Dede Korkut Kitabı*'nda "Ağaç ağaç dersem gönüllenne ağaç" diye başlayan üç dizeye, yanlışlıkla Pir Sultan Abdal'a gönderme yapılarak değinilmişti. Bana ait olan bu önemli yanlış düzeltiyorum.

Tarihin daha çok devrim dönemlerine ilgi duydum. *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*, Türk toplumunun tarihsel sıçramalarının ilkinin ele alıyor. Feodalizme geçiş yönündeki bu sıçramanın Selçuklu ve Osmanlı dönemine uzayan devamı, *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet* başlıklı kitapta incelenmiştir. Tarihimizin ikinci büyük sıçramasını ise, Kemalist Devrim başlığını taşıyan beş kitapta tahlil etmeyi planladım. İlk iki kitap yayımlanmış bulunuyor. *Aydın ve Kültür* başlıklı çalışmam ise, tarihe kültür boyutunda bakmaktadır.

Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek, benim daha ilkokula başlamadan, dedemin dizinde duymaya başladığım tarih tutkusunun ürünlerinden biridir. Umarım, eleştirilir ve tartışılır.

Doğu Perinçek
22 Ekim 1997, İstanbul

I

ORTA ASYA KAVİMLERİNİN GELİŞMESİ

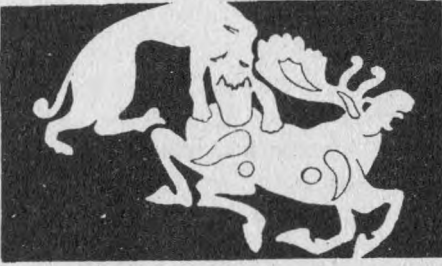
1. HUNLAR

Orta Asya toplumlarının MÖ 1000 yıllarından MS 1200 yıllarına, hatta daha sonralara kadarki tarihi, kabile toplumunun çözülüp feodalizmin oluşumunun tarihidir.

Türkçe konuştuğundan emin olduğumuz ve Türk adıyla tarih sahnesine çıkan ilk kavim, MS 6-8. yüzyıllarda Asya'da büyük bir göçebe konfederasyonu kuran Göktürkler'di. Türkçe konuşan kavimlerin daha önce Hun konfederasyonu içinde de yer aldığını biliyoruz. Hangi kavimden geldikleri üzerinde durmaksızın, Hun adı verilen hâkim unsurun hayatına ve örgütlenmesine göz atarak başlıyoruz.

Toplumsal Gelişme Düzeyi

Çin kaynakları, kendi kuzeylerinde yaşayan atlı göçebe kavimlerden sürekli olarak söz edegelmişlerdir. Bunlar, daha sonra tarihe esas olarak Türk ve Moğol adlarıyla çıkan bozkır göçebeleriydi, çoban kavimlerdi. Başlıca at, koyun ve sığır yetiştiriyorlardı. Ormanlarda yaşayan ve esas olarak avcılıkla geçinen daha geri kabilelere de rastlıyoruz. Esasen göçebeler de çeşitli gelişme aşamalarında. İçlerinde yarı-avcı kabileler dahi bulunuyordu.

Pazırık'ta bulunan bir keçe süsü.

Orta Asya'da açılan kurganlardan (mezar) daha MÖ 8. yüzyıllarda kabileler içinde çok derin bir sosyal farklılaşma olduğunu saptıyoruz. Bu mezarlardaki buluntulardan, zengin bir kabile aristokrasisinin oluştuğu anlaşılıyor. Sürüler, belli ellerde toplanmaktadır.

Kan bağına dayanan klan (soy) örgütlenmesi, kabile aristokrasisinin oluşması ve zenginlikleri elinde toplamasıyla artık çözülmektedir.¹ Erkeğin mülk sahipliğini ifade eden ataerkil aile ortaya çıkmaktadır. Özel mülkiyet, aile ile birlikte ve aile başkanının mülkiyeti biçiminde boy vermektedir. Bu kabile aristokrasisi, hiç şüphesiz bazı klanların diğerleri üzerinde hâkimiyet kurmasıyla ortaya çıkmıştır. Diğer klanlara hükmetmek, hükmeden klan içinde de farklılaşmaya yol açmış ve bunu hızlandırmış, bir kabile şefleri zümresi böylece oluşmuştur. Bu gelişme, göçebe kahramanlık çağının açılması demektir.²

Göçebe kabile aristokrasisi, diğer kabileleri yağmalamak peşinde koşmakta ve kendi kabilesi üzerinde de bir baskı kurmaktadır. Kabileler içinde beyler ve çobanlar ayrılırken, kabileler arasında da bağımlılık ilişkileri doğmaktadır. Engels'in diliyle söylersek, "Savaş için örgütlenme, topluluk hayatının düzenli bir görevi haline gelmiştir". Kabileler, askeri-demokratik bir örgütlenme içindedir.³ Bağımlılık

1 "Çalışmanın erişmiş bulunduğu gelişme aşaması ne kadar düşük, toplam çalışma ürünü ve bunun sonucu, toplumun sahip bulunduğu servet ne kadar az ise, kan ilişkilerinin üstün etkisi, toplum düzeni üzerinde o kadar çok belirleyici görünür." (F. Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Sol Yayınları, 3. basım, s.14-15.)

2 "Kahramanlar çağındaki Yunanlılar gibi, sözde 'kral'lar çağında yaşayan Romalılar da, klanlar, fratriler ve kabilelerden çıkmış ve onlar üzerine dayanan bir askeri demokrasi halinde yaşıyorlardı." (F. Engels, *aynı eser*, s.178.)

3 "Daha yoğun bir nüfus, dışarda olduğu kadar içerde de daha sıkı bir bağlılığı gerektirir. Her yerde, aralarında akrabalık bulunan kabilelerin konfederasyon halinde birleşmeleri bir zorunluluk haline gelir. Bu kabileler, az sonra da birbirleriyle kaynaşırlar ve onlarla birlikte, ayrı ayrı kabile toprakları da, halkın kolektif toprağı halinde kaynaşır. Halkın as-

ilişkileri başlangıçta kabileler arasında iken, zamanla bağımlı kabile ile hâkim kabilenin şefleri arasındaki bir ilişki yönünde değişmiştir. İşte bu bağımlılık ilişkisi, feodal ilişkilerin, somut ifade edersek, bey ile serf arasındaki ilişkinin de cücüğüdür (rüşeymidir).

Siyasal Örgütlenme: Kabileler Konfederasyonu

Birbiriyle sürekli yağma savaşlarına giren bu göçebe kabilelerin meydana getirdiği, bildiğimiz ilk konfederasyon, Çin kaynaklarında Hiung Nu'lar diye anılıyor. Birçok tarihçi, Hiung Nu sözcüğünün aslının Hun olduğu görüşünde. Bilindiği gibi Çince yazı, sesleri aynen yansıtamadığı için, yabancı dil sözcükleri en yakın Çince hecelerle kayda geçirilebilmektedir.

keri şefi... vazgeçilmez, sürekli bir memur durumunu kazanır. Askeri şef, konsey, halk meclisi: İşte kandaş örgütlenmenin bir askeri demokrasi olmak için dönüşmüş bulunan organları bunlardır. Askeri –çünkü savaş için– örgütlenme, şimdi halk hayatının düzenli görevleri haline gelmiştir. Servet sahibi olmayı hayatın başlıca gayelerinden biri gibi gören halklarda, komşuların serveti tamah uyandırır. Bunlar barbar halklardır; yağma etmek, onlara çalışarak kazanmaktan daha kolay, hatta daha şerefli görünür. Eskiden sadece bir zorbalığın öcünü almak ya da daralan bir toprağı genişletmek için yapılan savaş, şimdi sadece yağma için yapılır ve sürekli bir sanayi kolu durumuna gelir. Yeni müstahkem kentlerin çevresinde korkutucu surların dikilmesi sebepsiz değildir. Bu surların hendeklerinde, kandaş örgütlenmenin kuyu gibi mezarı açılırken, kuleleri uygarlık içinde yükselir. İçerde de durum aynıdır. Çapul savaşları, yüksek askeri şefin de, ast şeflerin de iktidarını artırır; bunların haleflerinin aynı aileler içinde seçilmesi âdeti, özellikle babalık hukukunun girişinden sonra yavaş yavaş önce hoşgörülen, sonra hak olarak istenen, en sonra da gasp edilen bir kalıtım haline gelir; soydan geçme krallığın ve soydan geçme soy-luluğun temeli kurulmuş bulunur. Böylece kandaş örgütlenme organları halk içinde klan, fratri, kabile içindeki köklerden yavaş yavaş kopar ve bütün kandaş örgütlenme kendi karşıtı haline dönüşür. Kendi işlerini özgürce düzenlemek hedefine sahip bir kabileler örgütlenmesi iken, komşuları soyan ve ezen bir örgütlenme olur; ve sonuç olarak, bu yeni örgütlenmenin önceleri halk iradesinin araçları bulunan organizmaları, kendi öz halkına karşı, özerkli egemenlik ve baskı organizmaları haline gelir. Ama, servete karşı duyulan susama, klan üyelerini zenginler ve yoksullar halinde bölmeseydi, 'aynı klan içindeki mülkiyet farkı, klan üyelerinin çıkar birliğini uzlaştırmaz karşıtlık haline dönüştürmeseydi' (Marx) ve köleliğin genişlemesi hayatını çalışarak kazanma olgusunu, sadece kölelere layık ve çapuldan daha şerefsiz bir eylem olarak düşündürmeye başlamasaydı, bunlar asla mümkün olmazdı." (F. Engels, *aynı eser*, s.228.)

Marx da, savaşın "fetihçi barbar halkların hayatında, 'normal bir ekonomik ilişki tarzı'" olduğunu belirtir (*Alman İdeolojisi*, çev. Selahattin Hilav, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1968, s.42).

Pazırık'ta bulunan bir keçe süsü.

Nüfusun yoğunlaşması, kabilelerin konfederasyon halinde toplanmalarında önemli bir etkidir. Bu konfederasyonun esas kurucusu Mao-Tun (Mete) MÖ 209'da başa geçiyor. Mao-Tun, Çin imparatoruna yazdığı mektuplarında, Orta Asya'da eli silah tutan bütün kavimleri birleştirdiğinden ve bu kavimlerin barış ve huzur içinde yaşa-

dıklarından söz etmektedir. Bu konfederasyon MÖ 3. yüzyıldan MS 3. yüzyıla kadar beş yüz yıl devam etti.

Hunlar'da yirmi dört büyük mevki vardı. Buna dayanarak, Hunlar'ın yirmi dört kabileden (boydan) oluştuğu ve konfederasyonun başkanı olan Şan-Yü'nün kabilesinin hâkim durumda olduğu sonucuna varabiliriz. Şan-Yü, belki de bu kabilenin, hatta o kabile içinde bir klanın (soyun) adı idi. Hun kabilelerinden beşinin aristokrat boy-ları meydana getirdiğini öğreniyoruz. Klanlar, kabileler ve kavimler arasında bir hiyerarşi (ast-üst ilişkisi) var.

Hun konfederasyonu içinde yer alan kavim ve kabileler hemen hemen aynı hayat tarzı içinde idiler. Bu hayat tarzı, göçebe hayvancılığdır. Otlaklar üzerinde özel mülkiyetin henüz doğmadığı kesin olmakla birlikte, kabileler belli toprak parçalarını otlak olarak kullanmaktadırlar. Kabile aristokrasisinin, bir bakıma bu toprak parçasına tasarruf ettiği söylenebilir.⁴

Kurulan konfederasyon, hiç şüphesiz bu otlakların kabileler arasında paylaşılmasını düzenliyor ve barışı da böyle sağlıyordu.

4 "Göçebe çoban kabileler arasında... toprak, doğanın öteki şartları gibi, ilkel sınırsızlığı içinde görülmektedir... Bu halklar, toprağı kendi mülkiyeti sayar ama hiçbir zaman bu mülkiyetin sınırlarını tespit etmez. ...Burada mülk edinilen ve yenden üretilen toprak değil, sürüdür; toprak her konaklanıldığında ortaklaşa kullanılır." (K. Marks, *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri*, Sol Yayınları, s.96.)

Buna, bazı Türk kavimlerinde "töre" deniyordu. Hayvancılıkla birlikte tarla tarımına da rastlanıyor. Altay bölgesinde Hiung Nu çağından kalma sulama kanalları var. Selenga Irmağı ve Baykal Gölü kıyılarında da o çağdan kalma çeşitli saban demirlerine rastlıyoruz. Gene bu bölgede orak gibi tarım aletleri, tahıl depolamak için çukurlar, tahıl öğütmek için taşlar ve sulama kanalları bulunmuştur. İleri sürüldüğüne göre, Altay dağlarında demircilik gelişmişti.

Konfederasyonun Dayandığı Toplumsal Farklılaşma ve Sömürü

Bütün bunlarla birlikte, konfederasyonu yönetenlerin ve bağımlı toplulukların büyük çoğunluğunun göçebe hayvancılar olduğu kesindir. Konfederasyonun kurulması, Mao-Tun'un Çin imparatoruna yazdığı gibi, kabileler arasındaki yağma savaşlarının yerini bir düzenin (barış ve sükûnun) aldığını ifade ediyor. Bu düzen, ortaya çıkan bağımlılık ilişkileri dolayısıyla aristokrasinin hayvan olarak aldığı bir sömürü temeli üzerinde kurulmaktadır. Ayrıca konfederasyonun başında bulunan hâkim unsur, dışa karşı büyük yağma akınlarını da örgütlemektedir. Çin Seddi bu tehdide karşı yapılıyor. Orta Asya kavim ve kabilelerinin bir düzene sokulması, bir konfederasyon içinde toplanması, devletin de çekirdeğini oluşturmaktadır. Mao-Tun'un, Hun aristokrasisine dayanarak Çinlilerinkine benzer bir devlet örgütü kurmaya, Çin imparatoru gibi bir saray erkânı ve halk kitlesinden ayrı bir bürokrasi oluşturmaya çalıştığını, Çin kaynaklarından öğreniyoruz. Oluşmakta olan bürokrasiyi gösteren memuriyet ve unvanlara rastlanmaktadır. Bununla birlikte, bütün eli silah tutan kabile üyelerinin savaşçı olması, halktan ayrı bir "kamu gücü", yani ordu oluşturulacak bir gelişme düzeyine ulaşılmadığını gösteriyor. Fakat gelişme bu yöndedir. Mao-Tun'un karargâhında bulunan hassa birlikleri, bu özel silahlı kuvvetin, yani "kamu gücü"nün ilk çekirdeğidir.⁵

5 "Devlet... ilkin, kendine tabi olanların toprağa göre dağılmasıyla karakterize edilir. ...İkinci olarak, bizzat silahlı güç halinde örgütlenen halkla artık doğrudan doğruya aynı şey olmayan bir kamu gücünün kuruluşu gelir." (F. Engels, *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, s.235 vd.)

Mao-Tun'un ve Hun aristokrasisinin Çin'e hâkim olmak istediklerini biliyoruz. Bundan amaç, hiç şüphesiz tarım yapan geniş köylü kitlelerini kendilerine bağımlı duruma getirmektir. Böylece yiyecek ihtiyaçlarını ve zenginlikleri, artık yağma savaşlarıyla değil de, köylülerin sömürülmesine dayanan bir düzenle sağlamaya, yani daha ileri bir aşamaya yöneliyorlardı.

Nitekim tarihte, göçebe kavimlerin, yerleşik feodal toplumları boyunduruk altına alarak bu feodal toplumun tepesine oturdukları ve kendi içlerinde de buna uygun bir gelişme gösterdikleri örnekler vardır.⁶ Fakat, Hunların, bunu başaracak bir gelişme düzeyinde olmadıkları anlaşılıyor. Bir Çinli, MÖ 174'te Hunların başbuğuna şöyle diyor:

"Eğer sen, Şan-Yü, Çin bölgelerini itaat altına alsan dahi, yine oralarda yaşayamazsın!"

Bu sözler, Hunların göçebe kabile sisteminden yerleşik bir feodal topluma geçip, böyle bir topluma hâkim olacak kadar gelişmediğini ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle, Hunlar içindeki sınıf farklılaşması ve özel mülkiyetin gelişmesi, henüz böyle bir sıçramayı başarabilecekleri düzeyde değildi. Nitekim, Mao-Tun, kabile şeflerinin yağma siyasetini benimsiyor ve köylülerin yaşadığı geniş Çin topraklarını hâkimiyet altına alma girişiminde bulunmuyordu.

Bütün bunlarla birlikte, Hun aristokrasisinin elinde büyük zenginliklerin biriktiğini, karargâhlarında lüksün arttığını biliyoruz. Burada Marx'ın "devlet, tüketim zenginliğini ve lüksü temsil eder" sözünü hatırlıyoruz. Hunların mezarlarında hayret edilecek kadar bol

6 "Roma illerinin efendisi bulunan Cermen halkları, fethettikleri yeri bir düzene koymak zorundaydılar. Ama Romalı kitleler ne kandaş gruplar içine kabul edilebilirlerdi, ne de bu gruplar aracılığıyla egemenlik altına alınabilirlerdi. Her şeyden önce çoğu yerlerde varlıklarını sürdüren yerel Roma yönetim organlarının başına, Roma devleti yerine geçecek bir şey koymak gerekiyordu ve bu da ancak başka bir devlet olabilirdi; öyleyse, kandaş kuruluş organlarının devlet organları haline dönüşmeleri ve bu işin de şartların baskısı altında çok çabuk olması gerekiyordu. Ama fatih halkın, en yakın temsilcisi askeri şefi. Fethedilen toprakların dış güvenliği olduğu kadar iç güvenliği de, onun iktidarının pekişmiş olmasını gerektiriyordu. Askeri komutanlığın krallığa dönüşmesi anı gelmişti." (F. Engels, *aynı eser*, s.211.)

Çin ve İran malları bulunmaktadır. Bu olgu, yağma dışında, Hun aristokrasisinin Orta Asya'dan geçen İpek Yolu'nu ellerinde tutmasının ve Asya ticaretinde rol oynamasının da bir işaretidir. Kuzey Hun kültür çevresinde MÖ 118-MS 589 arasında Çin Han sülalesine ait bronz paralar bulunmaktadır. Bu da, meta değişiminin dar da olsa, varlığını göstermektedir.

Baş kesen peçenek bahadırları.

Hun konfederasyonunun hiyerarşisi şöyledir:

1. Şan-Yü kabilesi.
(En üstte hiç şüphesiz bu kabile içinden bir klan bulunuyordu.)
2. En önemli (asil) beş Hun kabilesi.
3. Diğer Hun kabileleri.
4. Hunlara bağımlı Yüe-ci ve Tunguzlar gibi kavimler ve bu kavimler içindeki kabile ve klanlar.

Avrupa'da Hun Türk İmparatorluğu

Özel Mülkiyetin Gelişmesi İçin Gerekli "Barış ve Düzen"

Hunlar'ın kendilerine bağımlı kıldıkları kabileler ve kabile toplulukları içindeki kan bağına dayanan kabile sistemini bozup yeni feodal ilişkiler geliştirmeye çalıştıklarına dair bir bilgiye rastlamıyoruz. Tersine, var olan kabile hiyerarşisini ve sistemini koruyorlar ve bu hiyerarşinin en tepesine oturuyorlardı. Sömürüden pay alıyorlar, "barış ve sükûnu" düzenleyen hâkim unsur işlevini görüyorlardı. Hun aristokrasisi, boyun eğdirdikleri yenik kabile aristokrasisini koruyup, onu kendi hâkimiyetinin vekili olarak bırakmaktaydı. Bu ilişki, feodal ilişkilerin çekirdeğini de ifade etmektedir.

Kabilelerin itaat altına alınıp bir merkezi otoritenin kurularak istikrarlı bir "barış ve sükûnun" sağlanması, hiç şüphesiz özel mülkiyet yönündeki gelişmeyi hızlandırmıştır. Bu barış ve düzen sayesinde ki, klan mülkiyetinin geçerli olduğu kalabalık kamplar halinde göç edilirken ve hayvancılık yapılırken, kabileler içinde oluşan sürü sahibi ocakların (bir nevi büyük aile) ayrı ayrı göç edebilmeleri mümkün oldu. Bu düzen, klan mülkiyetinin çözülüp özel ocak mülkiyetinin gelişmesine yaradı. Düzen sağlayan merkezi bir otoritenin kuruluşu, elbette özel mülkiyetin belli bir gelişme düzeyinde ortaya çıkmıştı ve özel mülkiyeti daha da geliştirdi. Hunlar'da da özel mülkiyetin doğması ve gelişmesi, ailenin gitgide daralması süreciyle birlikte oldu.

Ocakların hayvanlarını yağma ve çapuldan koruyacak bir merkezi otoritenin oluşması, bu gelişme için gereklidir. Kabile ve klanlar arasındaki yağma ve çapul kavgaları, baskınlardan korunmak için büyük topluluklar halinde göçü gerektiriyordu. "Barış ve sükûnun" sağlanması, ocaklar halinde göç etmek ve ocak mülkiyetini geliştirmek olanaklarını da getirdi. Toplumsal gelişmenin bu düzeye gelmesi, kabile ve klanlar üzerinde bir otoritenin varlığını gerekli kılmıştı.

2. GÖKTÜRKLER

Tarihte Türk adıyla ortaya çıkan ilk topluluk, bilindiği üzere Göktürkler'dir. Göktürkler, 552 tarihinde Avar (Juan Juan) hâkimiyetine son verdiler ve Orta Asya'da yeni ve büyük bir kabileler konfederasyonu kurdular. *Türk*, başlangıçta bu konfederasyona hâkim olan boyun veya boyların adıydı.¹

Bununla birlikte, konfederasyonda yer alan Oğuzlar, Uygurlar, Türgişler, Karluklar vb. kendilerini hiçbir zaman *Türk* adıyla çağırıyorlardı. Aynı şekilde, Türk Bilge Kağan da onlardan *Türk* adıyla söz etmiyor, onları *Türk* bodunu'ndan ayırıyordu. Göktürk konfederasyonunun denetlediği coğrafyaya ve kavimlere dışardan bakan yabancıların, zamanla konfederasyon içindeki Türkçe konuşan bütün kavimleri *Türk* diye isimlendirdiği düşünülebilir.

Tarihsel Aşama

Göktürkler'in yaşayış ve tarihleri hakkında en önemli bilgileri Orhun Yazıtları'ndan öğreniyoruz² Bu yazıtlar, Türk Bilge Kağan,

1 *Türk sözcüğünün 11. yüzyıldaki açıklaması için bkz. Divan-ı Lügat-ı Türk Tercümesi*, c.I, s.350 vd.

2 *Orhun Yazıtları*, MS 8. yüzyılda yaşayan Orta Asya toplumlarının ekonomik, sosyal ve siyasal yapıları ile geçmipleri konusunda eşsiz önemde bilgiler vermektedir 1973 yılında Mamak Askeri Cezaevi'nde bu çalışmayı yaparken, *Orhun Yazıtları*'nı incelemek için, Muharrem Ergin'in hazırladığı *Orhun Abideleri* adlı kitaba başvurduk. Bu kitapta, *Orhun Yazıtları*'nın günümüz Türkçesine yapılan bir çevirisi yanında, Göktürk alfabesiyle yazılmış özgün metni ve Latin harflerine çevrilmiş o zamanki Türkçe metin bulunmaktadır. Göktürk dili ve yazısı konusunda uzman olmadığımız için, bu çalışmayı yaparken, Muharrem Ergin'in çevirdiği metinden yararlandık ve kitaba eklenen sözlüğe de baktık.

Ancak 4. basımı hazırlarken, Hüseyin Namık Orkun'un *Eski Türk Yazıtları* adlı eserini ve Talat Tekin'in 1995 yılında yayımlanan *Orhon Yazıtları* adlı kitabını da inceledik.

kardeşi Kültigin ve danışmanları Tonyukuk adına dikilmiştir. Tonyukuk Anıtı 720-725 yıllarında, Kültigin Anıtı 732'de, Bilge Kağan Anıtı 735'te dikiliyor. Kültigin 731'de, Bilge Kağan 734'te ölüyor ve 745'te ise Uygurlar hâkimiyeti ele geçiriyorlar.

630 yılında Doğu Göktürkler'in Çin hâkimiyetine geçtiğini görüyoruz. 680 yıllarında Kutluk Kağan (İlteriş), konfederasyonu yeniden kuruyor. Bu yeni canlanış sırasında Bilge Tonyukuk, "Karakum'da... geyik yiyerek, tavşan yiyerek oturuyorduk" diyor. Bu-

Göktürk çağına ait Altaylar'da Kuray buluntuları.

radan, ekonominin esas itibariyle göçebe hayvancılığına dayanmakla birlikte, avcılığın da önemle devam ettiğini anlıyoruz. Türk aristokrasisinin elinde önemli miktarda hayvan sürüsü ve servet biriktiğini gene *Yazıtlar*'dan öğreniyoruz:

"Kültigin'in altınını, gümüşünü, hazinesini, servetini, dört binlik at sürüsünü idare eden Tuygut..."

Göçebelik esas olmakla birlikte, Göktürk çağına ait kurganlarda (mezarlarda) bulunan kürek ve pulluklar, Hun çağındaki tarımcılığın devam ettiğini göstermektedir. Gene Talas Irmağı kıyısında bulunan Göktürk yazısıyla yazılmış yazıtlardan, yerleşik bir tarım hayatının varlığını saptıyoruz. Bir yazıtta, tarla ve su hendeklerinin düzenlenmesinden söz edilmektedir. Yine 697 yılında Çin'le yapılan bir antlaşmaya göre, Çin İmparatoru, Göktürk Kağanı'na, 3 bin adet tarım aleti, 10 bin libre demir (Çin yıllığı T'ang shu'ya göre 40 bin libre), 100 bin hu (1250 ton) tohumluk darı verecektir.³

Bütün bunlarla birlikte, Göktürk çağına tarımın gerilediğinden ve yerleşik hayattan göçebelğe dönüldüğünden söz edilmektedir. Zanaatların, örneğin dülgelik tekniğinin Hunlar'dan geri olması dikkat çekicidir. Bütün bunlar, Göktürkler'in Hunlar'dan daha geri olduğu yönünde görüşlere yol açmıştır. "Dünya tarihinin kaygan ve aynı biçimde, bazı zamanlarda dev sıçramalarla gerilemeksizin daima ilerleme halinde olduğunu sanmanın yanlış olduğunu"⁴ hatırlarsak, bunu pek yadırgamayız. Tarım ilerlemediği gibi, şehirler de kurulmamıştır. Bununla birlikte *Orhun Yazıtları*'nda birkaç şehir ismi geçiyor. Ayrıca, İltiş Kağan on yedi erle Çin'e karşı mücadeleye atılınca "Şehirdeki dağa çıkmış, dağdaki inmiş" deniyor. Bu şehirlerin ("balık") büyük karargâhlar olduğu düşünülebilir; veya daha büyük bir olasılıkla, bunların kerpiçten yapılmış ve etrafı çevrilmiş ilk şehirler olduğu üzerinde de durulabilir. Şehir, Marx'ın belirttiği gibi, iktisadi bünyeye yamanmıştır:

3 İbrahim Kafesoğlu, "Ölümünün 1250. Yıldönümü Münasebetiyle Bilge Kagan, *Belleten*, XLIX, sayı 194, Ağustos 1985, s.263.

4 V.İ. Lenin, "Junius Broşürü Üzerine", Haziran 1916.

"Asya tarihi, şehir ile köyün farklılaşmamış bir çeşit birliğidir. (Burada büyük şehre, gerçek ekonomik yapının üzerinde kon-
durulmuş olan bir hükümdar karargâhı gözüyle bakılmalıdır.)"⁵

Kabile Toplumunun Çözülmesi

Göktürkler zamanında kabileler içinde kuvvetli bir toplumsal farklılaşma olduğunu ve kabile sisteminin çözülme yönünde dönüştüğünü görüyoruz. Buna paralel olarak bazı kabileler ve kabile topluluklarının, diğerleri üzerinde hâkimiyet kurarak onları kendisine tabi kıldığını saptıyoruz. Göktürkler de, 552 yılında bu şekilde, Juan-Juanlar'ın hâkimiyetine son vererek, üstünlüğü ele geçirmişlerdir. *Orhun Yazıtları*'nda ifade edildiği gibi, Göktürk kabilelerinin meydana getirdiği birliğin başında bulunan Bumin Kağan, "Ordu sevk ederek dört tarafındaki bodunu hep tabi kılıyor. İlliyi ilsizleştirip, kağanlıyı kağansızlaştırıyor. Başlıya baş eğdirip, dizliye diz çöktürüyor. Doğuda Kadirkan ormanına kadar, batıda Demirkapı'ya kadar konduruyor. İkiisi arasında pek teşkilatsız Göktürk'ü düzene sokarak öylece oturuyor."

Göktürk konfederasyonunun kuruluşu böyle özetleniyor. Bu olayın bir nüfus artışının zorunlu sonucu olduğunu, Bilge Kağan'ın, "azken çok olduk" sözünden de anlıyoruz. Engels, nüfustaki yoğunlaşmanın "aralarında akrabalık bulunan kabilelerin konfederasyon halinde birleşmelerini bir zorunluluk haline getirdiğini" belirtir.⁶ *Orhun Yazıtları*'nda akraba kabilelerin oluşturduğu bu topluluklara "bodun" adı verilmektedir.

Orhun Yazıtları'nda geçen *bodun* sözcüğünün bir tabiyet ilişkisini ifade ettiği anlaşılıyor. *Bodun* milliyetçi tarihçilerin söylediği gibi millet anlamına gelmeyip, Bilge Kağan'a bağımlı kabile topluluklarına verilen isimdir. Örneğin, Bilge Kağan "Türgiş Kağanı türkümüz, bodunumuz idi", "Dokuz Oğuz bodunum idi" diyor. Hâkim durumda olan Göktürk

5 K. Marx, *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri*, s.84.

6 F. Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, s.14-15.

boyları ile Dokuz Oğuz, On Uygur, Kırgız, Tarduş, Tobi, Tatar, Kıtay gibi kavimler (kabile toplulukları) arasındaki tabiyet ilişkisi, feodal ilişkilerin tomurcuğu idi. Yalnız başlangıçta, bağımlılık, bir beye değil, kabileye bağımlılık biçimindedir. Bu ilişki, zamanla, tabi boyların, tabi olunan kabilenin beyine bağımlı olması yönünde değişti. Tarımdaki toprağa bağıllıktan farklı olarak, burada söz konusu olan, belli bir aristokrata bağımlılık (tabiyet), "işini gücünü ona vermek"tir.

Kabile toplulukları ve kabileler arasında bir hiyerarşi oluşmuştu. Bu hiyerarşide bir alttaki, üsttekine tabi durumdaydı. Avrupa feodalitesinde görülen serflik ve vasallık gibi tabiyet ilişkileri, henüz kabileler arasındaydı. Kabileler içinde oluşan aristokrasiye ve en üstteki kağana tabiyet, onun bir nevi serfi olma yönünde geliyordu. Doğallıkla hâkim kabile içindeki farklılaşma da derinleşiyor ve hâkim kabilenin kitlesi de serfleşiyordu.

Orhun Yazıtları'nda adı geçen kavimlerin kaç boydan oluştuğu da çoğu zaman belirtiliyor. Örneğin Dokuz Oğuz (dokuz boydan oluşan Oğuz kavmi), On Ok (on boy), On Uygur, Dokuz Tatar gibi. Hiç şüphesiz bütün bu kavimler içindeki boylar arasında bir hiyerarşi vardır. Ayrıca her boy içindeki klanlar arasında da bir hiyerarşi söz konusuydu. *Göktürk* adı büyük bir olasılıkla tek bir boy, hatta belki de soy adıyla, daha sonra kabile topluluğuna ve giderek yabancılar tarafından, *Göktürk* konfederasyonu içinde yer alan bütün Türkçe konuşan kavimlere (Oğuz, Uygur, Karluk gibi) verilen genel bir ad oldu.

Göktürkler'deki hiyerarşiyi kaba olarak şöyle ifade edebiliriz:

1. Kağan,
2. Kağanın klanı,
3. Kağanın klanının mensup olduğu Göktürkler'e mensup bir boy,
4. Göktürk boyları (Göktürk bodunu),
5. Göktürkler'e tabi olan Dokuz Oğuz, Uygur, Türgiş vb. bodunları.

Göktürkler'in diğer kavimleri kendilerine tabi kılması, kavim ve kabileler arasındaki yağma savaşının ve düşmanlığın yok edilip, bir düzenin kurulmasını da ifade ediyordu. Esasen konfederasyonun varlık sebebi de buydu. Eskiden kabileler arasında yağma

savaşlarıyla yapılan talanın yerini, belli bir hukuka ve düzene dayanan sömürü ilişkisi almaktaydı.⁷ *Orhun Yazıtları*'nda Bilge Kağan sık sık şöyle söylüyor:

"Dört taraftaki bodunu hep tabi kıldım, düşmansız kıldım, hep bana itaat etti. İşi gücü veriyor." "Bunca bodunu hep düzene soktum."⁸

Gene *Orhun Yazıtları*'nda, çeşitli bodunların tabi kılınarak belli bir yere konurulduğu ve düzene sokulduğu belirtiliyor. Burada kağanın belli bir boduna sınırlı bir toprak parçasını yurt olarak vermesi söz konusudur. O kavim bu sınırlar içinde ekonomisini devam ettirmekte, kağana ürün ve emek olarak vereceği belli bir yüküm altına girmektedir. Bu yükümü yerine getirmeyen kavimlerin üzerine ordu gönderilmektedir. Bu durum, *Orhun Yazıtları*'nda "kervan yollanmayınca üzerine gittik" veya "ordu yolladık" diye ifade ediliyor.

Orhun Yazıtları'nda İltiş Kağan anlatılırken, Tolis, Tarduş bodununu düzene soktuğu, yabguluk ve şadlık gibi mevkiller verdiği söyleniyor. Ayrıca tigin, tarkan, tutuk, buyruk gibi çeşitli unvanlara da rastlanmaktadır. Görüldüğü gibi, boylardan meydana gelen bodunlar itaat altına alındıktan sonra, başlarına yabgu, şad gibi unvanlar taşıyan beyler geçirilmektedir. Örneğin, daha önce Karluk ve Uygur kağanlarından söz edilirken, bunlar mağlup edilip itaat altına alındıktan sonra Karluk ve Uygur ilteberleri unvanları geçmektedir. İlteber, kağana tabi bir topluluğun başındaki bey olmaktadır. Aynı zamanda askeri komutan olduğu da kesindir. Tabiyet bağlarının oluşturduğu hiyerarşi, aynı zamanda askeri hiyerarşidir.

7 "Bazı dönemlerde insanların yalnız yağma ile yaşadıkları geleneksel sanısı yaygındır. Ama yağma edebilmek için yağma edilecek bir şeyin olması gerekir, yani üretimin olması gerekir. Ve yağma tarzının kendisini de belirleyen şey, bu üretim tarzıdır. Bir stock-jobbing nation (borsa spekülörleri ulusu), örneğin hayvancılıkla uğraşan bir ulus gibi yağma edilemez." (K. Marks, *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, Sol Yayınları, s.264.)

8 Yazıtlardaki "kop itdim" fiili, Muharrem Ergin tarafından "düzene soktum" şekline çevrilmiş. "Kop itdim" bugünkü dilde bütün yaptım, birleştirdim anlamına geliyor. Gerçekten de o dönem, çeşitli kabileleri ve kabile toplulukları olan bodunları birleştirmek, onları düzene sokmak demektir. Göktürk konfederasyonu, kabileler arasındaki savaşlara, baskınlara ve Orta Asya bozkırındaki anarşiye son vererek düzeni sağlamaktaydı.

Yabguluk ve şadlık, o bodunun itaat altına alınan eski aristokrasisine verildiği gibi, doğrudan doğruya hâkim Göktürk sülalesinden asiller de yabguluk vb. almaktadır. Örneğin, Bilge Kağan, babası zamanında on dört yaşında iken Tarduş bodunu üzerine şad oturduğunu söylüyor. Burada, kabile toplumunun bağrından çıkan şeflerin savaşta hizmetleri karşılığında "yurt" almaları sistemiyle karşılaşmaktayız.

Sınıflaşma ve Sömürü

Artık kabileler arasında sürekli düşmanlık ve yağma savaşları git-tikçe kaybolacaktır. Hayvan olarak alınan vergi ve angarya şeklindeki sömürü, onun yerine geçmektedir. Tabiyet ilişkilerine dayanan bu sömürü, feodal sömürünün tomurcuğudur.

Bu sömürü sistemi, *Orhun Yazıtları*'nda hiçbir gizlemeye gerek görülmezsizin açıkça ve meşru bir ilişki olarak ifade edilmektedir:

"Dört taraftaki bodunu hep tabi kıldım, düşmansız kıldım, hep bana itaat etti. İşi gücü veriyor."

Gene başka bir yerde, isyan eden Türgiş karabodunu'nun itaat altına alındıktan sonra Tabar'da kondurulduğu ve bunların "iş gücü verdikleri" belirtiliyor.

Esasen bütün kıyamet, kimin kime "iş gücü vereceği" sorununda kopmaktadır. Kültigin Anıtı'nın doğu cephesinde ise, Türk beylerinin Türk adını bırakıp Çin adını tutup Çin kağanına itaat etmeleriyle elli yıl Çin kağanına "iş gücü verdikleri" ifade edilmektedir.

Hatta *Yazıtlar*, Çin kağanının, "bunca iş gücü verdiğini düşünmeden, Türk bodununu öldüreyim, kökünü kurutayım" diye düşündüğünü yazmaktadır. Burada, henüz insan emeğinin üretim fazlası yaratmadığı çağlardaki gibi, kabileler ve klanların birbirini yok etmesine gönderme yapılmış oluyor. *Orhun Yazıtları*, bu ifadesiyle, bunca iş gücü sömürmek varken, Çin kağanının Türk bodununu öldürmeyi düşündüğünü, mevcut düzene aykırı bir durum olarak ele alıyor.

Göktürklerde başlıca iki sınıf görüyoruz:

1. *Ak kemikli bodun* (kabile aristokrasisi).

2. *Kara kemikli bodun* veya *karabodun*, yani "iş gücü veren" halk yığını.

Göktürkler, kabile aristokrasisine ak kemikli bodun adını veriyorlardı. "İş gücü veren" çoban halka ise karabodun diyorlardı. Göktürkler, asaletin, şimdiki gibi, kandan değil, kemikten geçtiği inancındaydılar. Bu sebeple bugünkü bozkurtların "asil Türk kanı" yerine "asil Türk kemiğinden" söz etmeleri gerekirdi. Ak ve kara nitelemesi, yalnız Göktürkler'de değil, diğer Türk kavimlerinde de, beyler sınıfı ile halk arasındaki ayrımı anlatmaktaydı. Örneğin Hazar Türkleri de, bu temelde *Ak Hazarlar* ve *Kara Hazarlar* diye bölünüyordu.⁹ Hindistan ve İran'ı istila eden Ak Hunlar'ın da, ismini soylulardan aldığı anlaşılıyor.

Göktürklerde, soylular ve çoban halk kitlesi dışında köle ve cariyeler (kul ve kün) de vardı. Bunlara *Orhun Yazıtları*'nın birçok yerinde rastlanıyor. Köleler ve cariyeler, çeşitli işlerde, özellikle soyluların hizmetinde vb. çalışmaktaydılar. Bununla birlikte, ekonominin esas olarak köle emeğine dayanmadığı kesindir. Köle emeğinin yaygın bir şekilde kullanılmadığı, savaşta düşmanın esir alınmayıp kılıçtan geçirilmesi âdetinin kısmen devam ettirilmesinden de bellidir. Ayrıca esirlerin öldürülmesini gerektiren bazı inançlar da hâlâ yaşamaktaydı. Örneğin, Oğuzlar'dan esir alınan on er, Göktürk soylularından Tunga Tigin'in yuğ (cenaze) töreninde öldürülmektedir. Bu tutsakların öte dünyada Tunga Tigin'e hizmet edeceğine inanılmaktaydı.

Bu inanç, insan emeğinin üretkenliğinin geri olduğu bir gelişme döneminin kalıntısıdır. İnsanların tükettiklerinden fazla bir şey üretemedikleri, üretim araçlarının ve teknolojinin geri olduğu bir dönemde insanları köleleştirmekte ekonomik bir fayda yoktur.

Göktürkler, şüphesiz bu kadar geri bir toplumsal aşamada değillerdi. Aristokrasinin elinde bir zenginlik birikmekte, bir üretim fazlası yaratılmaktaydı. Buna rağmen, tutsakları öldürme inancının hâlâ yaşaması, iki sebeple açıklanabilir. Birincisi, bu inanç eski toplumun üstyapısının bir kalıntısıdır ve zamanla ortadan kalkmaktadır. İkincisi, köle emeğinin yaygın bir şekilde kullanılmaması sebebiyle tutsak öldürülebilmektedir.

9 Bkz. Arthur Koestler, *Onüçüncü Kabile*, Ada Yayınları, İstanbul, 1977, s.18.

Asya'daki Türk kavimlerinde kölelik hiçbir zaman hâkim ilişki halini almamıştır. Kölelik, kabile toplumundan feodalizme geçiş süreci içinde, daima ikinci planda kalan bir ilişki olarak yaşanmıştır.¹⁰

Sınıf Mücadelesi

Göktürklerde sınıf farklılaşmasının varlığı, doğal olarak sınıf mücadelesine yol açmaktaydı. Denebilir ki, *Orhun Yazıtları*, karaboduna itaat ve bağlılık öğütleyen göçebe aristokrasisinin yeşermekte olan ideolojisinin edebi bir ifadesidir. Yazıtlarda sınıflararası barışı ifade etmek için, yani aristokrasinin karaboduna hâkim olmasının karşılığı olarak, "Beyleri de bodunu da tüz imiş" denmektedir. Beyler ile bodunun "tüz" olmasından söz edilmesi, "tüz" olmadığı hallerin de söz konusu olabileceğini ifade etmektedir. Nitekim *Yazıtlar*'da, beyler ile karabodun arasındaki mücadelelerden söz edilmektedir. Örneğin, Türk bodununun Çin hâkimiyetine düşmesinin sebepleri anlatılırken, "beyleri bodunu tüzsüz için" (yani beyler ile bodun arasındaki barış ve anlaşma bozulduğu için) ve Çinliler "bey ve bodunu karşılıklı çekiştirdiği için" deniyor. Demek ki, Göktürk beyleri ile karabodun arasındaki "tüzlüğün", yani düzenin bozulduğu, beylerle halkın çekiştiği bir durum söz konusudur. Bilge Kağan, karaboduna bu olayı hatırlatarak, onların itaat etmesini istiyor.

Kültigin Anıtı'nın doğu cephesinde Türgiş karabodununun isyanı anlatılıyor. 37. satırda Türgiş bodununun basılması, kağanının öldürülüp ilinin alınması ve Türgiş karabodununun itaat altına alınıp Tabar'a kondurulması ve işi gücü verdiği belirtildikten sonra, biraz ilerde Türgişlerin "düşman" olduğu anlatılırken, karabodun de-

10 Köleliğin ikinci derecede önem taşıdığı toplumları Engels şöyle açıklamaktadır:

"Köleliğin mümkün olmasından önce, üretimde belirli bir düzeye ulaşılmış ve bölüşümde belli bir eşitsizlik derecesinin ortaya çıkmış olması gerek. Ve köle çalışmasının bütün bir toplumun egemen üretim biçimi haline gelmesi için, üretim, ticaret ve servet birikiminde daha da büyük bir artışa gereksinim vardır. Toprak üzerinde kolektif mülkiyetin bulunduğu eski doğal topluluklarda kölelik, ya kendini göstermez, ya da ikincil bir rol oynar." (F. Engels, *Tarihte Zorun Rolü*, Sol Yayınları, s.29.)

yiminin kullanılması ilgi çekicidir. Çünkü bir kavim, beyleriyle birlikte düşman olduğu zaman, *Yazutlar*'ın birçok yerinde bu kavimden bodun diye söz edilmektedir. Demek ki, bu olayda itaat altına alındıktan sonra Göktürk hâkimiyetine isyan eden sadece karabodundur; başka deyişle, aristokrasi dışında kalan kitledir. Kağanının ve buyruklu beylerinin öldürülmesinden sonra itaat altına alına karabodun, muhtemelen başlarına tayin edilen Göktürk aristokrasisine başkaldırıyor. Neticede Alp Şalçı, Türgiş karabodununu öldürüyor ve yeniyor.

Tonyukuk Anıtı'nın doğu cephesinde ise, Türgiş kağanının On Ok kağanı ve Kırgız kağanı ile işbirliği ederek, Türk kağanını yenmeyi planlarken şöyle dediği belirtiliyor: "Benim bodunum oradadır, demiş. Türk bodunu yine karışıklık içindedir, demiş. Oğuz'u yine

Çu Vadisi'nde bulunmuş, Soğdlulara ait eserler.

sıkıntıdadır, demiş." Türk bodununun "karışıklık içinde" olması, beylerle karabodun arasındaki çatışmayı ifade etmektedir. "Oğuz'un sıkıntıda olması" ise, Dokuz Oğuz boylarının Türk kağanı tarafından itaat altına alınıp "iş gücü vermesi", yani sömürülmesi yüzündendir.

Yazıtlar'ın birçok yerinde Türk bodununa hitap edilerek, bütün fe-laketlerin sebebi olarak onun disiplinsizliği gösterilmekte, ilin ve törenin bu yüzden bozulduğu, bodunun Çin'e köle ve cariyeye durumuna düştüğü anlatılmaktadır.

Karabodun ile beyler arasında mücadele olduğu gibi, en kanlı çatışmalar şüphesiz çeşitli kavimlerin (veya boy topluluklarının) aristokrasisi arasındaydı. Bütün *Orhun Yazıtları* bu mücadelelerle ilgili tarihi olaylarla doludur. Göktürk aristokrasisi dört bir yana ordu sevk ederek, Oğuzlar'ı, On Oklar'ı, Türgişler'i, Tarduşlar'ı, Basmıllar'ı vb. itaat altına alıyor. Kanlı savaşlar ve isyanlar devam ediyor. Göktürkler, yendikleri aristokrasiyi öldürüyor, baş eğenleri ise kendine tabi kılıp onları çeşitli unvanlarla kavim veya boylarının başında bırakıyorlardı.

Savaşların kazanılması, yenilenlerin itaat altına alınması ve mallarına mülklerine el konulması demekti: "Tengut bodununu bozdum. Oğlunu, karısını, at sürüsünü, servetini orda aldım" gibi. Aynı şekilde Bilge Kağan, "Basmıl İdik Kut, soyumdan olan bodun idi. Kervan göndermiyor diye ordu sevk ettim, tabi kıldım, malını çevirip getirdim" diyor.

Görüldüğü gibi, kavimler veya boy toplulukları arasındaki bu savaşlar, sınıflaşma süreciyle bağlantılıydı. Yenilenler ile yenilenler arasındaki ilişki, yenilenlerin tabi kılınması veya köle ve cariyeye yapılması sonucu, sınıfsal ilişki yönünde filiz vermekteydi.

Devlet Tomurcuklanıyor: Askeri Demokrasi

Bir kabilenin beyleri, zamanla diğer kabile ve kabile topluluklarını itaat altına alarak kendine tabi kılmaktadır. Kabileler arasındaki yağma savaşlarının ve baskınların yerini, yeni tabiyet ilişkilerinin biçimlendirdiği bir kurallar sistemi almaktadır. Başka deyişle, Kağan,

"ili tutup, töreyi düzenlemektedir". Burada *il* belli bir toprak parçası ve o toprak üzerindeki halk anlamına gelirken, zamanla onun üzerinde kurulan siyasal örgütlenmeyi de ifade edecektir. "İlin kaybedilmesi" ve "kazanılması", "ilin karışması" deyimlerinden bunlar anlaşılıyor. *İl*, tabi olan belli bir halk topluluğudur ve bazen "karışmaktadır". Öte yandan *il*, bir toprak parçası, bir mülktür.

Göktürk aristokrasisi, *Orhun Yazıtları*'nda, Çin hâkimiyetine girildiği sırada, kara kemikli bodunu (sömürülen halk kitlesi) şöyle konuşturuyor:

"İlli bodun idim, ilim şimdi hani? Kime il kazandırıyorum? Kaanlı bodun idim, kaanım hani, hangi kaana işi gücü veriyorum?" der imiş. Öyle deyip Çin kaanına düşman olmuş. Kendisini düzene sokmadığından yine teslim olmuş."

Buradan da anlaşılıyor ki, *il*, hâkim olunan toprak parçası ve onun üzerinde kurulan, sömürüye dayanan düzen ve örgütlenme idi. *Orhun Yazıtları* sık sık "kazanılmış" ve "düzene sokulmuş" *ilden* söz etmektedir.

Bir toprak parçası üzerindeki halk ile göçebe konfederasyonu arasındaki tabiyet ilişkileri, devlet ile uyruğu arasındaki ilişkiye dönüşme yönünde gelişmektedir. Bu sebeple *il* sözcüğü, zamanla devlet öncesi siyasal örgütlenme anlamını da yükleneyecektir. Yalnız Türkçede değil, başka dillerde de devlet kelimesinin köken olarak "mülk" anlamına gelmesi dikkat çekicidir.¹¹

Göktürklerin kurduğu konfederasyon içinde, hiç şüphesiz hâkim Türk boyları (Türk Sir bodunu) da sömürüden pay alıyorlardı. Bilge Kağan "Som altınını, beyaz gümüşünü, kenarlı ipeğini, ipekli kumaşını, binek atını, aygırını, kara samurunu, sincabını Türküme, bodunuma kazanıverdim, tanzim ediverdim" diyor.

11 Talat Tekin, *il* sözcüğünü bugünkü Türkçeye hep devlet diye çevirmiş (örneğin s.37, 39, 41 ve daha birçok yerde). Oysa Göktürkler, henüz devlet aşamasına ulaşmamışlardı. Dikkatle incelenirse, devlet sözcüğünün metnin ilgili yerlerinde yabancı durduğu görülecektir. Bizce *Orhun Yazıtları*'ndaki *il* sözcüğü olduğu gibi bırakılmalıdır. O zamanki *il* kavramını bugünkü dilde karşılayacak bir sözcük bulunamaz. Çünkü *il*, o çağa özgü tarihsel bir kategoridir ve zaman içinde içeriği değişmiştir.

"Türküm" ve "bodunum" diye ayrı ayrı sayılması, *Türk* adının "Türk Sir bodunu" denen boylar içinde en soylu boya ait olduğu kanısını kuvvetlendiriyor. Bilge Kağan'ın adının Türk Bilge Kağan olarak geçmesi de bu fikri doğrulamaktadır. Çünkü göçebe aristokrasisinin adlarının başına mensup oldukları boyun adı konmaktaydı. Bu *Türk* adı, zamanla diğer Göktürk boylarını da kapsamış ve yabancılar (Araplar ve İranlılar), Türkçe konuşan bütün kavimlere bu adı vermişlerdir.

Sömürüden esas yararlanan soylu boy, hiç şüphesiz Bilge Kağan'ın da mensup olduğu, "Türküm" dediği bu boy ve onun en soylu klanı idi. Türk Sir bodunu ile diğer Göktürk boyları ise, Göktürk konfederasyonu içinde hâkim konumda oldukları için, en iyi durumdaydılar. Nitekim Bilge Kağan "Bodunu besleyeyim diye kuzeyde Oğuz'a doğru, doğuda Kıtay, Çin'e doğru on iki defa ordu sevk ettim. Tabi kıldım. Düşmansız kıldım" diyor. *Orhun Yazıtları*'nda sık sık, "İçte aşsız, dışta donsuz, düşkün, perişan bodunun üzerine oturdum. Ölecek bodunu diriltip besledim. Çıplak bodunu elbiseli, fakir bodunu zengin kıldım. Az bodunu çok kıldım. Dört taraftaki bodunu hep tabi kıldım, düşmansız kıldım" deniyor.

Burada şüphesiz, propaganda yanında, göçebe aristokrasisinin kendi akraba kabileleriyle ilkel dayanışma anlayışının izleri de vardır.

Savaş ve akınlar, Türk bodunu için bir geçim kaynağıydı. Savaş ve yağmadan elde edilen ganimetten, eli silah tutan herkes belli bir pay almaktaydı. *Orhun Yazıtları*'nın ifade ettiği gibi, "o zamanda kul kullu olmuştu, cariyeye cariyeli olmuştu". Yani hâkim unsur olan Türk bodunu zenginleşmişti.

Engels'in belirttiği üzere, "Savaş için örgütlenme, topluluk hayatının düzenli bir görevi haline gelmişti."¹² Fakat henüz silahın özel bir kamu gücü elinde toplandığı söylenemez. Eli silah tutan bütün kabile üyeleri savaşa gitmekteydi. Bununla birlikte beylerin ve kağanın çevresinde, alpler adı verilen ve savaşmaktan başka işi olmayan bir askeri gücün, bir maiyetin toplanmaya başladığı da anlaşılıyor. Engels, bu askeri maiyetin krallığın ve devletin doğuşunda oynadığı rolü şöyle anlatmaktadır:

12 Engels, *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, s.228.

"Belirli bir ün kazanan askerî şef, etrafında gözü ganimette bir genç kalabalığı topluyordu; bu gençler ona kişisel sadakatle bağlanıyorlardı –şefin de onlara bağlandığı gibi–. Şef, onların ihtiyaçlarını sağlıyor, armağanlar veriyor ve hiyerarşik bakımdan örgütleniyordu. Böylece bir muhafız kıtası ve küçük seferler için bir savaş birliği, daha büyük seferler için tam bir subay topluluğu meydana getiriyorlardı. (Bunlar)... eski halk özgürlüğü bakımından bir yıkım tohumu teşkil ediyorlardı... Bir yandan krallık iktidarının doğuşunu kolaylaştırdılar, ama... bunların dağılmaması ancak sürekli savaşlar ve çapul seferleri ile sürdürülebilirdi... Kralların bu maiyet adamları, köle ve Romalı saray hizmetkârları ile birlikte gelecekteki soylular sınıfının başlıca unsurlarından ikincisini teşkil ettiler."¹³

Görüldüğü gibi, Göktürk konfederasyonu da, Hun konfederasyonu gibi, kabile sistemi ve örgütlenmesinden devlete yükseliş yolunda bir basamaktır. Hayvan sürüleri üzerinde büyük özel mülkiyetin var olduğu göçebe toplumundaki farklılaşma, devleti doğurmaktadır.¹⁴ Bilge Kağan, Tanrı'nın kendisini, "yer ve sular sahipsiz kalmasın" diye yolladığını söylemektedir. Hırsızlığa ölüm cezası verilmektedir. Bu, özel mülkiyetin yeni gelişmekte ve yerleşmekte olduğu toplumlarda görülen bir uygulamadır. Kabile aristokrasisi, özel mülkiyeti ağır cezalarla yerleştirmekte ve pekiştirmektedir.¹⁵ Konfederasyon

¹³ Engels, *aynı eser*, s.201.

¹⁴ Engels, Göktürkler döneminde henüz tamamlanmamış olan bu gelişmeyi başka toplumları incelerken şöyle anlatıyor:

"İlkel ve kendiliğinden demokrasi. iğrenç bir aristokraziye dönüşmüştü. Nihayet kandaş örgütlenme, içsel çekişmeler bulunmayan bir toplumdan doğmuştu ve sadece bu nitelikteki bir topluma uygundu. Bu toplum, kamuoyu hariç, hiçbir zorlama aracına sahip değildi. Ama içte, ekonomik varlık şartları bütünü gereğince özgür insanlar ve köleler, zengin sömürücüler ve yoksul sömürenler biçiminde bölünmek zorunda kalan bir toplum doğmuştu; öyle bir toplum ki, bu uzlaşmaz karşıtlıkları artık yeni baştan uzlaştıramamakla kalmıyor, tersine onları sonuna kadar geliştirmek zorunda bulunuyordu. ..Kandaş örgütlenmenin ömrü dolmuştu. Kandaş örgütlenme, işbölümü (ve bunun sonucu, toplumun sınıflara, bölünmesi) ile paramparça olmuştu. Yerine devlet geçti." (*Aynı eser*, s.233-234.)

¹⁵ İbn Fadlan, Bulgar Türklerinin de hırsız ve zina yapanı öldürdüklerini belirtir. Bkz. İbn Fazlan, *Seyahatnâme*, Yayımlayan Prof. Dr. Ramazan Şeşen, Bedir Yayınları, 2. basım. İstanbul, 1995, s.61.

içinde yağma ve çapul da yasaklanmakta ve sömürü yeni bir sisteme bağlanmaktadır.¹⁶

Bütün bunlara rağmen, Göktürk konfederasyonu devlete geçişin geri aşamalarındadır. Bu sebeple Bilge Kağan, Türk bodununun Ötüken ormanından ayrılıp Çin'e gitmesinin ölüm olacağını ısrarla söylüyor. Şüphesiz bu ölüm, Çin'deki feodal ilişkilerin içinde erimektir. Bunun için Çin'e yaklaşmamak gerekir: "Ötüken yerinde oturup kervan kafile gönderirsen hiçbir sıkıntın yoktur." Bilge Kağan, bu sözleriyle "gidip orada erime, feodal toplum seni yutar!" demektedir.¹⁷

Orhun Yazıtları'nın Anlattığı Devrim

Zenginlik ve özel mülkiyetin gelişmesine paralel olarak kan bağlarının çözülüşünü, Bilge Kağan çok açık bir şekilde anlatmaktadır. Birçok kavmin tabiyet altına alınması ve savaşlarla kazanılan ganimet sonunda ortaya çıkan manzara şudur:

"O zamanda kul kullu olmuştu, cariye cariyeli olmuştu. Küçük kardeş büyük kardeşi bilmezdi, oğul babasını bilmezdi. Öyle kazanılmış, düzene sokulmuş ilimiz, töremiz vardı."

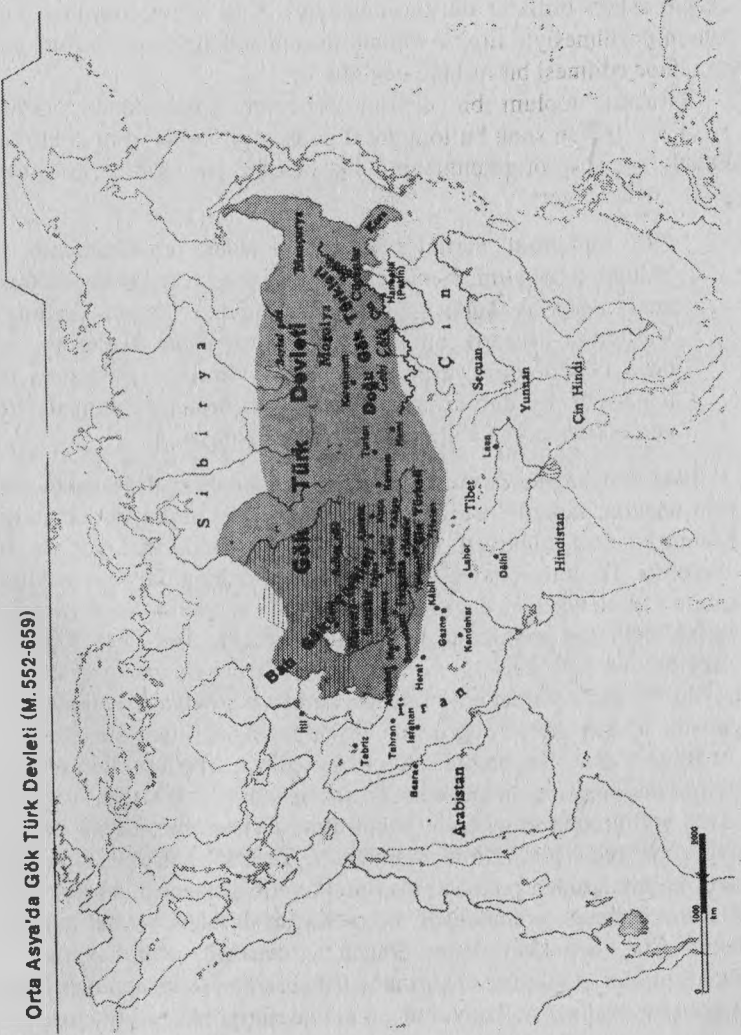
Gelişen özel mülkiyet sonucu, kan bağları, "küçük kardeş büyük kardeşi bilmeyecek" kadar çözülmüştür. Toplum artık, klan (soy) esasına göre değil, yeni filizlenmekte olan özel mülkiyet ilişkilerine göre biçimlenmektedir. Klanlar dağılmakta, aynı klandan insanlar

16 Franz Oppenheimer, yağma ile sömürü arasındaki farkı, ayı ile arıcı arasındaki farkla anlatır. Yağmacı, kovandaki balı yerken kovayı mahveden ayıya benzer. Arıcı ise, arılara kışı geçirmelerine yetecek kadar bal bırakarak bir sömürü ilişkisi kurar. Sömürücü, ayrıca sömürdüğü emekçiyi aylara karşı koruyacak bir güvenlik sistemi de oluşturur (*Devlet*, s.75 vd., 80, 122).

17 Daha geri bir gelişme aşamasındaki toplumların kendilerinden ileri toplumlara karşı giriştikleri fetihlerin sonucunu Engels şöyle tahlil etmektedir:

"Daha kaba bir halk tarafından yapılan bir fetih, açıkça iktisadi gelişmeyi sarsar ve birçok üretici gücü ortadan kaldırır. Ama sürekli fetih olaylarının büyük bir çoğunluğunda, daha kaba olan fatih, fetihten çıktığı şekliyle, daha yükek 'iktisadi durum'a uymaya zorlanır; fethedilen halk tarafından özümflenir ve çoğu kez, onun dilini bile kabul etme zorunda kalır." (Engels. *Tarihte Zorun Rolü*, s.59.)

Orta Asya'da Gök Türk Devleti (M. 552-659)

farklı yerlere kondurulmakta, farklı kabilelerin savaşçılarından oluşan askeri birlikler oluşturulmaktadır. Kan bağına dayanan toplumun çözülmesiyle ilin ve törenin düzene sokulmasının birbiri peşi sıra ifade edilmesi bir raslantı değildir.

Kısacası, toplum bir devrim dönemini yaşamaktadır. *Orhun Yazıtları*, baştan sona bu toplumsal gelişmeyi, bu devrimi anlatıyor. Engels, kandaş örgütlenmenin yok olduğu bu tarihsel gelişmeyi şöyle ifade ediyor:

"Bu toplumsal evrim sürecinde, kandaş örgütlenmenin ne olduğuna bakalım. Kendi katkısı olmaksızın fıskırmış bulunan yeni unsurlar karşısında bu örgütlenme güçsüz kalmıştı. Varlığının ilk şartı, bir klanın ya da kabilenin üyelerinin, sadece kendilerinin yaşadığı bir toprak üzerinde birleşmiş olmalarıydı. Bu durum uzun süreden beri ortadan kalkmıştı. Her yerde klanlar ve kabileler birbirine karışmıştı."¹⁸

Eski kan bağına dayanan kabile örgütlenmesini dağıtmakta olan yeni unsurlar nelerdi? Bu unsurların başını özel mülkiyet çekiyordu. Klanın kolektif mülkiyeti, özel mülkiyet karşısında geriliyor ve yok oluyordu. Toplum içindeki sınıflaşma, kan bağına dayanan eşitlikçi kabile örgütlenmesini dağıtıyordu. Belli bir kabilenin üyesi olmanın yerini, belli bir aristokrata bağımlılık alıyordu. İşte Orta Asya'nın yüzyıllardan beri yaşadığı ve *Orhun Yazıtları*'na da yansıyan devrim buydu. Göktürk konfederasyonunun kurulması, dalgalar halindeki bu gelişme içinde, ileriye doğru yeni bir dalgalanmayı ifade etmektedir.

Bilge Kağan ise, bugün onu bayrak edinen ırkçıların tam tersine, tarihin ilerlemesine hizmet eden bir rol oynadı. Bilge Kağan, yağmacı savaş şefliğinden emekçinin sömürülmesi sistemine, başka deyişle uygarlığa geçiş girişiminin başındaydı. Tarihsel gelişme, toplumun ilkel komünizmden çıkması, özel mülkiyetin gelişmesi, sınıfların ve devletin doğması yönündeydi. Bilge Kağan da buna hizmet etti. Nitekim Çin kaynakları, Bilge Kağan'ın tebaasını şehir hayatına ve Buda dininin ayinlerine alıştırmak düşüncesinde olduğunu belirtirler. Ancak bu düşüncesi, Tonyukuk'un muhalefetiyle karşılaşmıştır.¹⁹

18 Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, s.232.

19 Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1976, s.8.

3. UYGURLAR

743 yılında Uygur kavmi, kendisine itaat etmiş olan Dokuz Oğuzlar'la birlikte, Göktürk kağanlığına son verdiler ve Orhun bölgesinde hâkimiyetlerini kurdular. Uygurlar on boydan meydana gelmişlerdi. Hâkimiyetleri 840 yılına kadar yüz yıl sürdü. Bu tarihte Kırgızlar'a yenilen Uygurlar, batıya göç ederek Beş Balık (Beş Şehir) bölgesine yerleştiler (bugün Çin Halk Cumhuriyeti'nin özerk bölgesi olan Sincian-Uygur).

Yağmacı Savaş Şefliğinden Devlete Doğru

Uygurların Beş Balık'ta sarnıçlar yaptıklarını görüyoruz. Aynı şekilde zanaatlar da gelişmektedir. 1055-1065 yıllarında çıkarılan bir fermanla bakır ve demir cevherinin satılması yasaklanmaktadır ki, bu yasağın cevherlerin işlenmesini desteklemek için konduğu açıktır. Bu yasağı, feodal lonca kısıtlanmalarının doğuşunun bir belirtisi olarak da değerlendirebiliriz.

Bu gelişmeye paralel olarak, göçebe savaşıllığı da zayıflamaktadır.

Uygur kabile konfederasyonunun 9. yüzyıldan sonra yavaş yavaş bir tüccar devletini andırması, ticaretin gelişmesi, yerleşik hayata geçiş ve şehirlerin kurulmasıyla birlikte oldu. Bu gelişme, Orhun bölgesinde 840 yılına kadar devam eden Uygur hâkimiyeti zamanında başlamakla birlikte, daha çok Uygurlar'ın Beş Balık-Turfan bölgesine göç ettikten sonra kurdukları şehirlerde görülüyor. Bu dönemde

Uygur toplumu, bu şehirleşme süreciyle özdeşleşmektedir. Nitekim Kaşgarlı Mahmut, *Divan-ı Lügat-it Türk'te*, Uygur sözcüğünü "Beş şehirli bir vilayetin adı" diye tanımlar.¹

Uygurlar'ın başında bulunduğu konfederasyon da, tıpkı Hunlar ve Göktürkler gibi, yağmacı savaş şefliğinden devlete geçiş yönünde bir atılımdı. Savaş zamanlarında akın ve yağma seferine komuta etmek veya sürekle avlarını yönetmek için seçilen ve geçici bir görev olan kağanlık, bu konfederasyonlarda kurumlaşmakta ve devamlılık kazanmaktadır. Kağanlığın babadan oğula geçtiği hanedanlar kurulmuştur.

Bu gelişmeyle bağlantılı olarak, gerek kağanların, gerekse ona bağımlı olan göçebe beylerinin çevresinde bir maiyet de doğmaktaydı. Bunlar, üretimden ve kan bağına dayanan klan örgütlenmesinden kopan "alpler", "erenler", "yiğitler" idi. Bugün halk hikâyelerinde hâlâ söylenen "yediler, dokuzlar, kırklar" vb. bu maiyetin destanlardaki yansımalarıdır.

Zamanla bu askeri maiyete, çevresinde toplandıkları kağan veya beyle kan bağı olmayan, başka boy ve kavimlere mensup savaşçılar girdi. Böylece halktan ayrı bir kamu gücü oluşmaya ve kurumlaşmaya başladı.²

Doğallıkla bu süreç, özel mülkiyetin gelişmesi ve göçebe aristokrasisinin zenginleşmesi, sınıf farklarının keskinleşmesi, kan bağına dayanan kabile örgütlenmesinin çözülmesiyle birlikte yürümektedir. Yeni sınıflı toplum, halkı denetim altına alacak sürekli bir silahlı gücü de yaratmaktadır. Eli silah tutan her kabile üyesinin savaşa katılması devam ederken, bir yandan da halk kitlesinden ayrı ve üretimle ilişkisi olmayan bir baskı ve cebir gücü oluşmaktadır. Bu sürecin varacağı yer, bütünüyle devşirmelerden veya ücretli askerlerden meydana gelen hassa ordularıdır.

1 *Divan-ı Lügat-it Türk'te*, Uygur kavramı şöyle açıklanıyor: "Beş şehirli bir vilayetin adı. Zülkarneyn Türk hakani ile barıştıktan sonra bu şehirleri yaptırmıştır. (...) Bu vilayette beş şehir vardır. Vilayetin halkı en katı kâfirlerdir; son derece atıcdırlar. Sûlmî, Koçu, Canbalık, Beşbalık, Yengi Balık adındaki şehirlerdir." (c.I, s.113.)

2 "Geniş imparatorluk alanı eski kandaş örgütlenme araçlarıyla yönetilemiyordu. Şefler konseyi, çoktan beri yürürlükten kalkmadığı yerlerde bile toplanamıyordu ve kısa zamanda yerini kralın sürekli çevresine bıraktı." (F. Engels, *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, s.212.)

Aynı şekilde bir bürokrasi de kurulmaktadır. Doğmakta olan devletin görevlerini yerine getirecek sürekli memuriyetler ortaya çıkmaktadır. Örneğin Uygurlar'da bu saray erkânına "tapıgçı" deniyor ki, bu olgu bürokrasinin filizlendiğini gösteriyor.

Kabile toplumunun şefler zümresi, artık, şad, tarkan, buyruk, ilteber, yabgu vb. gibi unvanlar taşırlar. Bu unvanlar, henüz geri bir aşamada da olsa, feodalizm yönünde bir gelişmenin varlığını göstermektedir.

Bu süreç elbette zikzaklar halinde olmakta, zaman zaman geriye dönüşleri de içermektedir. Sömürüyü yağma yerine hâkimiyet ve bağımlılık ilişkilerine dayandırmak isteyen merkezi otorite sarsıldığı zaman, kabile şefleri yağma savaşlarına girişiyorlar, gerilemelere yol açıyorlardı. Kağanın dayandığı hâkim boylar, özel mülkiyeti ve ticareti geliştirmek, sınıf farklarını keskinleştirmek, şehirler kurmak yönünde bir toplumsal ilerlemenin sürükleyicisiydi. Buna karşılık itaat altındaki boylar bu gelişmeye direnmekteydi. Örneğin, bu direniş, Uygur Kağanı Böğü Kağan'ın bir şehir ve tüccar dini olan Mani dinini kabul etmesine karşı göçebe kabilelerin tepkisi şeklinde ortaya çıkıyordu.

Uygur rahibeleri.

Şehirleşen Aristokrasinin Dini: Mani

İlk defa 762'de Böğü Kağan, Mani dinini kabul ediyor. Başlangıçta bu dini, doğal olarak, şehirleşen aristokrasi benimsemekte ve geniş göçebe kitleleri ile çelişmesi böylece daha da keskinleşmektedir. Şehirleşme ve ticaretin gelişmesine paralel olarak, aristokratik bir rahip zümresi de doğmaktadır.

Uygurca *ige, ite, iti, idi* sözcükleri, hem efendi ve sahip, hem de Allah anlamına gelmektedir.³ Mülk sahipleri, hanları, tüccarları ve şehirleri olan Uygurların, önce Mani dinini ve arkasından İslamiyeti kabul etmeleri, yaşadıkları tarihsel gelişmenin ideolojik alandaki ifadesiydi. Bu süreci, bundan sonraki Karluklar başlığı altında özetleyeceğiz.

Uygur çağından çeşitli tipler: 1. Uygurlar; 2, 3, 4. Mani rahipleri; 5, 6. Çinliler; 7. Bir İranlı veya Arap.

3 Hüseyin Kâzım Bey, *Türk Lügâtı*, s.513 ve 514'ten aktaran *Türk Tarihinin Ana Hatları*, s.266.

4. KARLUKLAR VE KARAHANLI DEVLETİ

Yerleşik hayata ilk geçen, Türk kavimlerinden olan Karluklar, ilk Türk-İslam devleti olan Karahanlı devletini (932-1212) kurmaları bakımından önemlidirler.

Karluklar, 8. yüzyılın ikinci yarısında ısığ Gölü'nün batısında Çu Irmağı havzasına geldiler. Bu ırmağın kolları üzerine yerleştiler ve tarıma geçtiler. Köyler, kasabalar ve şehirler kurdular. Bir kısmı ise, Çu Vadisi'nin yukarı kısımlarındaki elverişli otlaklarda göçebe hayatını devam ettirdi.

Tarım, Ticaret ve Zanaatların Gelişmesi

Karahanlı kültürünün ürünü olan ve 1072'de Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan *Divan-ı Lügat-it Türk*'ü incelediğimiz zaman, yerleşik hayatla, ticaretle, tarımla ve zanaatla ilgili çok sayıda Türkçe kavram ve terime rastlıyoruz. Kaşgarlı Mahmut, bize o zamanki üretim güçlerinin gelişme düzeyi ve üretim ilişkileri konusunda önemli bilgiler vermektedir.

Karahanlılar'da özel mülkiyetin hızla geliştiği ve insan davranışlarını etkilediği görülüyor. Kaşgarlı Mahmut'un bunu anlatmak için *Divan*'a aldığı iki dizede şöyle deniyor: "Mal yüzünden adamlar hep bozuldu; mal gördüklerinde kartal gibi leşin üzerine inerler."¹ Bir söz de şöyle: "Mal için, Tanrıyı aklına getirmeyip, kardeşini oğlunu gerçekten boğar."²

¹ *Divan-ı Lügat-it Türk*, c.II, s.17.

² *Divan-ı Lügat-it Türk*, c.I, s.86.

Saygınlığın kaynağı, mülkiyettir. Kaşgarlı'nın aktardığı bir şiirde şöyle deniyor: "Kimin malı çoğalırsa, beylik ona yaraşır; bey malsız kalınca, adamsızlıktan sıkıntı çeker." Aynı olay, bir başka dürtlükte bugünkü Türkçeye şöyle anlatılır:

"Sesi kısıldı
Eri atı teslim oldu
Kılık kıyafeti bozuldu
Onun sözün kim tutar"³

Mirasta düşen paya *ok* denmektedir.⁴

Karahanlılar'da meta ekonomisi belli bir gelişme düzeyine ulaşmıştı. 1069 yılında Yusuf Has Hacıp'in yazdığı *Kutadgu Bilig*'de, Çin, Hint ve Bizans'tan gelen mallar sayılır. Bunlar arasında, ipeklilerden giysilere, inci gibi süs eşyalarından tütsü gibi hoş kokulara kadar zengin çeşitte eşya vardır.⁵ Öte yandan ücretle adam çalıştırılmaktadır. Ücrete *ter*, ücretle çalıştırılana ise *terci* denmektedir.⁶

Karahanlılar'da demircilik, ayakkabıcılık, dericilik, cilacılık, boyacılık, döşekçilik, ok yay imalatçılığı gibi el sanatlarının varlığını da, Yusuf Has Hacıp'in ve Kaşgarlı Mahmut'un eserlerinden öğreniyoruz.

Yine *Kutadgu Bilig* ve *Divan*'da çeşitli tarım ve hayvancılık ürünlerine değinilmektedir: Cigit (pamuk çekirdeği), ügür (darı), urug (tohum), badhic (asma çardağı), talka (koruk), kımız, süt, yağ, yogurt, kurut (peynir), gül suyu.

Tarım teknolojisiyle ilgili bazı terimler ise şunlardır: Orgak (orak), amaç (çift öküzü, tarım aletleri; aynı zamanda hedef anlamında), op

3 *Divan-ı Lügat-it Türk*, c.I, s.118.

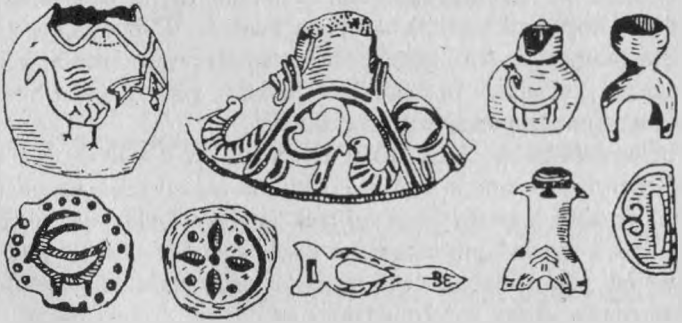
4 *Divan-ı Lügat-it Türk*, c.I, s.48.

5 Balasagunlu Yusuf diye de anılan Yusuf Has Hacıp'in bu büyük eserinin Reşit Rahmeti Arat tarafından yapılan çevriyazımı ve bugünkü Türkçeye çevirisi için bkz. *Kutadgu Bilig*, I. Metin, 3. basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991 ve II, Çeviri, 6. basım, Ankara, 1994. Ayrıca bkz. A. Dilâçar, *Kutadgu Bilig İncelemesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, 3. basım, s.150 vd.

6 *Divan-ı Lügat-it Türk*, c.III, s.148. *Kutadgu Bilig*'de anılan *tiş teri* (diş ücreti) deyimi de, diş kirası halini alarak bin yılı aşır, Karahanlılar'dan bugünlere kadar gelmiş. Bkz. A. Dilâçar, *age*, s.151.

(harman dövmek için koşulan öküzlerin ortasında bulunan öküz), adaklık (üzüm bağlarında çardak ayakları yapmak için kullanılan ağaç).

Divan'da el sanayisinde ulaşılan teknolojiyi gösteren bilgiler de vardır. Örneğin, değirmen taşı üzerine konulan ağaç parçasına *iteği* denmektedir. Unun biraz kalın olması istenirse, taş, iteği sayesinde yukarı kaldırılmakta, ince olması istenirse, aşağı indirilmektedir. *Arkağ* sözcüğünün karşısında ise şu açıklama bulunuyor: Argaç, bez, halı, kilim gibi şeyler dokunurken enlemesine atılan ip veya iplik.

Karluk çağı çanak ve çömlekleri.

Ticaretin Güvenliği, Zorla Yerleştirme ve Sınıf Mücadelesi

Karahanlı devletinin, yerleşik hayata ve tarıma geçiş sürecinin görece daha erken yaşandığı Çu ve Tarım havzalarını kapsayan bölgelerde ortaya çıkması anlamlıdır. Bu devlet, hiç şüphesiz yerleşme, tarım, şehirleşme ve feodalleşme yönündeki gelişmeyi daha da hızlandırmıştır. *Kutadgu Bilig*'den anlaşılacağı üzere, devletin en önemli işlevi, ticaretin güvenliğini sağlamaktır. Halk, "ilig"

denen başbuğ'dan üç' iş beklemektedir: Gümüşün ayarını düşürmemek, doğru yasalar çıkarmak ve kervan yollarını güven altına almak.⁷

Yusuf Has Hacıp, Karahanlılar'da üç toplumsal sınıftan söz ediyor: *Baylar* (zenginler), *orta kişiler* ve *çıgaylar* (yoksullar).⁸ Bu sınıflandırma, Oğuzlar'daki *bey, gün* ve *el* sınıflamasından farklıdır. Oğuzlar'daki sınıflar, kabile toplumunda ortaya çıkan aristokrasi, halk ve kul ayrışmasını ifade ederken, Karahanlılar'da, yeni ticaret toplumunun zengin-yoksul bölünmesi ön plana çıkmaktadır. Öte yandan *Kutadgu Bilig*'de, eski toplumun kalıntısı olarak, *Orhun Yazıtları*'ndan beri kullanılan *karabudun* sözcüğü de geçiyor.

Tarih, 1156-1160'larda, Karahanlı devletinin, Karluk halk kitlesini askerlikten kopararak yerleşik hayata geçmeye zorladığını saptıyor.⁹

Yeni oluşan devlet, göçebe hayattan yerleşik tarıma geçiş sürecini zor kullanarak hızlandırıyor. Sömürü, gittikçe daha büyük oranlarda tarım ekonomisine dayanmaktadır.

Toplumdaki bu büyük değişiklik ve sarsıntı, sınıf mücadelesini de şiddetlendirmiştir. Zengin sınıfın çıkarlarını temsil eden Karahanlı devleti ile zorla toprağa yerleştirilmek istenen Karluk kavminden çoban halk arasında kanlı çatışmalar görülüyor. *İslam Ansiklopedisi*, bu sınıf mücadelesinin "devletin temelini sarsan ve sülaleyi yıkılışa sürükleyen esas sebep" olduğunu belirtiyor.¹⁰

Sömürülen Göçebe Kitlelerin Silahsızlandırılması

Çağın çelişmesi, devlet ile kabile örgütlenmesi arasındadır. Karahanlı devleti, can çekişen kabile toplumunu çözmekte ve dağıtmaktadır. Bu süreç içinde, öç almak gibi kabile gelenekleri de sarsılmaktadır. Bugüne kadar gelen, "Kanı kanla yıkamazlar " sözü, Kaşgarlı'nın *Divan*'ında da anılıyor.¹¹

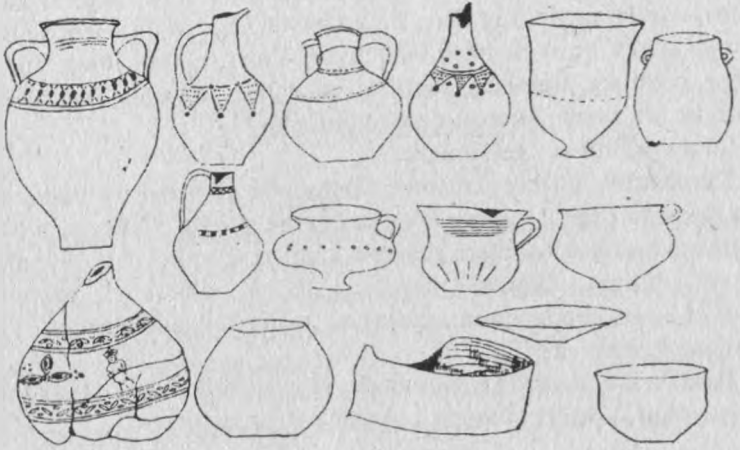
7 A. Dilâçar, *age*, s.148 vd.

8 A. Dilâçar, *age*, s.149 vd.

9 *İslam Ansiklopedisi*, c.6, s.352 a-b.

10 *İslam Ansiklopedisi*, c.6, s.263-b.

11 *Divan-ı Lügat-it Türk*, c.III, s.66.

Karahanlılar'ın başlangıç devirlerine ait çanak ve çömlekler.

Devlet, mülk sahiplerini korumak, ticaretin güvenliğini sağlamak ve göçebeleri yerleşmeye zorlamak için, halkı silahtan arındırmaktadır. *Divan-ı Lügat-it Türk*, Karahanlı devletinde *Aybitiği* adlı bir defterin tutulduğunu saptamaktadır. Askerler ile askerlerin geçimleri ve bunun gibi bilgiler bu deftere kaydedilmektedir.¹² Böyle bir defterin tutulması, halktan ayrı bir silahlı gücün ve bürokrasinin oluşumunu ifade ediyor. Karahanlı devleti, tarımcıları ve çobanları silahsızlandırmakta ve denetim altına almaktadır.

Yusuf Has Hacıp'in *Kutadgu Bilig* adlı eseri, Karahanlılar'ın artık devlet niteliğini kazandığını gösteren kanıtlarla doludur. Bu kitabın kendisi, Karahanlılar'ın devlet kuramını ve felsefesini içeriyor. Bunun ötesinde, kitapta devlet örgütünün varlığını kanıtlayan birçok bilgi ve kavrama rastlanmaktadır. Yusuf Has Hacıp, yöneticileri üç sınıfa ayırıyor: Bilge alimler, muhtesib'ler (düzeni sağlayan silahlı güç) ve tapugçı'lar (yönetim görevlileri, bürokrasi).

¹² *Divan-ı Lügat-it Türk*, c.1, s.40.

Yine *Kutadgu Bilig*'den oldukça gelişmiş bir devlet hiyerarşisinin olduğu anlaşıyor. İlig diye anılan başbuğdan sonra önem sırasına göre şu görev ve makamlar bulunuyor: Vezir, er ögi, ilbeg, yuğruş, yavgu, çavlıbeg, tiginbeg, çağrıbeg, mançbeg, kökayuk, öge, ilimga, agıcı, hacib, ilbaşı, sübaşı, on otag, hilbaşı.¹³

Saray örgütü de, gelişmiştir.

Karahanlılar'da bürokrasinin oluştuğunu gösteren bir başka kavram da, *urunç*'tur. Urunç, rüşvet anlamına geliyor.¹⁴ Kaşgarlı Mahmut'un aktardığı atasözleri, rüşvetin kapıları açan köklü bir uygulama haline geldiğini düşündürmektedir: "Kara bulutu yel, rüşveti el açar."¹⁵ Hatta cehennemın kapısı bile, malla açılabilir: "Tamu kapuğın açar tawar."¹⁶

Arkada kalan kabile toplumunda, yağma vardı, ancak urunç yoktu. Rüşvet, bürokrasinin oluşmasıyla ortaya çıkmıştır.

Yerleşen Aristokrasi ve Tüccarların İdeolojisi: İslamiyet

Yerleşik hayat ve tarıma geçen, şehirler kuran Karluk ve Oğuzlar'ın, aynı zamanda İslamiyeti ilk kabul eden Türk kavimleri olması doğaldır. Bu da gösteriyor ki, İslamiyet, Türkler arasında, toprağa yerleşen aristokrasinin ve tüccarların dini olarak yayılmış; onların ihtiyaçlarına cevap vermişti. Karahanlı devleti içinde hâkim sınıflar, Sünni İslamı kabul ettiler. Bu ideolojiyi temsil eden bir ulema zümresi de oluşmuştu. Bu ulema, Batını mezhebinden olanları zındıklıkla suçlamakta ve önderlerinin en ağır şekilde cezalandırılmasını istemektedir.¹⁷ Görüldüğü gibi, Batınlık, daha Karahanlılar zamanında, devlete isyan edenlerin ideolojisi olmuştu. Göçebe hayvancılık ve tarımla uğraşan halk kitleleri, hâkim sınıfların Sünni İslamına karşı muhalefetlerini Batını mezheplerin bayrağı altında yürüttüler.

13 Bkz. *Kutadgu Bilig* ve A. Dilâçar, *Kutadgu Bilig İncelemesi*, s.149 vd.

14 *Divan-ı Lügat-it Türk*, c.I, s.132.

15 *Divan-ı Lügat-it Türk*, c.III, s.234.

16 *Divan-ı Lügat-it Türk*, c.III, s.234.

17 *İslam Ansiklopedisi*, c.6, s.263-b.

5. SİR-İ DERYA OĞUZLARI

Orhun Yazıtları'nda geçen Dokuz Oğuzlar ile Maverâünnehir bölgesinden Anadolu'ya gelen Oğuzlar, büyük olasılıkla farklı boy topluluklarıdır. 11. yüzyıldan başlayarak dalgalar halinde Yakın Doğu'ya ve Anadolu'ya göç edip, Selçuklu ve Osmanlı devletlerini kurarlar, Sir-i Derya Oğuzları'dır.

Oğuzlar, 10. yüzyıl başında, Aral Gölü'ne dökülen Sir Irmağı boy- larında ve bu ırmağın kuzeyinde yaşıyorlardı. Daha çok göçebe hay- vancılığına dayanan bir ekonomileri vardı.

Kabilenin Biçimselleşmesi

İlhanlı Veziri, Reşidüddin tarafından yazılan *Camiü't-Tevârih*'te yer alan Farsça *Oğuzname* (Oğuz Kağan Destanı)'ye göre, yirmi dört boydan meydana gelen Oğuzlar'ın başında Oğuz yabgusu bu- lunuyordu.¹ Bu yirmi dört kabilenin tamamen kan bağına dayanan topluluklar olduğunu düşünmek hatalı olur. Çünkü kan bağına da-

1 Reşidüddin'in aktardığı *Oğuzname* ile Uygurcaya çevrilmiş olan *Oğuz Kağan Des- tanı* bilindiği gibi aynı destanın iki rivayetidir. Bu konuda bilgi için bkz. Faruk Sümer, *Oğuzlar*, s.374 vd. ve yine Faruk Sümer, "Oğuz Han ve Destanı", *Resimli Tarih Dergisi*. Ağustos 1951, sayı 20, s.895 vd. *Oğuzname*'nin Farsça rivayeti, 15. yüzyılda Yazıcıoğlu tarafından Batı Türkçesine, 17. yüzyılda Ebulgazi Bahadır Han tarafından Doğu Türkçesine aktarılmıştır. Tamamı kaybolmuş olan *Oğuz Kağan Destanı*'nın içeriğini bu rivayetlerden öğrenebiliyoruz. Destanın bugün bilinen tek yazma nüshası Uygurcadır. *Oğuz Kağan Destanı*'nın 1932 yılında ilk kez W. Bang ve G.R. Rahmeti tarafından hazırlanan Almanca yayını, 1936 yılında Türkçe olarak basıldı. Bu eser 1970 yılında "Devlet Kitapları" dizisinde yeniden çıktı (Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970).

Oğuzname'den farklı olarak, *Divan-ı Lügat-it Türk*, "Oğuz" maddesinde, yirmi iki Oğuz boyundan söz eder (c.I, s.55 vd.), "Türkmen" maddesinde ise, "aslında yirmi

yanan örgütlenme çözülmektedir. Artık kabile üyelerini birleştiren, akrabalık değil, belli bir kabile beyine olan bağımlılık ilişkisidir. Bilindiği gibi, kabile sayısı Hunlar'da da yirmi dört idi. Bu da göstermektedir ki, kabileler artık biçimsel bir anlam kazanmıştır, kan bağına dayanmamaktadır.

Tarihsel gelişme içinde farklı soy ve boylardan insanlar, aynı boy içinde birleşip yoğrulmaktadır. Birçok tarihçi, örneğin Barthold ve Cahen, Anadolu'ya göç eden Oğuz kitlesi içinde kan bağına dayanan örgütlenmenin önemli ölçüde çözülmüş olduğunu belirtiyorlar. Bu tarihçilere göre, Arap fetihleri sırasındaki Araplarla karşılaştırıldığı zaman, Oğuzlar'daki kan bağına dayanan örgütlenme çok daha zayıftır. Buradan da anlaşıyor ki, Oğuzlar içindeki sınıf farklılaşması daha Orta Asya'da iken kandaş toplumu dağıtmaya başlamıştı.

Oğuz boylarının artık kan bağına dayanan topluluklar olmaktan çıktığını, *Dede Korkut Kitabı*'ndan da anlıyoruz.

Dede Korkut, 11. yüzyıl Sir-i Derya Oğuzları'nın hayatını anlatır. Beylerin çevresinde farklı kabilelerden gelen *nöker*lerin meydana getirdiği bir maiyet toplanmaktadır. Kan bağıının yerini kişisel feodal ilişkiler, daha geniş bir ifade ile bağımlılık ilişkileri almaktadır. Örneğin, *Dede Korkut Kitabı*'nın son hikâyesi olan "Dış Oğuzun İç Oğuz'a İsyanı"nda bu açıkça görülmektedir. Bamsı Beyrek, İç Oğuz beyi, yani Üç Oklar'ın beyi olan Salur Kazan'ın inançlısıdır. *İnançlı*, beyin maiyetindeki nökerlerin başı ve en güvenilir adamıdır. Bamsı Beyrek'in Üç Oklar'dan olmadığı gene hikâyeden anlaşılmaktadır. Üç Oklar'a isyan eden Boz Oklar, Bamsı Beyrek'i kendi saflarına çağırmakta ve onu kendilerinden saymaktadırlar. Bamsı Beyrek, buradan da anlaşıldığı gibi, aslında Boz Ok boylarından olduğu halde, Üç Oklar'ın beyi olan Salur Kazan'ın maiyetine girmiştir. Beyrek, "Ben Kazan'ın nimetini çok yemişim. Bilmez isem gözüme dursun" demektedir. Beyrek ile Salur Kazan arasında kişisel bağımlılık ilişkisi vardır. Kan bağıının yerini, bu ilişki almıştır. *Esasen nökerler*,

dört kabile" olduklarını söyler (c.III, s.415). Ancak bu iki bilgi arasında bir çelişme olmadığını da açıklar: "İki kabileden ibaret olan Xalaçlılar bazı kere bunlardan ayrıldıkları için kendileri Oğuz sayılmaz; asıl olan budur" (aynı yerde, s.416). Bu konuda ayrıntılı açıklama için bkz. Faruk Sümer, *Oğuzlar*, s.201 vd.

kabilesini terk edip başka bir beyin maiyetine giren silahşörlerdir. *Nökerlik*, özel mülkiyetin geliştiği ölçülerde yayılmakta ve kabile toplumunun çözülmesine katkıda bulunmaktadır.

"Oğuzların Şehri Çoktur"

Oğuzlar, kışlak olarak şehirlerde oturmaktaydılar. Yerleşik hayata geçiş söz konusu olmakla birlikte, çoğunluğu göçebeydi. Arap tarihçisi Mesudî, yerleşik hayat yaşayan Oğuzlar'dan söz etmektedir. Ayrıca bu dönemden kalma şehir yıkıntıları da vardır. Bunlar arasında Cand şehri, Oğuz yabgusunun oturduğu bir çeşit başkenttir. Yerleşik hayata geçiş, daha İslamiyetin kabul edilmesinden önce başlamıştı. İdrisî, "Oğuzların şehirleri çoktur, bunlar kuzeye ve batıya uzanmaktadır" diyor. Kaşgarlı Mahmut da *Divan-ı Lügat-it Türk*'te Oğuz şehirlerini saymaktadır.

Bu çağda Oğuzlar'la komşu İslam ülkeleri arasında canlı bir ticaret görülmektedir. *Divan-ı Lügat-it Türk*'te, Oğuzca olduğu belirtilen birçok Türkçe kelime var ki, bunlar tarım, madencilik, zanaat ve ticaretle ilgilidir. Örneğin *ödünç* sözcüğü, bugünlere bin yıl öncesinden gelmektedir.² Çok sayıda kanıt göstermektedir ki, Oğuzlar, göçebe hayvancılığından tarıma geçmekte, şehirler kurmakta, ticaret ve zanaatta ilerlemekteydiler. Bu nokta çok önemlidir. Çünkü Anadolu'ya göç eden Oğuz kitleleri, yalnız göçebe unsurlar değildi. Tarım ve zanaatla uğraşan yerleşik halk da, Anadolu'ya gelmişti. Daha Sir-i Derya boylarında yaşarken, Oğuzlar içinde feodal ilişkiler filizlenmeye başlamıştı.

Sınıflaşma ve Sınıf Mücadelesi

Oğuzlar içinde kuvvetli bir sınıf farklılaşması olduğunu görüyoruz. Zenginliklerin beylerin elinde toplandığını Arap yazarlardan öğreniyoruz. İbni Fadlan, Oğuzlar arasında yüz bin koyun

² *Divan-ı Lügat-it Türk*, c.I, s.131.

ve on bin baş hayvana sahip beylerin varlığından söz etmektedir.³ *Dede Korkut Kitabı* da bunu doğrulamaktadır. Üç Oklar'ın beyi Salur Kazan'ın yalnız Kaygulu Derbendi denen yerde on bin koyunu vardı. Bamsı Beyrek hikâyesindeki Deli Karçar, kız kardeşine başlık olarak bin deve, bin at ve bin koyun istemektedir. Görüldüğü gibi, beylerin elinde büyük zenginlikler birikmektedir. Zenginlik, esas itibariyle hayvan sürüleridir.

Marx'ın da belirttiği gibi, göçebe çoban topluluklarında mülk edinilen ve yeniden üretilen, toprak değil, esas olarak hayvan sürüleridir. Toprak, ilkel sınırsızlığı içinde görülmektedir. Toprak üzerinde özel mülkiyet henüz söz konusu değildir.

Oğuzlarda, göçülüp konulan toprak parçaları ve sürüler üzerindeki tasarruf hakkı, özel mülkiyet yönünde gelişmektedir. Belli toprak parçaları üzerinde kabile beylerinin hâkimiyetleri söz konusudur. Topraklar üzerindeki hâkimiyet ve tasarruf, belli bir hiyerarşiye sahip olan kabile aristokrasisi içinde düzenlenmiştir.

Savaşlarda yiğitlik gösterenlere toprak verilmesini Oğuzlar'da da görüyoruz. *Dede Korkut Kitabı*, Salur Kazan'ın düşmanı yemesinden sonra, "Kahraman koçyiğitlere çok ülke verildiğini" yazıyor.⁴

Toprak üzerindeki tasarruf hakkının kaynağı, aristokrasiye mensup olmak ve savaşlarda gösterilen kahramanlıktır. Topraklar, hikâyede de olduğu gibi, Oğuz aristokrasisinin tepesindeki beyler tarafından düzenlenmektedir.

Oğuzlar, *bey*, *el* ve *gün* sınıflarına ayrılmaktaydı.

Beyler, hâkim kabile aristokrasisiydi.

El, beylere bağımlı olan, sömürülen kitleydi, yani çoban halkı ve tarımcıları ifade etmekteydi. *El* sözcüğü Göktürkler'de gördüğümüz *il* kelimesinden gelmektedir. Belli bir toprak parçası üzerindeki bağımlı halka bu ad verilmekteydi.

3 İbn Fazlan, *Seyahatnâme*, s.45.

4 *Dede Korkut Kitabı*, hazırlayan Muharrem Ergin, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, s.51. Orhan Şaik Gökyay da, *Dede Korkut Kitabı'nı* bugünkü dile çevirdi: *Bugünkü Dille Dede Korkut*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963. Yine Gökyay'ın Muharrem Ergin'in iki ciltlik *Dede Korkut* kitabındaki yanlışlar üzerine yazdığı 366 sayfalık bir çalışması daha var: *Destursuz Bağa Girenler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, Mayıs 1982.

Gün kavramına ise, *kün* biçiminde daha *Orhun Yazıtları*'nda rastlıyoruz. *Kün*, Göktürkler'de kadın köle, cariye anlamına geliyordu. Oğuzlar'daki *gün*, köle ve uşaklardır. Oğuzlar'da, yerleşik tarım, meta üretimi ve ticaret geri olduğu için, kölelik önemsiz durumdaydı.

Bugün dilimizde hâlâ yaşayan "ele güne karşı" deyiminin kökeni de bu sınıf farklarındadır. Bu deyim, beylerin halka ve kölelere karşı itibarlarını koruma kaygısını ifade etmekteydi.

"El mi yaman, bey mi yaman" deyimini ise, halk kitlesi ile beyler arasındaki sınıf mücadelesinde halkın gücüne gönderme yapmaktadır ve bugüne kadar yaşamıştır.

Arap bilgini Mesudî de Oğuzlar'ı üç sınıfa ayırmıştır:

1. Yüksek (el-âlî),
2. Orta (el-evasıt),
3. Aşağı ve yoksul (el-esafil).

Bu sınıflandırma, 1069 yılında Karahanlı devlet kuramını yazan Yusuf Has Hacıp'in baylar (zenginler), orta kişiler, çıgaylar (yoksullar) ayrımını andırmaktadır. Bey, el ve gün ayrımının, kabile toplumun çözülmesi sürecinde daha geri bir dönemi yansıttığı söylenebilir. Yüksek, orta ve yoksul ayrımının ise, ticaretin gelişmesiyle birlikte ortaya çıktığı düşünülebilir.

Oğuzlar içinde sınıflar oluştuğuna göre, doğal olarak sınıf mücadelesi de vardı. Bunu gösteren ifadeler, *Dede Korkut Kitabı*'nda da geçiyor. "Begiloğlu Emren" hikâyesinde, bir Oğuz beyi olan Begil'i üzüntülü gören hatunu şöyle soruyor:

"Kavimli kavmi ile atıştı mı, garip başın kavgada kaldı mı?"⁵

Anlaşılan, kavimli (beyler) ile kavmi (bağımlı halk) arasındaki "atışma" ve "kavga" olağan bir durumdur. Hatunlar, beyleri sıkıntıda gördü mü, hemen bu olasılık üzerinde durmaktadırlar. Aynı hikâyede, Begil bey, "Oğuza âsi oldum belli bilin" der. Hatunu ise, "padişahına âsi olanın işi rastgelmez" diye kocasına öğüt verir.⁶

Diğer taraftan kabile aristokratları arasında da kanlı çatışmalar görülmektedir.

5 Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, s.188.

6 Aynı yerde.

Devlet Kuruculuğuna Doğru

Oğuz yabgularının "devleti", bu sınıf farklılaşması üzerine oturmaktaydı. Oğuz yabgularının hâkimiyeti, kabileler konfederasyonundan devlete geçiş aşamasını ifade etmektedir. Bu "devlet", *el* denen çoban halkın ve *gün* denen kölelerin sömürülmesine dayanmaktadır.

Çoban halk kitlesi, her geçen gün silahsızlandırılmaktadır. "Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması" destanındaki Karacuk Çoban, silahsızdır ve Kazan Bey çobanla birlikte düşmanın üzerine gitmeyi kendine yedirememektedir. Çünkü savaşmak, gittikçe kabile aristokrasisinin ve onların etrafında toplanan silahşörlerin işi olmakta, halktan ayrı silahlı bir "kamu gücü" adım adım örgütlenmektedir.

Devletin oluşmasını, bir hiyerarşinin ve bürokrasinin meydana gelmesinden de anlıyoruz. Subaşı, külerkin, tarkan, yinal gibi unvanlar, belli mertebe ve yüksek memuriyetleri ifade etmekteydi.

Daha sonra Selçuklu ve Osmanlı feodal devletlerini kuran Oğuzlar'ın hayatlarını birkaç çizgi ile özetlemeye çalıştık. Şüphesiz bu iş, çok daha ayrıntılı bir araştırma ve incelemeye dayanarak yapılmalıdır. *Dede Korkut Kitabı*, Oğuzlar'ın toplumsal ve ekonomik hayatlarını araştıranlar için çok önemli bir kaynaktır. Ne var ki, bugüne değin tarihsel materyalist açıdan incelenmemiştir. Bu destanlar, 15. yüzyılda yazıya çevrilmekle birlikte, Oğuzlar'ın yüzyıllar boyunca devam edegelen hayatlarının çeşitli tarihsel aşamalardaki kalıntılarının bir yığıdır ve özellikle 11. yüzyıl Sir-i Derya Oğuzları'nın hayatlarını canlandırmaktadır. *Destanlar*'da yer alan değişik çağlara ait unsurlar dikkatle saptanarak Oğuzlar'ın iktisadi ve toplumsal hayatları konusunda bilgiler çıkarılabilir.

Oğuz Aristokrasisinin Dini: İslamiyet

Sınıf farklılaşmasının keskinleşmesi, kan bağına dayanan klan, fratri ve kabileler şeklindeki sosyal örgütlenmenin çözülmesi, tarımın ve yerleşik hayatın yaygınlaşması, bütün bu süreçler, İslamiyetin Oğuz kavmi içine girmesiyle el ele yürüdü. Nitekim İslamiyet, Orta

Asya'da ilkönce aristokrasi ve tüccarlar içinde kabul gördü. Bunlar, İslam hâkim sınıflarının ideolojisi olan Sünniliği benimsediler. Çünkü İslamiyet, bu sınıfların ideolojik ihtiyacına cevap veriyordu.

Daha çok çobanlık yapan kabilelerin halk kitlesine gelince, Arap Seyyahı İbn Fadlan'ın aktardığı gibi, onları Allah'a bağlayan bir dinleri yoktu, işlerinde akıllarına başvurlardı. Hiçbir şeye ibadet etmiyorlardı. Aksine, büyüklerine *rab*, yani Allah diyorlardı. İçlerinden biri, reisine danıştığı zaman, ona "Ey rabbim şu hususta ne yapayım" diyordu.⁷ 921 yılında Oğuzlar'ın bulunduğu bölgeye gelen İbn Fadlan, basit çobanların İslamiyete tavrını ortaya koyan ilginç bir anısını anlatır. Oğuz Türkü, soğukta birlikte yolculuk ettiği İbn Fadlan'a, "Rabbımız bizden ne istiyor. Bizi soğukta öldürecek. Ah ne istediğini bilsek de yerine getirsek" der. İbn Fadlan, "Bütün istediği, 'Allah'tan başka Tanrı yoktur' demeniz" diye karşılık verince, Oğuz güler ve "Doğru olduğunu bilsek, söyledik" diye cevap verir.⁸

7 İbn Fazlan, *Seyahatnâme*, s.34.

8 İbn Fazlan, *Seyahatnâme*, s.34. İbn Fadlan'dan aktaran: Arthur Koestler, *Onüçüncü Kabile*, s.39. Bu iki çeviri arasında fark var. Ancak, Arthur Koestler'den yapılan çevirinin daha doğru olduğu anlaşılıyor. Burada "rabbımız" diye kastedilenin, Arthur Koestler'in aktardığı gibi, başbuğ veya halife olduğu anlaşılıyor.

6. FEODAL DEVLETE SIÇRAYIŞ

Oğuz kitleleri 11. yüzyılda nüfus artışı ve otlakların daralması sebebiyle Ön Asya'ya ve Anadolu'ya göç etmeye başladılar. Bu göç dalgası, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devletlerini yarattı. Bu feodal devletlerin kurulması, bağrında feodal ilişkilerin filizlenmeye başladığı Türkmen-Oğuz kitleleri için, feodalizm aşamasına sıçramayı ifade ediyordu.

Anadolu toprağı, Oğuz kitleleri içindeki sınıflaşmanın, tarihsel bir sıçramayla derinleşmesine sahne oldu. Anadolu'yu fetheden Oğuzlar, eğer feodalizme geçecek belli bir gelişme düzeyine ulaşamasalardı, ne İran'ın devlet geleneğini, ne İslam ideolojisini, ne de Arapların ve Bizans'ın çeşitli ekonomik ve toplumsal kurumlarını benimseyebilirdi. Çünkü hiçbir toplum, kendi iç gelişmesinin elvermediği bir toplumsal aşamaya sıçrayamaz. Her toplumun yapısı, bir önceki toplumun bağrında filizlenir. Çeşitli tarihsel olaylar, boy veren bu ilişkilerin hâkim duruma geçmesi ve eskiyi yenmesi için elverişli şartları yaratabilir. Marx'ın *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın önsözünde belirttiği gibi, "yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri, bu ilişkilerin varlığı için gerekli maddi şartlar bizzat eski toplumun bağrında filizlenmedikçe eskisinin yerini almaz".

Selçuklu ve Osmanlı feodalizminin doğuşu da böyle olmuştur. Feodal ilişkiler, Asya'dan gelen Türk topluluklarına dışardan aşılannmış değildir. Bu feodal devletler, bazı tarihçilerin iddia ettiği gibi, çok geri bir tarihsel aşamadaki "üç-beş yüz çadırılık" aşiretler tarafından kurulmadı. Anadolu'ya göç eden Oğuz kitlelerinin sosyal ve ekonomik ilişkileri konusunda yapılan ciddi araştırmalara dayanarak bu yargıya varıyoruz. Türklerin 11. ve 13. yüzyıldaki iki göç dalgasını inceleyen Fuat Köprülü, devlet kuruculuğu aşamasındaki

Türklerin kabile toplumu aşamasının ötesine geçmiş olduklarını bütün tarihsel kanıt ve belgeleriyle açıklar.¹ Orta Asya'daki sınıflaşma süreci, feodalizm yönünde bir sıçrama yapacak olgunluğa gelmişti. Bu nedendir ki, Yakın Doğu'ya göç eden Türkmen kitleleri, buralarda eriyip kaybolmadılar; tersine büyük feodal devletler kurdular.

Örneğin, Büyük Selçuklu devletinin kuruluşuna bakalım. Tuğrul ve Çağrı beylerin başında bulunduğu göçebe aristokrasisi, gerek Gazneli devletine karşı mücadelelerinde, gerekse İran'a yönelmelerinde belli bir amaç gütmüşlerdir. Bu amaç, yağmanın ötesinde yeni bir feodal devlet yaratmaktır. Tarihçilerin yazdıklarından, Selçuklu aristokrasisinin daha Maverâünnehir boylarında iken bu amaca yöneldiklerini anlıyoruz.

Feodal bir toplum kurma hedefi, gittikçe daha belirgin bir hal almış ve uzun yıllar süren kanlı sınıf kavgalarına yol açmıştır. Askeri-demokratik örgütlenmeyi korumak isteyen ve yağma peşinde koşan bir kısım kabile şefleri ve bunların etrafında toplanan göçebe Türkmen kitlesi, feodalleşmeye karşı direnmiş ve isyan etmiştir. Selçuklu aristokrasisi, uzun yıllar süren bu isyanları kanlı bir şekilde bastırarak uygarlaşma sürecini ilerlettiler.

Feodal devletin kurulması, göçebe halkın silahtan arındırılması ve Selçuklu aristokrasisi çevresinde silahlı bir kamu gücünün oluşturulması temelinde gerçekleşti. Selçuklu aristokrasisi, fethettikleri topraklardaki feodal mülkiyeti ele geçirdi, bu toprakları kabile şeflerine "ikta" olarak dağıttı, bu yolla Oğuz boylarını parçaladı, yağma ve talanı yasaklayarak, yerine feodal sömürü üzerine oturan yeni bir devlet kurdu.

1 Köprülü'nün özellikle şu eserlerine bkz. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. basım, Ankara, 1988; *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1981; "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, Temmuz 1943, sayı 25, 26, 27, s.379-484; "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Meseleleri", *Belleten*, sayı 28, 1. Teşrin 1943, s.219-314. Yine bkz. Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, E Yayınları, ikinci basım, İstanbul, Aralık 1984 ve *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı)*, çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız, TTK Yayını, Ankara, 1988. Selçuklu ve Osmanlı devletinin kuruluşuna ilişkin tahlilimiz için bkz. Doğu Perinçek, *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Temmuz 1986, özellikle s.49 vd., s.79 vd., s.83 vd.

Fethedilen toprakların tasarrufunun *yurtluk* olarak göçebe aristokrasisine dağıtılması, daha Orta Asya'da iken görülmekteydi. Ne var ki, göçebe aristokrasisinin bu topraklar üzerindeki hâkimiyeti, henüz özel mülkiyet düzeyinde değildi. Özel mülkiyete konu olan, toprak değil, hayvan sürüleri idi. Selçuklular'ın dirlik sistemi, aristokrasinin toprak üzerindeki hâkimiyetinin daha da derinleştirilmesini ifade ediyordu. Bu sistem, dağıtılan topraklar üzerinde tarım yapan köylülerin ürettiği ürünün bir kısmına Selçuklu aristokrasisinin el koyması sistemiydi. Selçuklu Sultanı Melikşah'ın ünlü veziri Nizamülmülk'ün yazdığı *Siyasetname*, bu yeni sistemin esaslı bir açıklama ve savunmasıdır.²

Yeni feodal düzen, göçebe Türkmen kitlelerinin bir kısmını merkezi feodalitenin emrinde düzenli bir ordu haline getirirken, geniş kitleleri silahsızlandırıyor ve toprağa yerleştirerek serfler (toprağa bağlı köylüler) haline getiriyordu. Eski göçebe aristokrasisi, köylü kitlelerini sömüren ve pazardan vergi alan, yeni bir feodal aristokraziye dönüşüyordu.

Türklerin göç dalgaları, Anadolu ekonomisine ve genel olarak hayatına bir dinamizm getirdi. Bizans'ın köhnemiş ve ağır sömürsünden kurtulmak isteyen Anadolu köylüsü, Türkleri kurtarıcı olarak karşıladı ve destekledi. Claude Cahen, Türklerin o zamana kadar işlenmeyen toprakları tarıma açarak Anadolu ekonomisinde önemli bir gelişmeye yol açtıklarını kanıtlarıyla gösterir. Yine Cahen, şehir hayatının 12. yüzyılda yeniden canlandığını anlatır. Hele 13. yüzyılda şehirlerin, Bizans yönetiminin son birkaç yüzyılında olduğundan çok üst düzeye ulaştıklarını saptar.³

Anadolu'ya gelen Türklerin feodalleşmesi yönündeki gelişme, 13. yüzyıldaki Moğol istilas ile bir süre için kesintiye uğradı. Yeni bir feodalleşme dalgasına daha sonra bilindiği üzere Osmanlı devleti önderlik etti. Osmanlı beyleri, feodal Selçuk geleneğini, ideolojisini ve kurumlarını özümlemiş olmasalardı, böyle bir gelişmeyi başaramazlardı. Bütün Selçuk ulemasının Osmanlı ucuna akması ve Osmanlı beylerinin etrafında toplanması dikkat çekicidir. Yüksek

2 Nizamülmülk, *Siyasetname*, Dergâh Yayınları, 2. basım, İstanbul, Şubat 1987.

3 Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, E Yayınları, 2. basım, İstanbul, Aralık 1984, s.190 vd.

İslamı temsil eden Selçuk uleması, ilkel bir aşiret beyi etrafında toplanamazdı. Osmanlı hanedanı, aşiret beyliğini daha çok Türkmen kitlesi üzerindeki etkisini kuvvetlendirmek için bir asalet unvanı olarak kullandı. Osmanogulları, bütün kuzey uç bölgelerinin emiri olarak, daha Selçuklular zamanında Germiyanogulları ile birlikte en önemli iki feodal sülaleden biri durumundaydılar. Böyle olduğu içindir ki, Osmanlılar Anadolu'ya gelen yeni Türkmen göçebe dalgasını feodal ilişkiler içinde eritebilmişler ve feodalizm yönünde yeni bir sıçramaya önderlik edebilmişlerdir.

Diğer yandan, Oğuz kitleleri içinde daha Maverâünnehir boy- larında gittikçe keskinleşen bir sınıf farklılaşması doğduğu ve feodal ilişkiler daha o zaman filizlenmeye başladığı içindir ki, bu topluluklar feodalizm aşamasına geçebilmişlerdir.

Anadolu'ya gelen Türkmen göç dalgalarının toplumsal-ekonomik düzeyi konusundaki görüş ayrılıkları, aslında bu kitabın 1973 yılında Mamak Askeri Cezaevi'nde yazılmasının başlıca nedenlerinden biridir. Yalnız bilim dünyasında değil, o zamanki arkadaşlarım arasında da, Anadolu'ya gelen Türklerin ilkel kabile koşullarında yaşadığını sananlar vardı. Bu arkadaşlar, tarihsel olgulara dayanmayan bu yanlış görüşleri yüzünden Osmanlı toplumsal-ekonomik kuruluşunu Bizans'ın devamı olarak görüyorlardı.

Özellikle Fuat Köprülü'nün tarihsel kanıtlara dayanan kitaplarını inceledikten sonra, görüşlerini kısmen düzelttiler. Ancak yine de eski yanlışların etkisinden bütünüyle kurtulamadılar.⁴

Osmanlılar'ın beylik döneminde uygar olduklarından kuşku duyan tezleri, şöyle eleştirdim:

"Moğolların 13. yüzyılda önüne katıp getirdiği göçebe Türkmen dalgası, uygarlığın eşiğindeydi. Ancak Osmanlılar, o Türkmen

4 Nitekim aramızdaki tartışma, Halil Berktaş'ın *Kabile'den Feodalizme* kitabını yazmasından sonra da devam etti (Kaynak Yayınları, İstanbul, 1983). Bu kitabı, Kasım 1984'te yayımlanan "Kabile'den Feodalizme'nin Sorunları" başlıklı yazıyla eleştirdim. Derviş Polatay imzasıyla yayımlanan bu eleştiri için bkz. *Saçak*, Mart 1984, sayı 30/2, s.60 vd. Bu eleştirimin Osmanlı feodalitesinin doğuşuna ilişkin bölümünü, önemli bulduğum için, *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet* adlı kitabıma da aldım (bkz. s.79 vd.'deki "Selçuklu ve Bizans Mirası Üzerine Kısa Bir Not" başlıklı bölüm).

dalgasının değil, Selçuklu feodalizminin bir parçasıydılar ve bu nedenledir ki, o Türkmen dalgasının da, 11. yüzyıldaki dalga ile doğan iki yüz yaşındaki uygarlığa katılmasına önderlik edebildiler."⁵

Feodal devleti kuran hâkim sınıf ile yeni feodal sisteme özümlenen göçebe kabilelerini birbirinden ayırmak, Selçuklu ve Osmanlı devletinin kuruluşlarını anlamak açısından belirleyici önemdedir. Nitekim bu ayrımı Fuat Köprülü dikkatle yapar. Köprülü, Osmanlı'nın etnik kökenini inceleyen çalışmasında, Kayı oymağının 14. yüzyıl başlarında henüz yarı göçebe hayatı sürdürdüğünü saptadıktan sonra, Osmanlı devletinin kuruluşunda bu küçük etnik çekirdeğin hiçbir rol oynayamamasının doğal olduğunu belirtir. Devamla, çalışmasının son cümlesini şöyle bağlar:

"...ve işte bundan dolayıdır ki, Osmanlı devleti, siyasî tekâmülünün ilk safhalarında bile, aslâ tribal (kabileesel) bir mahiyet göstermemiştir."⁶

Osmanlı devletini kuranlar, tıpkı Selçuklu devleti kurucuları gibi, kabileler değil, fakat o kabileleri de yeni sistem içinde dönüştüren, feodal beylerdi. Türkmenler, kendi içinde sınıflara ayrılmış olmasaydı, devlet kuramazlardı. Beylik döneminde Osmanlılar'ın henüz sınıflara bölünmediğini ve bey sınıfının oluşmadığını düşünenler, Osmanlı devletinin kuruluşunu açıklayamazlar. O zaman kaçınılmaz olarak, devlet kuruculuğunun Bizans mirası olduğu yönündeki görüşlere kayılmaktadır. Böylece daha büyük bir yanlış düşülür. Çünkü eğer bir toplum uygarlaşmamış, başka deyişle devlet kuracak bir sınıfsal ayrışmayı yaşamamışsa, o topluma devlet kuruculuğu dışardan aşılanamaz. Devlet kurma, başka toplumsal süreçlerden ithal edilseydi, Orta Asya kavimleri binlerce yıllık Çin devlet geleneğini alırlardı.

Kaldı ki, o zamanın Anadolu'suna şöyle bir bakmak bile, Türk toplumunun çoktan sınıflara bölündüğünü ve uygarlaştığını görmeye yeter. Örneğin 14. yüzyılın başlarında Anadolu'yu gezen İbn Batuta,

5 Doğu Perinçek, *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet*, s.81.

6 Fuat Köprülü, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Meseleleri", *Belleten*, 1. Teşrin 1943, sayı 28, c.VII, s.303.

şehirlere yerleşmiş Türklerin hayatını anlatır. Beyler, geniş bir mailyetle konaklarda yaşamaktadır. Türk kentlerindeki büyük çarşılar, kervansaraylar, medreseler, camiler, mescitler, hamamlar, Ahilik diye anılan sanatkâr ve lonca örgütlenmesi, hep feodalleşmiş bir toplumun hemen göze çarpan belirtileridir. Saray benzeri konaklarda yaşayan beyler, ticareti korumaktaydılar, halktan ayrı silahlı güçlere sahiplerdi ve çevrelerinde oldukça gelişmiş bir ulema zümresi vardı.⁷ Selçuklu feodal aristokrasisini oluşturan Anadolu beyleri, pazarın güvenliğini sağlayarak ve toprağa yerleştirdikleri kabileleri toprağa bağlı köylülere dönüştürerek, feodalleşme sürecinin başını çekmekteydiler. Osmanlı beyleri, aşiret beyi oldukları için değil, bu feodalleşmeye önderlik ettikleri için geliştiler ve diğer beylikleri de kendilerine bağladılar.⁸

Selçuklu ve 13. yüzyılın sonunda kurulan Osmanlı devletlerinin doğuşuna ilişkin tahlilimizi daha ayrıntılı incelemek isteyenler, *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet* başlığını taşıyan çalışmamıza bakabilirler.⁹

7 *Ibn Batuta Seyahatnâmesi'nden Seçmeler*, Devlet Kitapları, İstanbul, 1986.

8 Osmanlı devletinin kuruluşuna ilişkin Tarık Buğra, Yücel Çakmaklı, Halil Berktaş ve Doğu Perinçek arasında geçen hayli canlı bir tartışma için bkz. "'Kuruluş' Üzerine", *Saçak*, Mayıs 1988, sayı 52, s.48 vd.

9 Doğu Perinçek, *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Temmuz 1985. Ayrıca bkz. Ernst Werner, *Die Geburt einer Grossmacht-Osmanen*, zweite verbesserte und erweiterte Auflage, Hermann Böhlau Nachf., Wien-Köln-Graz 1972. Osmanlı devletinin doğuşu ve Türklerin kabile toplumundan feodalizme geçişi konusunda, bugüne kadar yapılan çalışmalar arasında teorik sağlamlığıyla dikkat çeken bu eser iki kitap halinde Türkçeye de çevrildi: *Büyük Bir Devletin Doğuşu-Osmanlılar*, 1 ve 2, çev. Orhan Esen-Yılmaz Öner, Alan Yayıncılık, İstanbul, Ekim 1986 ve Ocak 1988.

II

TOPLUMSAL SİYASAL VE İDEOLOJİK SÜREÇLER

I. KABİLEDEN FEODALİZME

Kabilenin Çözülmesi

Orta Asya toplumları da, dünyanın bütün toplumları gibi ilkönce özel mülkiyetin ve sınıfların bulunmadığı ilkel komünist çağı yaşadılar. Bugün milliyetçilerin "kutsal" saydıkları özel mülkiyet, ilkel komünist aşamadaki Orta Asya topluluklarınca bilinmiyordu. O zaman kutsal olan, klan üyeleri arasındaki eşitlik ve kardeşçe dayanışmaydı.

Bütün kabile üyeleri silahlıydı. Henüz bir hâkim sınıf olmadığı için, silah tekelinin bu hâkim sınıf elinde toplanması da söz konusu değildi. Bu çağda daha sınıflar ortaya çıkmadığından, özel mülkiyetin ve zenginliklerin korunması amacıyla, çalışan halk kitlesini baskı altına alacak özel bir silahlı güce ihtiyaç yoktu. Bütün topluluk üyeleri birlikte üretime katılıyor ve üretilenleri paylaşıyorlardı. Toplum, henüz mülk sahiplerine ve mülksüzlere bölünmediği için, mülk sahiplerinin özel bir silahlı gücü yoktu.

Üretim teknolojisi belli bir düzeye yükselip, insanlar tükettiklerinden daha fazlasını üretince, bu üretim fazlası, yani zenginlik belli ellerde toplanmaya ve özel mülkiyet doğmaya başladı. Artık eski eşitlikçi toplumun üyelerinin bir kısmı, *Orhun Yazıtları*'nda söylendiği gibi, "işini gücünü" küçük bir aristokrat azınlığa veriyordu.

Orta Asya kavimlerinin tarihini incelediğimiz zaman; MÖ 1000 yıllarından sonra şu süreçleri saptıyoruz:

- Kolektif klan mülkiyeti yok olmakta, özel mülkiyet doğmakta ve gelişmektedir.

- Sınıfsız ilkel toplum yok olmakta, kabileler içinde sosyal farklılaşma ve sınıflaşma ortaya çıkmakta ve derinleşmektedir.

- Kan bağına dayanan kabile toplumu çözülmekte, onun yerini, belli bir kabile beyine kişisel bağımlılık ilişkilerinin birleştirdiği üyelerden meydana gelen yeni bir toplumsal örgütlenme almaktadır.

- Klanlar halinde göç ederek yapılan hayvancılığın yerini, yeni doğan ailelerin özel ekonomisi almaktadır.

- Bütün kabile üyelerinin silahlı olduğu kabile demokrasisi çözülmekte, halk kitlesi silahsızlandırılmakta ve silah tekeli kabile aristokrasisi ile onun etrafında oluşan silahlı maiyet ve giderek ordu elinde toplanmaktadır.

- Bütün bu gelişmelerin ürünü olarak, yağmanın yerine sömürü sistemi geçmekte, bozkır anarşisinin yerini hukuk almakta, özel mülkiyete sahip sınıfın halk kitlesi üzerindeki özel baskı gücü olan devlet ortaya çıkmaktadır.

Toplam olarak bakarsak, yaşanan olay, uygarlığa sıçramadır.

Askeri Demokrasi

MÖ 1000 yıllarından MS 1200 yıllarına kadar iki bin yıllık bir süreyi kapsayan bu tarihsel gelişme, Orta Asya toplumlarının ilkel komünist toplumundan çıkıp, Engels'in "askeri demokrasi" adını verdiği bir toplumsal örgütlenmeden geçerek feodalizm yolunda gelişmesinin tarihidir.

Engels, askeri demokrasinin ortaya çıkmasının nedenlerini şöyle açıklamaktadır: Klan üyeleri, zenginler ve yoksullara bölünmektedir. Aynı klan içindeki mülkiyet farkı, klan üyelerinin çıkar birliğini uzlaştırmaz zıtlık haline dönüştürmektedir. Köleliğin ortaya çıkmasıyla birlikte, hayatı çalışarak kazanmak aşağılanmakta ve kölelerin işi olarak görülmektedir. Yağma ise şerefli bir eylem olarak kabul edilmektedir.

Nüfusun artmasıyla, aralarında akrabalık bulunan kabilelerin bir konfederasyonda birleşmeleri zorunlu olmaktadır. Bu kabileler, az

sonra birbirleriyle kaynaşmakta, toprakları da halkın kolektif toprağı halinde birleşmektedir. Toplumun askeri şefi ise, vazgeçilmez ve sürekli bir memur durumunu kazanmaktadır. Bu askeri şefin yanında bir konsey ve kurultayın bulunması askeri demokrasinin organlarını oluşturmaktadır. Daha önceleri sadece bir zorbalığın öcünü almak veya daralan toprağı genişletmek için yapılan savaş, artık sadece yağma için yapılmakta ve süreklilik kazanmaktadır.

Askeri şeflik, babalık hukukunun girmesiyle birlikte zaman içinde babadan oğula geçmekte ve böylece soydan geçen krallığın ve soy-luluğun temelleri atılmaktadır. Artık eski kandaş örgütlenme, kendi zıddı olan askeri demokrasiye dönüşmüştür. Eski kandaş kabile toplumunda halk iradesinin araçları olan organlar, kendi öz halkına karşı baskı organları haline gelmektedir.¹

Orta Asya kavimlerinin tarihsel gelişmesi, Engels'in askeri demokrasinin ortaya çıkmasına ilişkin bu tahlillerini doğrulamaktadır.

Sınıf Mücadelesi

Gelişmenin motoru, gerici tarihçilerin iddia ettikleri gibi kavimler arasındaki savaşlar değil, meta ekonomisinin gelişmesiyle bağlantılı olarak toplumların kendi içlerinde sınıflara bölünmeleri, başka deyişle, yeni doğmakta olan sınıflar arasındaki mücadeledir. Özel mülkiyetin gelişmesi, kabile toplumunun çözülmesi, devletin ortaya çıkması vb.; bütün bunlar, aristokrasi ile karabodun denen çoban ve çiftçi halk arasındaki gelişmelerin ve bu gelişmeler temeli üzerindeki mücadelenin yarattığı gelişmelerdir. Aristokrasi, özel mülkiyeti geliştirmeye, kabile toplumunu dağıtmaya, halkı silahsızlandırmaya ve devleti yaratmaya çalışmaktadır. Sömürülen kitle ise, eski demokratik ve eşitlikçi toplumun özlemi içinde kabile aristokrasisine karşı mücadele etmektedir. Fakat artık ilkel komünist topluma geri dönmeye maddi olarak imkân yoktur. Emekçilerin eşitlik özelemlerine, yüzyıllar sonra ortaya çıkacak olan işçi sınıfı ve onun devrimci ideolojisi cevap verecektir.

Divan-ı Lügat-it Türk'te geçen "yer baskısı dağ, budun baskısı bey" sözü, beylerin halk kitlesi üzerindeki baskısının ağırlığını çok

1 F. Engels, *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, s.228.

güzel bir benzetmeyle dile getirmektedir. Beylerin budun (halk) üzerindeki baskısı o kadar ağırdır ki, bunun derecesi dağın yer üzerindeki baskısı ile ölçülmektedir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak, Orta Asya kavimleri içinde sık sık yer sarsıntıları olmakta, halk kitlesi aristokrasiye karşı ayaklanmaktadır.

Feodal Bağımlılık İlişkisinin Doğuşu

İncelediğimiz Asya kavimleri, ilkel komünist toplumdan çıktıktan sonra, köleci toplum aşamasını hâkim üretim tarzı olarak yaşamaksızın feodalizm yönünde ilerlediler. Gerçi Orta Asya toplulukları içinde köleci ilişkilere rastlıyoruz. Fakat bu ilişkiler baskın değildir. Asya'daki Türk kavimlerinde, köle emeğinin sömürülmesi, ekonominin temeli haline gelmemiş, ilkel toplumdan feodal topluma geçişi kapsayan uzun bir tarihsel süreç içinde, ikinci planda kalmıştır.

Orta Asya kavimlerinde, sömürülen çoban halk, köle değildir. Çoban, bizzat kendisi mülkiyet konusu olan, alınıp satılan bir meta olarak görülüyor. Çoban halk ile kabile beyleri arasındaki ilişki, kişisel bağımlılık yönünde, feodal ilişki yönünde gelişmektedir. Feodal bey ile serf arasındaki ilişki, işte bu ilişkiden filizlenmiştir.

Çoban, belli bir "kabilenin" üyesi olarak beye bağımlıdır ve bey değiştiği zaman "kabilesiyle" birlikte yeni beye bağımlı duruma geçmektedir. Ne var ki, burada sözü edilen "kabile", artık eski ilkel toplumdaki kabile değildir. Kabile, özel mülkiyetin gelişmesiyle birlikte yalnız biçimsel olarak varlığını sürdürmektedir. Çünkü kabile üyelerini birleştiren bağ, artık birbirine akraba soylardan olmak değildir. Kabile, belli bir aristokrata kişisel olarak bağımlı insanların meydana getirdiği topluluğun biçimsel görünüşü haline gelmiştir. Kan bağına dayanan kabile örgütlenmesi *çözülmüş, belli bir beye bağımlı olmak onun yerini almıştır. Artık "kabile" görünüşü altında, farklı soydan insanlar da birleşmektedir.

Sömürü, beyin sürülerine bakılması şeklinde, angarya biçimindedir veya hayvan olarak ödenen vergi biçimindedir. Bağımlı

durumundaki halk kitlesi, bazı üretim araçlarına, hayvana vb. sahip olabilmektedir. Fakat ürettiği ürünün bir kısmına aristokrasi tarafından zora dayanarak el konmaktadır.

Tarihsel gelişme, yerleşik hayata geçme yönündedir. Tarım ve zanaat gelişmekte, artan ticaretle birlikte şehirler kurulmaktadır.

Ne var ki, bütün bu gelişme, zaman bakımından da, yayılma bakımından da dalgalar halindedir. Tarihin ilerlemesi feodalizm yönünde olmakla birlikte, bu ilerleme zikzaklar çizerek, kendi içinde zaman zaman geri dönüşleri de kapsayarak gerçekleşmektedir. Örneğin 13. yüzyılda Cengiz Han'ın çıkışı, Moğollar açısından feodalleşme yönünden güçlü bir atılım olduğu halde, Hazar Denizi ve Aral Gölü arasında yaşayan ve görece ileri ticaret ve zanaatlara sahip olan Batı Türkleri açısından ilerlemeyi duraklatan etkiler yapmıştır.

Orta Asya'da ve Evrensel Olarak Kölelik İlişkisinin İkincilliği

Orta Asya kavimleri üzerinde çalıştığım sırada, vardığım ilk sonuç, bu toplumlarda kabile ilişkilerinin çözülmesi sürecinde, feodal ilişkilerin hâkim hale geldiğini saptamak oldu. Oysa tarihsel materyalizmi öğreten birçok ders kitabında, toplumların ilkel, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist aşamalardan geçtiği söylenir. Teori, pratikten çıkarılacağı için duraksamadım, Türklerin hâkim üretim tarzı olarak köleci bir dönem yaşamadıklarını belirttim. Bu saptama, dogmatik çevrelerde kuşkuyla ve itirazla karşılandı.

Ancak zaman içinde, tarihsel materyalizmin birçok önemli araştırmacısının çeşitli toplumlar için, aynı saptamada bulunduklarını gördüm. Hatta George Thomson gibi, kabile toplumundan yaygın çıkışın feodalizme doğru olduğunu, köleci üretim tarzının Akdeniz'in gelişmiş meta toplumlarıyla sınırlı kaldığını belirleyenler de vardı.²

2 George Thomson'un Ege ve Yunan uygarlıklarını inceleyen en önemli eserleri Tükçe olarak da yayımlandı. Bkz. *Tarih Öncesi Ege*, I, II, çev. Celâl Üster, Payel Yayınevi, İstanbul, Nisan 1983 ve Kasım 1985; *İlk Filozoflar*, çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul, Mayıs 1988; *Aiskhilos ve Atina*, Payel Yayınevi, İstanbul, Mart 1990.

Samir Amin de, 1988 yılında yayımlanan *Avrupamerkezcilik* adlı çok önemli eserinde, Mısır, Çin, Japon vb. toplumlarını örnek vererek, "birçok halkın evrim güzergâhında, kaçınılmaz sayılan köleci evrenin izinin bile bulunmadığını" belirtir. Dahası Samir Amin, sınıfsız toplumdan sınıflı topluma geçişin evrensel biçiminin kölecilik olmadığını saptar:

"Feodalizm, kölecilikten doğmamıştır; bunların zaman içinde birbirini izlediği doğru değildir. Feodalizm, sınıfsız toplumdan sınıflı topluma geçişin yasasına tabidir: Komünsel aşamayı haraçlı aşama izler. ...Feodal mülkiyet ile haraçlı mülkiyet arasında esaslı bir fark yoktur. Feodal mülkiyet, haraçlı mülkiyetin ilkel bir türüdür ve ayırt edici özelliği de siyasal iktidarın zayıf ve merkezileşmemiş olmasıdır. ...üretici güçler geliştikçe siyasal ademi merkeziyetçilik yerini merkezileşmeye bırakacaktır. Ve bu açıdan Avrupa'daki mutlak monarşiler gelişmiş haraçlı biçimlere çok yakındır. İlkel feodal tarz, aşamalı olarak gelişmiş haraçlı biçime evrilir."³

Orta Asya kavimlerinin köleci tarzı yaşamadan feodalizme geçtikleri saptaması, Ernst Werner'in 1970 öncesinde yazdığı Osmanlı devletinin kuruluşuna ilişkin tahlilinde de vardı.⁴

Çok daha önce, ilk basımı 1909 yılında yayımlanan *Devlet* adlı kitabıyla tanınan Franz Oppenheimer de, ilkel fetih devletinden sonraki gelişme sürecinde, iki farklı filizlenme saptar. Birinde ticaret sermayesi, diğerinde küçük bir azınlığın toprak mülkiyeti belirleyicidir. Gelişmenin bu iki ana dalından ilki, gelişmiş para ekonomisine dayanan "deniz devleti" ve köle emeğinin "kapitalist" sömürsüdür; ikincisinden ise gelişmiş feodal devlet çıkar. "Deniz devletleri", Eski Yunan ve Roma örneklerinde görüldüğü gibi, "daha güçlü egemenlik

3 Samir Amin, *Avrupamerkezcilik*, çev. Mehmet Sert, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, Temmuz 1993, s.166 vd., 180 vd.

4 Ernst Werner, *Die Geburt einer Grossmacht-Osmanen (1300-1481)*, zweite verbesserte und erweiterte Auflage, Herman Böhlau Nachf., Wien-Köln-Graz 1972. Türkçe çevirisi iki kitap olarak yayımlandı: *Büyük Bir Devletin Doğuşu*, I, II, çev. Orhan Esen-Yılmaz Öner, Alan Yayıncılık, İstanbul, Ekim 1986 ve Ocak 1988.

biçimleri ve daha ileri bir devlet sanatı" geliştirirler. Ancak Oppenheimer, deniz devletinin "yeni filizler vermeyen bir yan dal", feodal devletin ise, "gövdenin uzantısı olan ana dal" olduğunu söyler.⁵

Köleciliğin evrenselliğine ilişkin tezler, Türkiye'de de sorgulanmıştır. *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek'i* 1975 yılında, önce *Aydınlık* dergisinde yayımlamamdan sonra, Türklerin kabile toplumundan feodalizme geçişine ilişkin görüş, araştırmacılar tarafından dikkate alınmıştır. Doğan Avcıoğlu, ilk cildi 1978 yılında basılan *Türklerin Tarihi* adlı kapsamlı çalışmasında, yer yer *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek'e* göndermeler yaparak, askeri demokrasiden feodalizme geçiş tezini kabul eder.⁶ Avcıoğlu, yalnız köleliğin değil, feodalizmin de evrensel olmadığını görüşündedir.⁷

Halil Berktaş da, 1983 yılında yayımlanan *Kabileden Feodalizme* başlıklı kitabında, "kabile toplumundan sonraki ilk büyük tarihsel aşamanın genel ve evrensel olarak kölecilik olmadığını" saptar. Berktaş, Asya ve Kuzey Afrika toplumlarından başka, Rusların ve diğer Doğu Avrupa halklarının, Cermenlerin, Almanya'nın bazı bölgelerinin, İskandinav ülkelerinin, İngiltere ve İrlanda'nın da "köleci üretim ilişkisinin başatlık kazandığı bir dönem yaşamadıklarını" belirtir.⁸ Böylece Berktaş'a göre, Batı Avrupa'da köleci üretim tarzını yaşayan coğrafya olarak, İberik yarımadası ile Fransa ve Almanya'nın bir bölümü kalmaktadır.

Batı Avrupa Feodalizmi ve Yunan-Roma Mirası

Halil Berktaş'ın birinci yanılgısı, Akdeniz yöresi yanında Batı Avrupa'nın da "köleci uygarlığa tanık olduğunu" düşünmesidir.

5 Oppenheimer, *Devlet*, çev. Alâeddin Şenel-Yavuz Sabuncu, Kaynak Yayınları, Mart 1984, s.108 vd., 160.

6 Doğan Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi*, c.I, s.99 vd., 213 vd., 224 vd., 252 vd., 274 vd., c.II, s.794 vd.

7 Aynı eser, c.I, s.225 vd.

8 Halil Berktaş, *Kabileden Feodalizme*, Birinci Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Haziran 1983, s.227 vd.

Araştırmacı, bu yanlışlığın devamı olarak, Batı Avrupa feodalizmi ve kapitalizmini Yunan ve Roma kökenine bağlamıştır. Yazar, Batı Avrupa feodalizmini bir Roma-Cermen sentezi olarak görür.⁹

Berktaş, Roma'nın "yüksek düzeye ulaşmış özel mülkiyet mirasının" çağdaş Avrupa'ya nasıl intikal ettiğini açıklayamamış, hatta kendi tezini çürüten kanıtlar getirmiştir. *Kabileden Feodalizme* kitabı yayımlandığı zaman yönelttiğim eleştirilerin en önemlilerinden biri buydu. Bugün özetleyerek aktaracak olursak: Berktaş, Roma'nın gelişmiş özel mülkiyet mirasının Batı Avrupa'nın hangi ilişki ve kurumlarında yaşadığını somut olarak gösteremiyor. Dahası, Berktaş'ın kitabı, kendi teziyle çelişen kanıtlar getiriyor. Bunları o zaman şöyle sıralamıştım:

- "Meta ekonomisi, Cermen istilası ile önemli bir gerilemeye uğradı ve tekrar gelişme sürecine girmesi için yüzyıllar gerekti."
- "Batı Avrupa feodalizmi, kölecî Roma'nın çöküntüsünden çok Cermenlerin uygarlığa yükseliş halindeki yukarı barbarlığından fıskırdı. Manor'un kendisi veya bütünü değil, fakat 'angarya yoluyla işlenen *demesne* kısmı Roma mirasını temsil etmektedir. Batı Avrupa feodalizmi kölecî uygarlığın lekelerini çok belirgin bir şekilde taşıyan *latifundium*'un şu veya bu parçasının dolaysız temeli üzerinde değil, çok daha özgür ve dinamik bir örgütlenme olan Cermen *markı* temelinde *yeniden* kuruldu. Fakat bu arada, o kölecî *latifundium* düzeninin bir kalıntısı da, angarya ve *demesne* işletmeciliği biçiminde, *mark*'tan türeyen *manor*'un bağrına girdi."

Bu saptamalardan hareketle şu soruları ileri sürdüm:

"Bir kere, Cermen istilası, meta ekonomisini önemli ölçüde geriletmiştir ve meta ekonomisinin kendini toparlaması yüzyıllar almıştır. İkincisi, manor içinde Roma'dan kalan miras, angarya yoluyla işlenen bölümdür, yani ileri olan değil, geri olandır. Halil Berktaş, Roma-Cermen sentezinde Roma'ya ait bir gelişme unsuru, özel mülkiyet ve meta ekonomisi açısından ilerletici bir unsur göstermemektedir; yalnız soyut olarak böyle ilerletici bir

⁹ Aynı yerde.

mirastan söz etmektedir. 'Barbar aşısı' somut olarak görülüyor, fakat Roma'dan kalan ilerici, itici bir miras, Berktaş'ın kitabının sayfalarında elle tutulmıyor, gözle görülemiyor, kulağınıza bir efsane gibi çarpıyor, o kadar."¹⁰

O zaman yakaladığım ipuçları bugün belli sonuçlara götürülecek olursa, şunu belirleyebiliriz: Gelişmiş feodal devlet ve kapitalizm, Yunan ve Roma mirasından değil, onun çevresinden boy verdi ve gelişti. Roma İmparatorluğu'nu yıkan Cermen kavimleri, kölelik yanında ikincil durumda olan serflik ilişkilerini canlandırdılar ve benimsediler. Zaten kendileri feodalizmin filizlendiği bir aşamada idiler. Bu nedenle daha doğru bir ifadeyle, Cermenler ve diğer yarı-barbar halklar, Roma İmparatorluğu'nu yıkarken, kendi bağırılarında doğan feodal ilişkileri de geliştirdiler. Böylece kapitalizmi ilk kuran Batı Avrupa toplumlari, aslında Yunan ve Roma mirası temelinde değil, o köleci mirası yıkan feodal gelişme üzerinde yükseldiler.

Bu saptama, Yunan ve Roma mirasının bütünüyle reddi ve tarihten silindikleri anlamını taşımaz. Yunan ve Roma uygarlığı, hem gelişmiş bir meta ekonomisi ve kentlerin örgütlenmesi örneği bıraktılar, hem de Roma'nın kişiliğinde bu para ekonomisini geliştiren bir merkezi imparatorluk modeli. Eski Akdeniz uygarlığının çevresinde bulunan Batı Avrupa, bu miras temelinde gelişmemekle birlikte, kendi büyük tarihsel çıkışını yaparken, o mirastan beslendi. Bu beslenme, hem İslam ortaçağı üzerinden oldu; hem de Roma'nın yaygın egemenlik alanına bıraktığı ilişki ve kültürden.

Batı Avrupa'nın yükseliş çağında kendini bu Akdeniz mirasına bağlaması, doğaldı. Çünkü en gelişmiş meta ekonomisi olan kapitalist uygarlığın kendisine tarihte bulacağı ideolojik kaynak, Yunan ve Roma'nın meta uygarlığındaydı. Bu olay, Batı Avrupa'nın ve Türklerin, feodal sıçramayı gerçekleştirirken, Hristiyanlaşması veya

10 Derviş Polatay takma adıyla yayımlanan bu eleştirim için bkz. "Kabileden Feodalizme'nin Sorunları", *Saçak*, sayı 30/2, Mart 1984, s.60 vd. Bu eleştirimin Osmanlı feodalitesinin doğuşuna ilişkin bölümünü, önemli bulduğum için, *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet* adlı kitabıma da aldım (bkz. s.79 vd.'deki "Selçuklu ve Bizans Mirası Üzerine Kısa Bir not" başlıklı bölüm). Berktaş'ın kendi tezini çürüten kanıtları için bkz. *Kabileden Feodalizme*, s.269, 271.

İslamlaşmasında da görülür. Her toplum, ideolojik düzlemde, içine girdiği aşamanın gelişmiş modelini benimser. Ancak bu ideolojik modelin benimsenmesi, o toplumların, o modeli aldıkları toplumlardan gelen bir tarihsel çizgide geliştiklerini göstermez.

Aynı tarihsel gerçeği, Oppenheimer ve Samir Amin de belirlemiştir. Oppenheimer, feodal devletlere, mutlak monarşilere ve anayasal devlete ulaşan Batı Avrupa sürecinin, Yunan-Roma mirasını temsil eden "Deniz devleti"nden değil, toprak mülkiyetini esas alan "kara devleti"nden geldiğini saptar.¹¹

Samir Amin ise, şöyle der:

"Avrupa feodalizmi, köleciliğin gelişip yayıldığı Akdeniz kıyılarında değil, Kuzey'in barbar ormanlarında doğmuştur. Kölecilik, feodalite sıralanışı ancak Yunanlılar, Romalılar ve Avrupalıların aynı halkı meydana getirdikleri kabul edilirse, anlamlıdır."¹²

Oysa Batı kapitalizminin öncüleri olan Batı Avrupa halkları, köleci Yunan ve Roma uygarlıklarının merkezinde değil, çevresinde yaşıyorlardı. Bu toplumlar, Akdeniz'in gelişmiş meta ekonomisine ve köleciliğe uzanan bir tarihe değil, kabile toplumundan feodalizme sıçrayan bir tarihe sahiplerdir. Bu nedenle kapitalizmin ilk atılımı, Roma ve Yunan uygarlığı kökeninden gelen toplumlarda değil, o uygarlıkların çevresinde gerçekleşti. İspanya, Portekiz, Hollanda, İngiltere, Fransa ve Almanya, 16. yüzyıldan 19. yüzyıla uzanan kapitalizmin yükseliş tarihinin değişik dönemlerinde öne fırladılar.

Bu kapitalist yükseliş, tarihteki en gelişmiş meta ekonomileri olan Yunanlıların kültürüne ve Roma'nın özellikle hukukuna özel bir ilgi gösterdi ve o birikimi, en gelişmiş meta ekonomisi olan kapitalizmi ilerletmek için değerlendirdi. Burada söz konusu olan, Yunan ve Roma kökeninden gelen bir devamlılık değildir. Aradaki kopukluk o kadar açıktır ki, Batı Avrupa, Yunan ve Roma uygarlık mirasını kendi tarihinden değil, fakat o uygarlıkları kapitalizmin fiilizenme çağına taşıyan İslam ve Ortadoğu kaynaklarından

11 Oppenheimer, *age*, s. 109.

12 Samir Amin, *age*, s. 181.

öğrenmiştir. Çevreden yükselen yeni uygarlık atağı, bin yıl önceki uygarlık merkezinin birikimini, arada köprü oluşturan İslam imparatorluklarından almış ve değerlendirmiştir.

Avrupamerkezcilik

Kapitalizmin öncüsü olan Batı Avrupa, Akdeniz'in tarihsel mirasından beslenmenin ötesinde, kendisi için özel bir tarih üretti. Batı Avrupa'yı Yunan ve Roma uygarlığı kökenine bağlayan bu tarih imalatına, kapitalizmin yükseliş döneminde girildi. Yükselen kapitalizmin Avrupamerkezci ideolojisi, Yunan uygarlığını Asya ve Afrika bağlantılarından kopararak, kendi tarihi olarak piyasaya sürdü. Avrupa'nın "ileriliği ve üstünlüğü" teorilerini ortaya atanlar, böylece kendileri için özel bir geçmiş yaratmayı da becerdiler.

Avrupamerkezcilik, yalnız bir tarih yankesiciliği olarak kalsaydı, o kadar zararlı görülme-yebilirdi. Ancak, Batı emperyalizminin Ezilen Dünya üzerindeki sömürüsü, elçabukluğuyla haklı çıkarılıyor ve sonsuzlaştırılmak isteniyordu. Batı Avrupa'da kapitalizm yükselirken, Asya'da kendine özgü bir üretim tarzı veya taşlaşmış bir feodalizm olduğu söyleniyordu. Avrupa'nın saati "hiçbir zaman durmazken", Doğu'da "zaman durmuştu".¹³ Kısacası, Yunan ve Roma kökeninden gelen "dinamik" bir gelişme modeli yaratılıyor, bunun dışında kalan halklar da "durağanlığa" mahkûm ediliyordu. Bu durağanlık, o toplumların yakasını hiç bırakmamıştı ve bırakamazdı. Bu durumda, insanlığın Avrupamerkezli gelişme yatağına katılmaları için, Asya, Afrika ve Latin Amerika halklarına dışardan müdahale gerekiyordu. Gelişmiş kapitalizmin oralara girmesi, bu zavallı halkları kendi tarihsel prangalarından kurtaran tarihsel bir lütuf oluyordu.¹⁴

20. yüzyılın devrimleri, Avrupa'yı dinamik, Asya'yı durağan gösteren bu Avrupamerkezci teorileri yerle bir etti. Devrim dalgası,

13 Havemann gibi sosyalist bir filozof bile, kendisini Avrupamerkezciliğe zincirlemişti. Bkz. *Morgen*, s.28-29. Bu kitabın Türkçesi Ayrıntı Yayınları'nda *Yarın* başlığıyla yayımlandı.

14 Avrupamerkezci Doğu-Batı ayrımının, Asyatik toplum teorilerinin ve oryantalizmin eleştirisi için bkz. Doğu Perinçek, *Aydın ve Kültür*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Nisan 1996, s.85 vd.

yarı Asyalı Rusya'dan ve Asyalı Çin'den yükseldi. Burada tartışmasına girmeyeceğiz, ancak Asya'nın durağanlığı teorileri feodal dönem için de geçerli değildi. Örneğin Oppenheimer, 1909 yılında yazdığı *Devlet* kitabında, Çin'in feodal kalıntıları arkada bırakmada Avrupa'nın önüne geçmiş olduğunu ve bazı yönlerden "özgür vatandaşlık düzenine" herhangi bir Batı Avrupa ülkesine göre daha fazla yakınlaştığını saptar.¹⁵ Samir Amin de, Avrupa feodalitesinin, "haraçlı" üretim tarzının ileri değil, ilkel bir biçimi olduğu görüşündedir. 11. yüzyıla kadar yarı-barbar özellikler taşıyan Avrupa feodalizmi, 11. ve 12. yüzyıllarda, "haraçlı" toplumun ilkel biçimini temsil eden feodal parçalanmadan, daha gelişmiş biçimi olan mutlak monarşiye geçti. Hristiyan Batı, bu aşamada İslam ortaçağını benimseyecek bir olgunluk düzeyine gelmişti.¹⁶

Köleci üretim tarzının evrensel olmadığını saptamak, hatta Batı Avrupa'nın bile köle ilişkilerine tanık olmakla birlikte köleci bir aşamadan geçmediğini belirlemek, konumuzu hangi yönden ilgilendirmektedir? Böylece şunu saptıyoruz: Kapitalizmin öncüsü olan Batı Avrupa ile Orta Asya kavimlerinin kabile toplumundan çıkış süreçleri, Yunan ve Roma eksenli tarihin merkezinde değil, çevresinde kalmaları açısından benzeşiyorlar. Bütün Asya kavimleriyle birlikte Orta Asyalıları da durağanlığa mahkûm eden Avrupalı merkezilik, tarihsel olgulara dayanmıyor. Batı Avrupa süreci bile, Yunan-Roma mirasına bağlanmıyor. Bu açıdan Batı Avrupa tarihinin kendisi, Avrupalı merkezci tarih tezlerini çürütmektedir.

15 Oppenheimer, *age*, s. 108. Türkçe çevirisinde "birçok bakımdan" deniyor. Oysa "bazı bakımlardan" diye çevrilmesi gerekirdi. Almanca: "in mancher Beziehung".

16 Samir Amin, *age*, s. 72.

2. KABİLE KONFEDERASYONUNDAN DEVLETE

Kabile Konfederasyonları

Milliyetçi tarihçilerin "devlet" diye andıkları kabile konfederasyonlarının hepsi, sınıf farklılaşması temelinde ortaya çıktılar.

Hunlar ve Göktürkler, bir "devlet" olmaktan çok, kabile konfederasyonları idi. Çünkü sınıf farklılaşması, henüz tam anlamıyla halktan ayrı bir silahlı kamu gücü ve bürokrasi yaratacak düzeyde değildi. Bu kabile konfederasyonları, belli bir kabile aristokrasisinin, hem kendi kabile ve kavmine, hem de komşu kavimlere "baş eğdirmesi ve diz çöktürmesi" sayesinde oluşuyordu. Konfederasyonun başına geçen aristokrasi, hâkim olduğu topraklarda özel mülkiyetin gelişmesini sağlayacak bir barış ve düzen getirmek yanında, yabancı ülkelere yapılacak talan seferlerini de örgütlemekteydi. Bu nedenle denebilir ki, Mao-Tun (Mete) ve Bilge Kağan gibi hanlar, bir yönleriyle tarihin büyük talanlarını örgütleyen şeflerdi. Bununla birlikte, her ikisi de kabileler arasındaki baskınlara ve anarşiye son verme çabalarıyla özel mülkiyetin ve ticaretin gelişmesi için gerekli koşulları bir süre için de olsa yarattılar. Dolayısıyla tarihin ilerlemesine hizmet ettiler.

Orta Asya'da kabile konfederasyonları, istikrar kazanamıyorlardı. Çünkü özel mülkiyetin gelişmesi, henüz kan bağına dayanan kabile örgütlenmesini dağıtamamış ve devlete temel olacak düzeyde bir sınıf farklılaşması yaratmamıştı. Çeşitli kabileler ve kabile toplulukları arasındaki sürekli savaşlar, özel mülkiyetin yarattığı sınıf farklılaşması temeli üzerinde yükselecek istikrarlı bir devletin kurulmasını önliyordu. Kabileler arasındaki bağımlılık ilişkileri, belli bir aristokrata kişisel bağımlılığın önünde geliyordu. Kabileler

arasındaki hiyerarşi, hâlâ sınıf farklılaşmasından daha önemli bir rol oynuyordu. Kabileler arasında, hâlâ bozkır yasası, yani "baskın basanıdır" yasası hüküm sürüyordu. Bunlar arasında kurulan hiyerarşinin, yani kabileler konfederasyonunun başına geçmek, kabileler için zenginleşmenin baş şartıydı.

Uygurlar, Sir-i Derya Oğuzları ve özellikle Hazarlar ve Karahanlılar'ın örgütlenmesi, Hunlar'a ve Göktürkler'e göre devlete daha yakındı. Fakat, Türklerin kurduğu gerçek anlamıyla ilk devletler, Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı devletleridir. Hazarlar ve Karahanlılar da, bunlara eklenebilir. Daha öncekiler, devlet kuruculuğu yönünde adımlardı.

Nitekim Orta Asya dönemi Türkçesinde devlet anlamına gelen bir sözcük yoktur. Gerçi milliyetçi tarihçiler, *il*, *budun* veya *kut* gibi sözcüklerin devleti ifade ettiğini öne sürmüşlerdir; ancak kavramları zorlamaktadırlar. Aslında *il*, *budun* ve *kut* sözcüklerinin devletin oluşma süreciyle bağlantılı oldukları doğrudur. Ancak bu kavramlar, devletle özdeş değildir.

İl, sınırları belirli bir toprak parçasıdır. Kağan, kendisine bağımlı kabile toplulukları aracılığıyla bu toprak parçası üzerinde bir hâkimiyete sahiptir. Bu açıdan *il*, devletin toprak unsurunun cücüğü (rüşeymi) olarak görülebilir. Ancak, sınıflar arasındaki farklılaşma henüz yeterince gelişmediği, halktan ayrı bir kamu gücü istikrarlı olarak oluşmadığı için, devlet de ortaya çıkmamıştır. Bu nedenle *il* sözcüğü, kökenindeki toprak parçası anlamından devlet anlamına doğru evrilme sürecini tamamlamamıştır.

Budun, Göktürk Yazıtları'nda *bodun*, kağana bağlı boylar topluluğu anlamına gelmektedir; bu açıdan devletin insan unsurunun tohumcuklanmasını ifade etmektedir. Ancak *budun* kavramı da, devletin tebaası anlamına gelmiyordu.

Kut ise, yeni oluşan kabile aristokrasisinin, özellikle kağanın ideolojik dayanağını ifade ediyordu ve hâkimiyet kavramıyla da bağlantılıydı. Kağan, hükmetme kudretini Tanrı'dan alıyordu. Süreç içinde devleti kuracak olan sömürücü kesim, kağan ve beylerdi. Bu süreç, belli bir olgunluğa ulaştıktan sonra, Karahanlılar döneminde, *Kutadgu Bilig*'de olduğu gibi, *kut*, devletle ilişkili bir içerik kazandı.

(*Kut* kavramını ilerde, "Göktanrı'dan Allah'a" bölümünde, "Tanrı Kağanlar" başlığı altında inceleyeceğiz.) Denebilir ki, *il*, *budun* ve *kut*'un toplamı, devleti oluşturur. Bu sözcükler, devletin toprak ve insan unsuruyla tahakküm özelliğini ifade ederler.

Orta Asya'nın kabile aristokrasisi, bir hâkim sınıfa dönüşerek devlet kurduğu zaman, Ortadoğu'nun devlet kuruculuğunun ideolojisi olan İslamiyeti de benimsedi. Bu nedenle Türkçemiz, devlet kavramını karşılayan sözcüğü, *il*, *budun* veya *kut*'un evrilmesiyle değil, Araplardan alınmasıyla kazandı.

Devletin ekonomik ve toplumsal temeli olan insan emeğinin sömürülmesi, uzlaşmaz bir karşıtlık yaratınca, halktan ayrı bir tahakküm aracının ve aygıtının oluşması da zorunlu hale gelmektedir. Dildeki devlet kavramı da, bu toplumsal-ekonomik-siyasal süreç içinde ortaya çıkmaktadır. Yüzyılları kapsayan bir dönemde, devletin kökenlerini vurgulayan veya devletin unsurlarından birini ifade eden sözcük, zamanla devlet anlamını yüklenmektedir. Örneğin Eski Yunan'da ve Roma'da devlet kavramını ifade eden *polis* ve *civitas* sözcükleri, köken olarak şehir anlamına geliyordu. Bu kavramlar, devletin para ekonomisi ve şehirleşmeyle bağını ortaya koyar. Batı dillerindeki devlet kavramının kökenindeki *stato*, Rönesans dönemi İtalyası'nda, "iktidarı kuvvet yoluyla ele geçiren prens ile çevresini" belirtiyordu. Bu sözcük, daha sonra bir toprak parçasının bütünü ve devlet anlamını kazandı.¹

Arapçadaki *devlet* sözcüğünün kökeninde ise, mülk kavramı bulunuyor. Türkçe, bu kavramı bir bakıma Arapçadaki sözcük kökeninden koptuktan sonra hazır bulmakla bir üstünlük kazanmıştır. Çünkü devlet, şehir, toprak parçası, mülkiyet, tebaa veya tahakküm değil, fakat bu unsurları içeren ve onlardan farklı bir kavramdır.

Devlet

Görülüyor ki, devlet uzun bir tarihsel aşama içinde oluşmaktadır; çünkü toplumun sınıflara bölünmesinin ürünüdür. Bu sınıflara

1 Oppenheimer, *Devlet*, s.45 vd.

bölünme, hâkim sınıfın halktan ayrı bir kamu gücü oluşturduğu, halkı tamamen silahsızlandırdığı, düzenli bir bürokrasi yarattığı bir düzeye ulaştığı zaman, gerçek anlamıyla devletle karşılaşırız. Ancak toplumların böyle bir aşamaya sıçraması, bir anda olmamakta, uzun yüzyıllar boyunca devam eden bir süreç içinde gerçekleşmektedir. Bu sebeple Karahanlılar ve Selçuklular'dan önceki örgütlenmeler, devletin gittikçe olgunlaşan ve büyüyen bir tomurcuğu niteliğindedir. Bu çalışmamızda incelemediğimiz, MS 740 yılında doruğa ulaşan Hazar İmparatorluğu da, devlet olarak görülebilir. Hazarlar, Göktürkler'den hemen sonra, Uygurlar ve Sir-i Derya Oğuzları'yla aynı dönemde egemenlik kurdular. Ancak Orta Asya'nın epeyi batısında, Kafkaslar'la Volga arasında oluşturdukları siyasal örgütlenme, Uygur ve Oğuzlar'ın konfederasyonundan daha gelişmişti ve devlet özelliği taşıyordu. Arap yazarı İbn Havkel, Hazar kağanının emrinde 12 bin asker bulunduğunu, içlerinden biri ölünce yerine yenisinin atandığını belirtmektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki, Hazarlar'ın halktan ayrı profesyonel bir ordusu vardı.²

Bu çalışmada açıklandığı gibi, sınıflı topluma, devlet kuruculuğuna, başka deyişle uygarlığa doğru Türk dalgaları, MÖ 1000'lerden MS 1200'lere kadar birbirini izleyerek geldi. Türk devletlerini kuran Hazar, Karahanlı ve Oğuz aristokrasileri, bu 2000 yıllık zikzaklı özel mülkiyet sürecinde, feodal beylere dönüştüler ve özerk iktidar odakları oluşturdular. Türklerde devlet, aynı zamanda, özel mülkiyetin ortaya çıkardığı iktidar odakları arasındaki uzun tarihsel kavgaların bir çözümü olarak ortaya çıktı. Bu kabile kökenli iktidar odakları, konfederasyonların başına geçerek devlet kuruculuğu yönünde ataklar yaptılar, ancak meta ekonomisi yeterince gelişmediği için, bu iktidarlar istikrar kazanmadı ve tam anlamıyla devlete dönüşmedi. Ne var ki, sınıflara bölünme sürecinin belli bir olgunluğa ulaşmasıyla ki, Hazar, Karahanlı, Selçuklu ve Osmanlı devletleri doğdu.

Türklerin, devlet kuruculuğunda Moğollar'dan daha ileri bir aşamada oldukları kesindir. Moğollar'ın başında bulunduğu kabile konfederasyonları, yayıldıkları yerlerde geçici hâkimiyetler kurup geri çekilirken veya erirken, Türkler ayaklarını bastıkları Anadolu'da,

2 Arthur Koestler, *Onüçüncü Kabile*, s.57.

toplumsal-ekonomik anlamda da kök salmışlar, bu coğrafyada daha önce yeşermiş uygarlıklardan beslenebilmişler ve devletler kurarak o coğrafyanın malı haline gelmişlerdir. Selçuklu ve Osmanlı öncesindeki konfederasyonlar ve Moğollar, bir sel baskını gibi akın ettikleri alanları yıkıp geçmişlerdi. Ancak görelî gelişmiş bir aristokrasi oluştuktan sonra, bu hâkim sınıf, göç ettikleri topraklarda sınıf hâkimiyeti sistemini ve sömürüyü bir hukuka bağlayıp örgütlenmek suretiyle 200 yıllık ve 600 yıllık ömürleri olan devletler oluşturdular. Birbirini izleyen Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin toplam 800 yılı aşan ömrü, Oğuzlar'ın 11. yüzyılda, dağılıp-kurulan kabile konfederasyonları dönemini arkada bıraktıklarını gösterir. Selçuklu ve Osmanlı döneminde, dıştan gelen istila dalgaları, krizlere yol açsa da, devleti ortadan kaldıramamıştır. Sınıflar arasındaki bölünmenin derinliği devleti zorunlu kıldığı için, Selçuklular döneminde Moğol ve Osmanlı döneminde Timur istilası yüzünden yaşanan devlet krizi, aşılabılmıştır. Ancak devletle düzenlenebilecek bir aşamaya gelmiş olan Türkler, geldikleri topraklarda karşılaştıkları İran, Bizans ve Arap uygarlık mirasını yıkmadıkları gibi, bu uygarlık mirasını daha sonra gelen Moğol istila dalgalarına karşı korumuşlardır. Dahası yükseliş çağındaki Türk feodalizmi, Bizans'ın köylü üzerindeki ağır baskısına ve köhnemiş kurumlarına son vererek, Anadolu'ya bir gençlik aşısı da yapmıştır.

Devlet Kuruculuğunun Tarihselliği ve Evrenselliği

Bu açıklamalar ışığında, "tarih boyunca kurulan on altı Türk devleti"nden söz etmek, bilimsel bir anlam taşımamaktadır. Bu slogan, "Türk ırkının devlet kurma yeteneğini ve cengâverliğini" kanıtlamak için savunulmaktadır. Hatta Ülkü Ocakları, son zamanlarda "Türklerin kurduğu on altı imparatorluk ve seksen altı devletten" söz ediyor. Bir zamanlar Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı yapmış olan Suat İlhan ise, tarihte 200'e yakın Türk devleti bulunduğunu yazmıştır.³ Kısacası, "Türklerin devlet kurma yeteneği" açık artırmaya çıkarılmıştır.

3 Suat İlhan, "Atatürkçülüğün Evrenselliği", *Atatürk Araştırmalar Dergisi*, s.16.

Eğer bu yolla "üstün ırk" ve "üstün millet" teorileri ispatlanacaksa, Türklerden daha önce uygarlığa geçmiş ve daha önce devlet kurmuş olan Mezopotamyalıların, Çinlilerin, Yunanlıların, İranlıların ve Arapların üstünlüğüne inanmak gerekir. Oysa bütün bu süreçlerin, milletlerin "doğuştan sahip oldukları üstünlüklerin" dışında nesnel açıklamaları vardır; hiçbir millet diğerinden üstün değildir. Her halkın tarihinde bir barbarlık aşaması, bunun yukarı dönemlerinde yaşanan bir "kahramanlık çağı", daha sonra kölecî veya feodal biçimlerde uygarlığa geçilen ve devlet kurulan çağ ve kapitalizme geçiş aşamaları bulunmaktadır. Bazı milletler ise çağımızda sosyalizmi kurma döneminde yaşıyorlar.

Toplumların eşit olmayan gelişmeleri nedeniyle bu aşamalar farklı zamanlarda yaşanmıştır. *Oğuz Kağan Destanı* veya *Dede Korkut Kitabı*'nda okuduğumuz Orta Asya'nın kahramanlık çağı, bütün dünya halklarının tarihinde vardır. Örneğin, Homeros destanları ve İranlıların *Şehname*'si bu çağları anlatmaktadır. Nitekim *İlyada* ve *Odisse*'deki, *Aşil*, *Hektor* ve *Paris* gibi kahramanların kültür, değer ve davranışları ile *Dede Korkut Hikayeleri*'ndeki *Bamsı Beyrek*, *Boğaç Bey*, *Salur Kazan*'inkiler aynı özellikler taşır. Farklı kavimlerin destanlarını okuduğumuz zaman, sanki kahramanlar birbirlerini görmüş, düşünce, inanç, ahlak ve değerlerini birbirlerine aktarmış gibi bir izlenim alırız. Kahramanlık çağındaki aristokrasinin gururu, kandaşı olan eski kabile eşitlerine yukardan bakışı, kahramanlık tutkuları, mülkiyete itibarları, kıskançlıkları, hep birbirlerine benzer.⁴

Devletin Rolü

Devlet, bütün dünyada özel mülkiyetin gelişmesiyle derinleşen sınıflaşmanın ürünüdür. Öte yandan, devlet, meta ekonomisinin gelişmesi için gerekli barış ve düzeni yaratarak, dayandığı özel mülkiyeti geliştirmiştir. Bu nedenle özel mülkiyet mi devletin ürünüdür, yoksa devlet mi özel mülkiyetin sorusu tartışılmıştır. Bu sorunun her iki ayağına da evet yanıtı verilebilir.

4 Bkz. Doğu Perinçek, *Aydın ve Kültür*, s.55 vd.

Ancak farklı toplumlarda, evetlerin ağırlık payları değişiktir. Örneğin Orta Asya ve Türk toplumunun tarihinde devletin özel mülkiyeti geliştiren rolü daha öne çıkıyor. İslamda da öyle. Türklerde ve İslamda devlet, özel mülkiyetin daha erken bir aşamasında doğarken, Batı'da devlet özel mülkiyetin görece daha gelişmiş aşamalarında ortaya çıktı. Her iki örnekte de devlet, özel mülkiyetin içinde gelişebileceği siyasal çerçeveyi ve ortamı oluşturdu. En önemlisi, devlet, meta üretimini geliştiren hukuk düzenini getirdi ve silahlı yaptırım gücünü kurumlaştırdı.

Devlet-özel mülkiyet ilişkisine bağlı olarak, devlet mi toplumu yarattı, yoksa toplum mu devleti sorusu ortaya atılmıştır. Buradaki toplum, özel mülkiyetin belirlediği sınıflara bölünmüş toplumdur. Devletin yaratıcılığı tezleri, özellikle Doğu toplumları için geçerli sayılmıştır. Bu görüş, önce Rusya'da Rus devleti için öne sürülmüş ve Batı üzerinden Türkiye'ye de ithal edilmiştir.⁵

Kuşkusuz her devleti, toplum kurmuştur; daha doğrusu sınıflara bölünen toplumun mülk sahipleri kurmuştur. Öte yandan her devlet de, toplumu, daha doğrusu uygar toplumu kurmuştur; başka deyişle, ticareti ve özel mülkiyeti geliştirerek, sınıflara bölünmeyi derinleştirmiş ve devletin olmadığı kabile dönemine geri dönüşün köprülerini berhava etmiştir.⁶

Her devlet, gençlik çağında, özel mülkiyeti geliştirir, uygarlığı inşa eder. Bu nedenle her devlet, ilerici bir rol üstlenerek dünyaya gelir ve bir dönem bu rolünü sürdürür.

Özetleyecek olursak: Önce özel mülkiyetin belli bir olgunluk düzeyine gelen, uygarlaşma atağının eşliğindeki toplumun mülk sahipleri, devleti kurar. Devlet, o toplumun uygarlaşma atağını aynı zamanda zor kullanarak gerçekleştirir. Bir bakıma devlet, uygarlaşmanın ihtiyacı olan zor tekeline kurar, örgütler ve uygular. Devlet, uygarlaşmanın zor kuvveti olarak doğmuştur.

5 Devletin toplum yaratıcılığı konusunda Rusya'da 19. yüzyılda başlayan tartışma için bkz. Doğu Perinçek, *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet*, s.14 vd.

6 Batı dillerindeki "sivil toplum", Türkçede farklı bir anlam kazanarak "askeri olmayan" anlamında kullanılır oldu. Aslında "sivil toplum"un karşılığı, uygar toplumdur; özel mülkiyetin damgasını vurduğu toplumdur. Bu kavram, aynı zamanda politik toplumun, yani devletin dışında kalan toplumsal-ekonomik ilişkileri ifade etmek için kullanılmaktadır.

Aristokrasinin uygarlaşmaya önderlik rolü, kabile · konfederasyonları döneminde başlamıştır. Orta Asya kavimlerinin MÖ 1000'den MS 1200'e uzanan devletleşme sürecinde, kabilenin ortak mülkiyeti ile özel mülkiyet, kabile örgütlenmesi ile devlet, din öncesi inançlar ile din, uygarlığa direnen güçler ile uygarlık arasındaki çelişmeler, hep üst üste biner. Kabile örgütlenmesine karşı konfederasyonlar ve konfederasyonlara karşı devlet girişimleri, bu uygarlaşma sürecinin başını çekerler.

Özel mülkiyetin daha gelişmiş temsilcilerinin konfederasyonlara ve devlete doğru atılımları, kabile toplumunun temsilcileri tarafından çelmelenir. Cengiz Han ile Camoka örneğinde görüldüğü gibi, bozkır kavgalarının temelinde bu çelişme vardır. Devlet kurucuları, özel mülkiyetin ve ticaretin gelişeceği bir düzen kurmaya çalışırken, bozkır güçleri yağmacı savaş şefliğini sürdürmeye çalışırlar.

Merkez ve Merkezkaç İlişkisi

Devlet, kabile halkını silahsızlandırarak zoru tekeline alır ve eski kabile toplumunu tasfiye eder. Yeni özel mülkiyetin bireyselliği, devletten ayrı tek tek özel mülk sahiplerinin çıkarlarından ve inisiyatiflerinden kaynaklanan uygar toplumun temelini oluşturur. Devlet, o özel mülk sahiplerinin ortak örgütü olmakla birlikte, kaçınılmaz olarak bireysel özel mülkiyeti de geliştirir. Mülk sahibi sınıfın ortak çıkarını temsil eden merkezi devlet ile tek tek mülk sahipleri arasındaki çelişme, merkeziyetçilik ile merkezkaç arasındaki ilişki sorununu yaratır.

Kabile konfederasyonlarının veya devletin aşağı basamaklarındaki ilkel biçimlerinin kurulması yönündeki her merkezci gelişme, kabileler arasında barışa, özel mülkiyetin gelişmesine ve meta ekonomisinin filizlenmesine de denk düşer. Merkezkaçın güçlenmesi ise, kabileler arasında boğazlaşmalar ve yağma anlamına gelir.

Orta Asya bozkırında kabile konfederasyonlarının kurulduğundağıldığı dönemde, güçlü bir merkeziyetçi gelenek bulanlar, önemli bir yanılgı içindeler. Çin'de merkeziyetçi gelenek kuşkusuz güçlüydü. Çünkü Çin gelişmiş meta üretimine dayanan köklü devlet geleneğiyle

bir bakıma Asya'nın Roması'dır. Eski çağda, merkezîyetçiliğin iki önemli örneği, bu iki imparatorluktur. Roma, çok gelişmiş, insanı bile alınır satılır hale getirmiş (köle) bir meta ekonomisi sürecinde merkezîyetçiliği geliştirdi. Çin ise, Mısır gibi, büyük ulaşım ve sulama projelerini gerçekleştirmek için merkezîyetçi bir devlet yarattı ve meta ekonomisini geliştirdi. Bu merkezîyetçi devlet, gerçi Asya despotizmi teorisyenleri tarafından "durağanlığın" nedeni olarak görüldüyse de, 11. yüzyıl Çin'inde, Avrupa'nın 18. yüzyılda ürettiği kadar demir üretiliyordu ve nüfusu bir milyonu geçen beş kent bulunuyordu.⁷ Ve Çin, Batılı bilim adamlarının da teslim ettiği gibi, feodalizmin kalıntılarından kurtulmada Avrupalılara göre daha ileri adımlar atmıştı ve bazı bakımlardan "özgür vatandaşlık düzenine" Batı Avrupa toplumundan daha çok yakınlamıştı.⁸

Ancak Orta Asya kavimlerinin durumu farklıydı. Konfederasyonların kurulup dağılması, para ekonomisinin gelişme düzeyinin, onları bir arada tutacak gelişmişlikte olmadığını gösteriyor. Büyük ticaret uygarlıklarının kenarında yaşayan göçebe halkların yağmacı savaş şefleri tarafından örgütlenen Hunlar ve Göktürkler gibi kabile konfederasyonlarında, merkezîyetçi bir devlete temel olacak olgunlukta bir meta ekonomisi yoktu. Bu nedenle bu konfederasyonlar, arasına harç konmadan örülmüş büyük binalar gibiydi. Nüfus patlamalarını arkasına alarak uygarlıkların üzerine dalan muazzam bir askeri güç, geniş bir coğrafyanın üzerinden kasırğa gibi esip geçiyordu. Ancak bu geniş alanları birbirine bağlayacak kırılgan, güçlü ticari bağlar, meta ekonomisinin harcı olmadığı için, ekonomik açıdan derme çatma kurulan bina kısa zamanda yıkılıyor; konfederasyon dağılıyor; arkasından bir başka kabile topluluğunun hâkimiyetinde yeniden kuruluyordu.

Orta Asya kağanlıklarının Doğu-Batı diye ikili bir iktidar yapısı üretmelerinin nedeni de buradadır. Kaldı ki, bu ikili iktidar, henüz bütünüyle çözülmemiş kabile örgütlenmesi nedeniyle daha alt iktidar odaklarına bölünür. Merkezkaç eğilimlerinin çok kuvvetli baskısı

7 Samir Amin, *Avrupamerkezcilik*, s.158.

8 Oppenheimer, *Devlet*, s.108. Türkçe çevirisinde "birçok bakımdan" deniyor. Oysa "bazı bakımlardan" diye çevrilmesi gerekirdi. Alıncası: "in mancher Beziehung".

altında bulunan bu yapı, her an yeniden bozkır anarşisine dönüşebilir. Kabile konfederasyonları, bozkıra hükmedecek büyük bir askeri güç yaratarak, bozkır anarşisine son verir ve kabileler arasında barış sağlar. Hem bu iç barış ortamında, hem de toplanan askeri güçle komşu uygarlıkların yağmalanması sayesinde, belli bir zenginlik birikimi oluşturulur; özel mülkiyet ve meta ekonomisi gelişir. Böylece merkezileşme yönünde bir atılım gerçekleştirilir. Ancak bu merkezileşme görelidir. Kabile konfederasyonları, kabileler arasındaki anarşi dönemlerine göre daha merkezîyetçidir. Ancak gelişmiş meta ekonomileriyle karşılaştırdığınız zaman, merkezkaç eğilimleri son derece güçlü olan bir toplumsal temel üzerinde kurulmuşlardır.⁹

Bilge Kağan'ın *Orhun Yazıtları*'nda bölünmeden yakınmasının nedeni buradaydı. Milliyetçi tarihçiler, Orta Asya "devletlerinin" sık sık parçalanmasını, eften püften nedenlere, "ihanelere" veya "milli birlikteki zayıflıklara" vb. bağlarlar. Oysa bu siyasal örgütlenmeleri bir arada tutacak meta ekonomisinin gelişme düzeyiyle hiç ilgilenmezler.

Orta Asya kavimleri, bozkır anarşisi ile konfederasyonların getirdiği görece düzen arasındaki çelişmeyi iki bin yıl kadar süren bir dönemde aştılar. Sınıflı topluma, devlete ve uygarlığa sıçramayı temsil eden Hazar, Karahanlı, Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin kuruluşunda, merkez, esas olarak hâlâ gelişmenin, özel mülkiyetin daha ileri biçimlerine ilerlemenin başını çeker. Selçuklu devleti, daha gelişmenin doruğuna varmadan ve toplumu ilerletme yönündeki olanaklarını büsbütün tüketmeden, Moğol akınıyla yıkılır. Moğolların ve Timur'un görece daha kabilesel dünyadan uygarlık dünyasına doğru istila dalgaları, merkezkaç ile birlikte kabile toplumunun kalıntılarını, yani reaksiyonu canlandırır.

Feodalizmin daha aşağı basamaklarındaki Selçuklularda, merkezkaçtaki beyler, Osmanlı toplumuna göre, daha güçlüydü. Kendilerine iktâ olarak geniş vilayetler verilen emirler, bin askerin üzerinde silahlı güce hükmeden küçük birer hükümdar gibiydiler. Osmanlı devleti, merkezkaçtaki feodallerin gücünü zayıflatarak, merkezin onlar üzerindeki otoritesini güçlendirdi ve özerk iktidar odaklarının oluşmasına set çekti.

9 Bkz. Doğu Perinçek, *Toplum ve Devlet*, s.34 vd., s.81 vd., s.98 vd.

Osmanlı devletinde 15. yüzyılın ortalarına kadar, özel mülkiyetin gelişmesinin önder gücünü merkez oluşturdu. Daha sonraki süreçte, merkezci devlet, yeniden üretim olanaklarını tahrip eden ağır bir yük haline geldi. Bu dönemde merkezcilik, yalnız üretici köylü yığınları üzerinde ağır bir baskı ve sömürü sistemi kurmakla kalmamış, feodal hâkim sınıf içindeki özerklik eğilimlerini ve tüccarların inisiyatifini de bastırmış ve köreltmıştır.

Merkeziyetçilik, Kemalist Devrim döneminde bir kez daha ilerici bir rolle tarih sahnesine çıktı.

Her devrim, gericilikle hesaplaşmadır. Sınıf mücadelesinin en keskinleştiği aşamalarda, devrimin ve karşıdevrimin güçleri kaçınılmaz olarak merkeziyetçiliğe yönelirler. Devrimci kriz, iradeyi zorlar, alabildiğine harekete geçirir. Böyle dönemlerde, devrimin merkezi, azami ölçülerde güçlenir. Merkeziyetçi olmayan bir devrim, başarı kazanamaz ve yaşayamaz. Diğer devrimler gibi, Kemalist Devrim de, bu yasayı doğrulamıştır.

Avrupamerkezli görüşler, Avrupa feodalitesinin merkezkaç karakterine bakarak, merkezkaçi ileriliğin bir işareti sayarlar. Oysa, Eski Mısır'da merkeziyetçilik, ulaşım teknolojisinin gelişmesine hizmet etti. Roma'nın merkeziyetçiliği, meta ekonomisini geliştirdi. Avrupa'da feodalizmin ileri aşamasında, para ekonomisinin gelişmesiyle merkezileşme süreci güçlendi ve yerel feodaller zayıfladı.¹⁰ Toplam olarak baktığımız zaman, para sisteminin yerel güçlerin iktidarını zayıflatmış ve merkezi güçlendirdiğini görürüz. Samir Amin, üretici güçler geliştikçe, siyasal merkezkaçılığın yerini merkezçiliğin aldığını saptar. Bu nedenle Avrupa, ancak mutlak monarşi döneminde, feodalizmin aşağı basamaklarından kurtulduktan sonra, Doğu'nun "haraçlı üretim tarzının" düzeyini yakalayabilmiştir.¹¹ Modern merkeziyetçi devlet, feodal parçalanmanın tasfiyesi ve para üretiminin gelişmesinde önemli bir rol oynadı.

Bazı tarihçiler, devletin, doğuşundaki ve devrim dönemindeki rolüne göndermede bulunarak, "Kerim devlet" teorileri ürettiler. Bu

10 Merkeziyetçilik ile üretici güçlerin gelişmesi arasındaki ilişki için bkz. Oppenheimer, *Devlet*, s.135, 151 vd., 178, 181 vd.; Samir Amin, *Avrupamerkezilik*, s.166 vd.; Halil Berktaş, *Kabileden Feodalizme*, s.171'deki dipnot ve s.184.

11 Samir Amin, *Avrupamerkezilik*, s.167.

teorilerin yanlışlığı, sınıfsal karakterine ve rolüne bakmaksızın, devleti her zaman ilerlemenin öncü gücü ilan etmesindedir. Bu görüşte olanlar, Türk tarihinin tahlilinde, merkez ve merkezkaç kavramlarını, sınıfları ve sınıfsal rolleri devredışı bırakan ideolojik araçlar haline getirmişlerdir.

Buna karşılık devlete ve merkeze daima gericiлик, devlet dışına ve çevreye de daima ilericiлик yükleyenler de vardır. Bunlar, gerici devlet ile devrimci devleti aynı sepete koyarlar. Devleti kirli ilan ettikleri için, devlet iktidarının ele geçirilmesini, yani devrimi reddederler. Böylece halk güçlerinin hep muhalefette kalmasına ve ezilmesine hizmet ederler.

Devletin ve merkezin, bütün tarih dönemleri boyunca değişmez bir rolü yoktur. Devletin ve merkezin rolünü, hâkim sınıfın rolü belirler. Toplumsal-ekonomik gelişme ile merkezîyetçilik, kimi zaman el ele yürümekte, kimi zaman karşı karşıya gelmektedir. Bu nedenle tarih, devletin sınıfsal karakterinden, sınıfların gençlik ve yaşlılık dönemlerinden, sınıfların tarihi rollerinden soyutlanarak, "merkez-kenar" gibi, toplumda maddileştirilmeyen soyut kavramlarla açıklanamıyor.

3. GÖKTANRI'DAN ALLAH'A

Efendinin Tanrılaşması

Orta Asya tarihinde de, bütün dünyada olduğu gibi, önce bir mülk sahipleri, efendiler sınıfı doğmuş, daha sonra bu efendi gökyüzüne taşınmıştır. Hüseyin Kâzım Bey'in *Türk Lügâtı*'nda, *iye, ike, ite* sözcüklerinin çeşitli Türk lehçelerinde, hem mülk sahibi, hem de Allah anlamlarına geldiği açıklanır.¹ Bu açıklama, Orta Asya Türk toplumlarında da, Allah kavramının kökeninde mülk sahibi, efendi olgusu bulunduğunu gösterir. Bilindiği gibi, Ortadoğu dillerinde *Ba'l, Rab, Mevla* gibi Allah'ı ifade eden sözcükler, köken olarak mülk sahibi, efendi anlamlarını taşıyorlardı.

Sınıflaşan toplumların yaşadığı bu süreci, Yunan felsefesindeki Kyrene okulu filozoflarından Euhemeros, çok özlü olarak anlatır:

- "Tanrılara tapmak, kralları ve bu gibi büyük insanları saymaktan doğup gelişmiştir, dolayısıyla bu saygının daha bir büyütülmüş, ileri götürülmüş şeklinden başka bir şey değildir. Tanrılar, ölümlerinden sonra tanrı mertebesine çıkarılmış kahramanlar, krallar, müstesna insanlardır."²

Tanrı Kağanlar

Orta Asya kabile konfederasyonlarının başındaki hanlar, kağanlar da, başlangıçta Tanrı veya Tanrı'nın oğlu sayılıyordu. Bunlar,

1 Hüseyin Kâzım Bey, *Türk Lügâtı*, s.513 ve 514'ten aktaran *Türk Tarihinin Ana Hatları*, 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mayıs 1996, s.220 ve 356.

2 Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, s.71 ve Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, s.46 vd.

insanüstü, *Tanrısals*, *kutlu* varlıklardı. *Orhun Yazıtları*'nda Bilge Kağan, "Tanrı gibi tanrıda olmuş" diye kutsanır. Daha çarpıcı olan, Bilge Kağan'ın küçük oğlunun adı, Tengri Kağan'dır. Tanrı ve Kağan kavramlarının kökenindeki birlik, bu isimde bütün yalınlığıyla gözükür. Yine Hun imparatorunun unvanı *Tanrı Kut*'tur; Batı Hunları'nın ünlü imparatoru, Atilla Tanrı'dır. Hazar kağanı, Tanrısaldır. Bulgar hanı da, tahta, Tanrı tarafından oturtulmuştur.

Orhun Yazıtları'nda geçen *kut* sözcüğü de, mülk sahipliği, devlet ve Tanrısallık arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. *Kut*, kağanlara ve aristokrasiye ait bir özelliktir; hâkimiyet ve kudret anlamını taşır. *Kut*'un kaynağı Tanrı'dır. O, buyurduğu için kağanların *kut*'u olur.

Divan-ı Lügat-it Türk'te *kut* sözcüğü şöyle açıklanır: "Kutluluk, devlet. Bu sözden alınarak kutluğ denir." Devamla şu iki dizeye yer verilir:

Kut kuwıǵ berse idhim kulinga

Kûnde işi yükseben yokar agar³

Anlamı şöyle: İdhim, yani efendim, Tanrım, kuluna kutluluk ve ululuk verirse, her gün onun işi yükselir.

Burada artık Tanrı ile onun kutsadığı mülk sahibi özdeş değildir, Tanrı mülk sahibinden ayrı bir kavram haline gelmiştir ve kutluluk soyut Tanrı'ya bağlanmıştır. Tanrı, mülk sahibine *kut* vererek, onu kudretli kılar.

Şaman davullarında, "Dünya dağı", "Gökdireği" ve ebokuşağı (İvanof'tan).

Öte yandan *kut* sözcüğü, yalnız mülk sahipliği ile Allah arasındaki köken birliğini değil, devlet ile din arasındaki köken birliğini de içerir. *Kut*, aynı zamanda kudrettir; hâkimiyettir.

Böylece Orta Asya Türk kavimlerinin yaşadığı süreç de, mülk sahipliğinin, devletin ve Allahın doğuşu arasındaki bağları kanıtıyor.⁴

Aynı bulanıklık, Ümit Hassan'da da var. Orta Asya incelemelerine hayli emek veren araştırmacı, *kut* kavramını tartışırken, sözcüklerin tarih içinde yeni içerikler kazandığına dikkat çekmekle birlikte, berrak bir kavrayışa sahip gözüküyor. (Bkz. *Türkiye Tarihi*, Cem Yayınları, c.I, s.309-317.)

Ortadoğu'nun Gelişmiş Allah Modeli

Orta Asya kavimlerinin inançları konusunda, tarihyazımına cehalet hâkimdir. Bunun nedeni, teori yoksunluğudur. Büyücülük gibi eski din öncesi inançlar ile sınıflı toplumda ortaya çıkan din birbirine karıştırılmaktadır. Örneğin Göktürkler, din öncesi bir inanç olan Şamanizme mi inanıyorlardı, yoksa Göktanrı'ya mı?⁵

Orta Asya Türk kavimleri, aslında soyut Tanrı kavramına kendi sınıflaşma ve devlet kurma süreçlerinde varmışlardı. Göktürklerin Göktanrı'sı, Ortadoğu'nun soyut Tanrı'sının ilkelidir. *Orhun Yazıtları*'na baktığımız zaman, büyücü kamları (Şamanları) değil, Göktanrı'yı görürüz. Oğuz Kağan Destanı'nda da, Oğuz tektanrıya inanmaktadır.

Sınıflaşma sürecinde olan Orta Asya Türk kavimlerinde, göçebeler arasında Şaman inançlarına ve uygulamalarına kuşkusuz rastlanıyor. Kentlerde ise, artık başköşeye Ortadoğu ilahlarına benzeyen Tanrılar oturmuştur.

4 Sencer Divitçioğlu, *kut* kavramı konusunda geniş bilgiler vermekle birlikte, bu kavramın, mülkiyet, siyasal kudret ve Tanrısallık arasındaki ilişkiyi açıklayan özelliğine değinmiyor. Böylece ayrıntı arasında kavramın özü kaybolmaktadır. Bkz. *Köktürkler*, Ada Yayınları, İstanbul, 1987, s.59 vd.

5 Şamanizm konusunda bkz. Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 3. basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986.

Orta Asya'da, toplumsal kuruluş ve örgütlenme ile inanç ilişkisi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Ümit Hassan, *Eski Türk Toplumu Üzerine İncelemeler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 1985.

Nitekim Göktürkler, Uygurlar, Hazarlar, Oğuzlar, sınıflaşmayla birlikte din öncesi inançları arkada bıraktıkları için, komşu uygarlıklardan gelen dinlerin etki alanına da girmişlerdi. Örneğin Bilge Kağan, kale duvarları inşa edip içinde budist tapınakları kurmak ister. Vezir Tonyukuk ise, iyiliği ve hoşgörüyü salık veren Budizme ve Taoizme karşı çıkar. Bu öğretilerin savaşıma ve iktidar kazanma yeteneklerini yıkıma uğratacağını söyler.⁶ Uygarlaşma ile yağmacı savaş şefliği arasındaki bu çelişmenin yaşandığı dönemde, Orta Asya aristokrasisinin Budizm, Maniheizm, Mazdeizm, Hıristiyanlık, Musevilik ve İslamiyet gibi dinleri kabul ettikleri görülür.

Türkler, kendi toplumsal gelişmeleri içinde, "batıl" denen inançları bırakarak, uygarlığın ideolojisi olan dinleri keşfettiler. Büyücülerin, kamların (şamanların) devri arkada kalıyordu. Orta Asya aristokrasisi ve kentliler, kendi efendiliklerini Tanrılaştırarak göğe taşıdıkları için, Ortadoğu Allah'ına inanacak bir yere gelmişlerdi. Hatta Allah'ın kökenindeki semavi ilahların, güneş ve ay Tanrısının, Asya'dan Ortadoğu'ya götürüldüğü tezleri bile ileri sürülmüştür.⁷

Bu tezin doğruluğunu tartışmıyoruz. Önemli olan, Ortadoğu'nun gelişmiş soyut Allah'ına giden sürecin, kabilenin çözülmesi ve toplumun sınıflara ayrılmasıyla birlikte, dünyanın her yerinde yaşanmış olmasıdır.

İslamiyet, bu sürecin üzerine oturdu. Üretim fazlası yaratma, sınıflara ayrılma ve devletleşme sürecini Sümer'den başlayarak, Orta Asya kavimlerinden daha önce ve daha derin yaşayan Ortadoğu kavimleri, daha gelişmiş ve daha soyut bir Allah kavramı yaratmışlardı. Bu kavramın, yalnız Orta Asya'ya değil, Avrupa'ya ve bütün dünyaya ihracının temelinde, bu tarihsel öncelik yatar. Fırat ve Dicle üzerine kurulan bentlerle sulanan verimli topraklarda, ilk Sümer Tanrıları bitmiş ve bu Tanrılar, daha sonra Musevilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet markalarıyla sınıflaşan toplumlara aktarılmıştır.⁸

Yalnız Orta Asya kavimlerinin değil, daha önce çok gelişmiş bir meta ekonomisi ve köleci uygarlık yaratan Roma İmparatorluğu'nun bile, en sonunda Ortadoğu kökenli Allah'ı kabul etmesinin nedeni de

6 Liu Mau-Tsai, *Die chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'kue)*, Otto Harossowitz, Wisbaden, c.I, s.173'ten aktaran: Sencer Divitçioğlu, *Köktürkler*, s.201.

7 *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Kaynak Yayınları, 1996, 2. basım, s.353.

8 Muazzez İlmiye Çığ'ın *Kur'an İncil ve Tevrat'ın Sumer'deki Kökeni* başlıklı kitabı konuyu aydınlatıyor. Kaynak Yayınları, İstanbul, Kasım 1995.

budur. Ortadoğu'nun Allah'ı, Roma Tanrılarından da, Göktürkler'in Gök tanrısı'ndan da daha ileri bir soyutlama düzeyini ifade eder. Bu nedenle sınıflaşmanın derinleşmesi ve güvence altına alınması açısından daha köklü bir deneyimin ve daha büyük bir birikimin ürünüdür. Ortadoğu dinlerinin kabulü, bir bakıma bu tarihsel deneyimin alınmasıdır.

Fatihleri Fetheden Uygarlık İdeolojisi

İslamiyetin Türkler içinde yayılmasında, Arap fetihlerinin rolüne vurgu yapılır. Ünlü tarihçi Gibb, Türkçeye de çevrilen *Orta Asyada Arap Fütühatı* adlı eserinde, Arap fetihçileri ile Orta Asya halkları arasındaki ilişkileri ve savaşları inceler.⁹

Kemalist tarihçilerden bazıları, milliyetçi bakış açıları nedeniyle Türklerin kılıç zoruyla İslam oldukları tezine sarılmışlardır. Örneğin Besim Atalay, "Arap fırtınası" diye nitelediği bu olayı, şöyle anlatır:

"Bu, kasırga gibi ezici ve öldürücü oldu. İslam tarihçilerinin de anlattıklarına göre, 'Türklerin tapıncakları yıkıldı. Bilginleri öldürüldü. Kitapları yakıldı.' İslamlığa pek büyük hizmetler yapmış olan Ofşin, Türkçe bir kitap okuduğu için ölüm cezasına çarptı. Böylelikle Türk kültürüne ve Türk diline korkunç bir yumruk indirilmiş oldu. Herkes Arap gibi konuşmaya, Arap gibi düşünmeye zorlanıyordu."¹⁰

Kuşkusuz aktarılan birçok olay, gerçektir. Ancak unutmamak gerekir ki, dönem ortaçağdır; kılıç dönemidir. Bununla birlikte kılıç, ülkelerin fethini sağlasa bile, ideolojik fetih için her zaman yeterli bir araç değildir. Buna rağmen, İslamın yayılmasını Arapların kılıcına ve talan amacına bağlayan görüşler, son zamanlarda yeniden revaç buldu. Bir örnek: Erdoğan Aydın'ın *Nasıl Müslüman Olduk?* başlıklı kitabıdır.¹¹

9 Gibb, *Orta Asyada Arap Fütühatı*, çev. M. Hakkı, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1930.

10 *Divan-ı Lügat-it Türk'e* yazdığı sunuş, c.I, s.XXXIV. Kemalist yönetimin resmi tarih görüşünü içeren *Türk Tarihinin Ana Hatları* da, Arap yayılmacılığı sırasındaki zulüm ve yağmaya vurgu yapar, ancak Türkler arasında İslam dininin yayılmasında, kendi ırklarından olan Samanilerin rolüne dikkat çeker (s.369).

11 Erdoğan Aydın, *Nasıl Müslüman Olduk?*, Başak Yayınları, 1. basım, İstanbul, Mart 1994.

İslamiyetin Türklere yayılmasında kılıcı belirleyici görenler, Türklerin toplumsal-ekonomik gelişme aşamalarını ve bu sürecin ideolojik-kültürel alanla ilişkisini göz ardı ediyorlar. Esas etken, fetih değil, fakat Emevi ve ve Abbasi uygarlıklarının gelişme düzeyidir. Çağın gelişmiş feodal uygarlığını temsil eden bu devletler, İslamcı ideolojiyi, yükselen Türk aristokrasisinin önüne bir model olarak koydular. İslamiyet, efendi-kul sisteminin geçerli olduğu bir toplum hayatı için gerekli olan bütün değerleri, feodalleşen Türk aristokrasisine sundu.

Fatihlerin her zaman kendi dinlerini kuvvet zoruyla dayatabildiklerini düşünmek, çok yanıltıcıdır. Örneğin Romalılar, fethettikleri Ortadoğu'ya kendi dinlerini kabul ettiremediler, en sonunda kendileri Hristiyanlaştılar. Ortadoğu dini, Roma'yı bile yutmuştur. Roma'yı yıkan Cermenler gibi barbar kavimleri, Hristiyanlaşan Roma üzerinden Ortadoğu Allahı'na boyun eğdiler. Aynı olay, Slavların yaşadığı stepleri ele geçiren Vikingler'in başına da geldi. Bunlar yendikleri Slavların dinine teslim oldular, Hristiyanlaştılar. Diğer bir örnek de Cengiz Han'ın imparatorluğudur. Moğollar, fethettikleri uçsuz bucaksız coğrafyada hiçbir halka kendi inançlarını kılıç zoruyla dayatamadılar. Slavlar ve Ortadoğu kavimleri, Moğol hâkimiyeti altında yüzyıllar boyu yaşadıkları halde, Hristiyanlığı sürdürdüler. Buna karşılık Moğollar'ın kendileri, taş üzerinde taş bırakmadıkları Ortadoğu'nun dinine teslim oldular. Bütün bu örnekler, askeri fatihlerin her zaman ideolojik fatihler olamadıklarını gösterir.

İslamiyet, Emevi ve Abbasi fetihçiliğinden çok, feodalleşen Türk aristokrasisinin ve tüccarların ihtiyaçlarına denk düştüğü için Orta Asya'da yayıldı. Türklerin İslamiyeti kabulü, Barthold'un da saptadığı gibi, çağın üstün uygarlığına sıçrama olayının ideolojik alandaki ifadesidir.¹² İslam kılıcı, bu tarihsel süreçte etkili olmuştur.

12 V. V. Barthold, şu isabetli tahlili yapıyor: "O zaman Orta-Asya'da yaşayan Türk kavimleri medenî ilerleme yönünden pek farklı seviyelerde idiler. Bunlar arasında demir silahları olmayıp kemikten yapılmış silahlar kullanan Türkler'den de bahsolunur. Bulgarların İslamiyeti kabul etmesi, genellikle İslam dininin bilhassa az çok medeniyet olan Türkler arasında yayılabildiğini gösteriyor. ...İslamiyetin Buda, Mani ve Hristiyanlık dinlerine üstünlüğü, herhalde İslam âleminin maddî medeniyette olduğu gibi manevî medeniyet hususunda da o zamanki insanlığın medenî ülkelerinden üstün olmasından ibaret idi. ...Müslümanların malları ile ve aynı zamanda müslümanların medenî hayatları ile de yavaş yavaş tanışıklık peyda eden göçebeler, İslamiyetin yalnız dinî tesirinde değil, belki büsbütün müslüman medeniyeti tesirine kapılıyorlardı." (*Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Yayına hazırlayanlar: Dr. Kâzım Yaşar Koprıman, Dr. Afşar İsmail Aka, Kültür Bakanlığı Kültür Yayınları, Ankara, 1975, s.93-95.)

Ticaret ve İslamiyet

İslamiyet, Orta Asya'ya, meta ekonomisinin gelişmesi ve yayılması zemininde yerleşti. Tarihçi Faruk Sümer, Araplar ile Türkler arasındaki yoğun ticaretin İslamiyete geçişte en önemli etken olduğunu belirtir.¹³ Bu saptama, kuşkusuz önemlidir. Fakat Araplar ile Türkler arasında ticaretin gelişmesinden daha önemli olan, ticaretin Türk toplumlarının içinde gelişmiş olmasıdır. Eğer Türkler meta ekonomisini geliştirmemiş olsalardı, bu ekonomiye denk düşen ideolojiyi (İslamiyet) almayacaklardı.

"Tüccarların dini" olan İslam, oluşma sürecindeki feodal hâkim sınıfların ve tüccarların ihtiyaçlarına cevap vermiş ve onların ideolojisi olmuştur.

Müslüman ve Kâfir Türkler

Bu nedenle İslamiyet, ilkönce şehirlerin ve ticaretin daha çok geliştiği, sınıf farklılaşmasının daha ileri bir düzeyde olduğu Batı Türkleri arasında yayıldı. Hatta bunlar, kendilerinden daha geri bir aşamada olan Doğu Türklerini "kâfir" olarak ilan etmiş ve onların üzerine gaza etmişlerdir. *Dede Korkut Kitabı*'nda "kâfir" olarak adlandırılan kavimlerin Türk kavimlerinden olduğu bugün biliniyor. *Dede Korkut Kitabı*'nın 15. yüzyılda yazılan nüshalarında Hristiyanlık yakıştırılan bu "kâfirlerin" beyleri ve savaşçıları, kitapta hâlâ Türkçe isimler taşımaktadır. Çünkü bunlar, 11. yüzyılda Oğuzlar'a komşu olarak yaşayan ve İslamiyeti kabul etmemiş olan Kıpçaklar'dı.

Kaşgarlı Mahmut da, *Dede Korkut Kitabı*'nda yazıldığı gibi, Uygur halkından "en katı kâfirler" diye söz eder.¹⁴

Doğaldır, çünkü o tarihte İslamiyeti kabul eden Türkler ile eski dinlerini terk etmeyen Türklerin inandığı Tanrılar farklı idi. Kaşgarlı Mahmut, Allah'a değil de, Tanrı'ya inanan Türklerden şöyle söz eder:

13 Faruk Sümer, "Türkler İslamiyete Nasıl Girdiler", *And*, sayı 7, 3 Aralık 1983, s.5.

14 *Divan-ı Lügat-ı Türk*, c.I, s.113.

"Yere batası kâfirler göğe 'Tenğri' derler. Yine bu adamlar büyük bir dağ, büyük bir ağaç gibi gözlerine ulu görünen her şeye "Tenğri" derler. Bu yüzden bu gibi şeylere yükünürler (secde ederler). Yine bunlar bilgin kimseye 'Tenğrigen' derler. Bunların sapıklıklarından Tanrıya sığınırız."¹⁵

Geniş göçebe kitleleri, aristokrasinin ve tüccarların çıkarına yaradığını gördükleri için, İslamiyete direndiler.

Müslümanlaşma süreci, Türk kavimleri arasında da çatışmalara neden oldu. Müslümanlığı ilk kabul eden kavimler ile onların "kafir" ve hatta "gâvur" diye niteledikleri arasındaki savaşlar, edebiyata da yansdı. *Divan-ı Lügat-it Türk*, Müslümanlığı kabul eden Türklerin Uyurlara yaptıkları akınları anlatan şu dörtlülüğe yer verir:

*"Seller gibi aktık
Şehirler üzerine çıktık
Put evini yıktık
Putlar üzerine sıçtık"*

Kaşgarlı Mahmut, bu dörtlülüğü aktardıktan sonra şöyle der:

"Müslümanların türeleri budur; bir gâvur ülkesine girdikleri zaman, putları üzerine yestehlerler."¹⁶

Türklerin İslamiyeti kabul etmesinde cihat ülküsünün belirleyici olduğunu savunanlar da bulunuyor. Bu görüşte olanlar, İslamiyetin savaşçılara gazilik ve şehitlere cennet vaat etmesinin, savaşçı Orta Asya kavimlerini etkilediğini öne sürüyorlar. Oysa, yalnız İslamiyet

¹⁵ *Divan-ı Lügat-it Türk Tercümesi*, c.III, s.377.

¹⁶ *Divan-ı Lügat-it Türk Tercümesi*, c.I, s.344'ten bugünkü Türkçesiyle aktardığımız dörtlük şöyle:

Kelengizleyü aktımız
Kendler üze çıktımız
Furxan ewin yıktımız
Burxan üze sıçtımız

Ortaçağda farklı inançlardan güçlerin, birbirlerinin kutsal bildikleri simgeleri horlamak için bu tür eylemlere girmeleri yaygın bir uygulama. Bahreyn zencileri de, 9. yüzyılda giriştikleri isyanda, Müslümanların kutsal bildiği Kara Taş'ı Basra'ya götürdüler. Nizamülmülk'ün anlattığına göre, liderleri Ebu Tahir, "Hacer-ül Esved'i iki parça ederek, oturacağı zaman bir ayağını bir parçasına, diğer ayağını ikinci parçasına konulacak şekilde ayak yoluna yerleştirdi." (Bkz. Nizamülmülk. *Siyasetname*, s.313.)

2

Altay Hun çağına ait Tuyayhta kurganlarında bulunmuş kurt resimleri.

değil, çağın bütün dinleri cennet vaadini ve cehennem cezasını içeriyordu. Bu bakımdan aralarında bir fark yoktu. Daha önemlisi, Türk kavimlerinin en savaşçı olanları başlangıçta İslamiyete direnirken, ticarete geçmiş ve uygarlaşma yolunda mesafe almış olanları, daha önce Müslüman oldular.

Göçebe Kitlelerin Dini: Batınilik

Türkler arasındaki inanç ayrılıkları, büyük çoğunluk İslamiyeti kabul ettikten sonra mezhep ayrılıkları şeklinde devam etti. Oğuz aristokrasisinin Sünni mezhebine karşı, göçebe Oğuz kitleleri, daha çok Batıni mezheplerini benimsediler. *Dede Korkut Kitabı*'ndaki Alevi inancı da bunu göstermektedir. Kazan Oğlu Uruz, ağaçla şöyle söyleşir:

"Ağaç ağaç der isem sana üzülme ağaç

...

Erlerin şahı Ali'nin Düldülü'nün eyeri ağaç

Zülfikarın kını ile kabzası ağaç

*Şah Hasan ile Hüseyin'in beşiği ağaç"*¹⁷

İslam dünyasındaki ezilen kitlelerin giriştiği Karmatî hareketinin etkileri Türkistan'a kadar ulaşmıştı. Anadolu'daki Batıni cereyanların

¹⁷ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, s.44.

dönüp dolaşıp Horasan'a ve Ahmet Yesevi'ye bağlanması dikkat çekicidir. Hatta Anadolu'daki Aleviler kendilerini yüzyıllar boyu "Horasan erleri" diye anmışlardır.

Selçuklu ve Osmanlı aristokrasileri, Sünni İslam ideolojisini benimserken, Anadolu'daki halk kitleleri özellikle Kızılbaş-Alevi bayrağı altında toplandılar. Kızılbaşlığı hor görenler, feodal hâkim sınıflardı. Halk kitlesi ise, sultanlara ve beylere karşı kendi sınıf çıkarlarını savunmak için, Batıni mezhep ve tarikatları içinde örgütlendiler. Tarihçiler, 15. yüzyıl Anadolu'sunda halk kitlesinin ezici çoğunluğunun Kızılbaş olduğunu belirtiyorlar. Osmanlı sultanlığının ağır zulmü nedeniyle bu durum zamanla değişti. "Kızılbaş düşmanlığı", aslında Osmanlı sultanlarından miras kalan bir halk düşmanlığından başka bir şey değildir. Türk halk kitleleri, Alevilik içinde İslamiyetten önceki birçok inanç ve âdetlerini devam ettirdiler. Alevilik, eski eşitlikçi toplumun birçok değer yargısını, dayanışmasını günümüze kadar taşıdı. Feodal Osmanlı kültürünün baskı ve bağnazlığına karşı Türk halk kültürünü devam ettirenler, Alevilik ve diğer Batıni mezhepleri çevresinde toplanan emekçi kitleler oldu. Bunun için, Yunus Emre'nin, Karacaoğlu'nın, Pir Sultan Abdal'ın ve diğer halk ozanlarının eserlerine bakmak yeter.

4. BODUNDAN MİLLETE

Bodun Millet Değil

Türk kavimlerinin binlerce yıllık bir geçmişten geldiği, tartışılmaz bir gerçektir. Ancak kavim kavramıyla millet kavramını birbirine karıştırmamak gerekir. Kavim, aynı dili konuşan, ortak bir etnik kökeni olan halk topluluğudur. Bu topluluğun ortak bir ekonomik temeli yoktur; ülke çapında piyasa üzerinde birleşmiş değildir. Bu nedenle milli bilinç de yoktur. Milli bilinci, burjuva demokratik devrimler yaratacaktır.

Millet, Orta Asya'nın göçebe toplulukları için meçhuldü. Kabile döneminde, insan topluluklarını birleştiren, kan bağıydı; belli bir klanın ve kabilenin üyesi olmaktı. Özel mülkiyetin gelişmesiyle kabileler içinde toplumsal farklılaşma ortaya çıkınca, insan topluluklarını oluşturan harç, artık belli bir aristokrata bağımlılıktı.

O çağların "siyasal" örgütlenmesi olan kağanlıkların insan unsuru, millet değildi. Konfederasyonun başına bazen Cücenler (Avarlar), bazen Göktürkler, arkasından Uygurlar, sonra Oğuzlar, derken Moğollar geçiyordu. Konfederasyonun başındaki kağana tabi kılınan, "diz çöktürülen" kabile ve kavimler ise değişik dilleri konuşuyorlardı. Aralarında bırakalım millet bağı, dil birliği bile yoktu.

Bozkır kabileleri, çeşitli ittifak ve kombinezonlarla baştaki kabileyi (aslında o kabilenin aristokrasisini) alt edip konfederasyonun başına geçmek, böylece zenginlikleri ele geçirmek, diğer kabile ve kavimleri basıp yağmalamak, hayvan sürülerini ve kadınlarını çevirip getirmek tutkusu içinde yaşıyorlardı. Bu savaşlarda, hanların kendi kavmine veya akraba kavimlere karşı, çevredeki uygar imparatorluklarla ve farklı kavimlerle işbirliği yapmaları, doğaldı.

Milliyetçi ideologlar, birbirlerinin boğazına sarılan Türk soylularının ve kavimlerinin, Çin İmparatorluğu ile işbirliği yapmalarına yazıklandılar. Ancak bu uygulama, yaygın ve olağandı; zamanın aristokratik değer yargıları açısından "ayıp" değildi. O çağda, bir aristokrasinin veya kabilenin diğerine hâkim duruma geçmesi, esas meseleydi. Değer yargıları ve bilinç de, buna göre oluşmuştu. Türk kağanlıklarının birbirlerine karşı başkalarıyla işbirliği yapmalarına vurulan "hıyanet" damgası, o güne değil, bugüne aittir. "Milli birlik ve beraberlik" bilincinin oluşması için, kapitalizmin şafağını beklemek gerekiyordu. Milletin maddi temeli olan kapitalist piyasaya daha yüzyıllar vardı.

Türk milletinin binlerce yıl önce oluştuğu iddiasını çürüten en basit kanıt, Türkçede 19. yüzyıl sonlarına kadar bugünkü anlamıyla "millet" sözcüğünün bulunmayışındır. Aslında 19. ve 20. yüzyıldaki içeriğiyle millet kavramı, daha önce hiçbir dünya dilinde yoktu. Çünkü millet olgusu, ancak birkaç yüzyıllık bir geçmişe sahiptir.

Örneğin *Göktürk Yazıtları*'ndaki *bodun*, "millet" diye çevrilmiştir. Oysa *bodun*, millet değildir, bir bağımlılık ilişkisini belirtir. *Bodun*, belli bir aristokrasiye "işini gücünü veren", onlara mal ve hizmet sunan kabileler topluluğudur. Türkçe konuşmayan bazı kabile toplulukları da, Göktürk hakanına bağımlı hale gelmiş ve Bilge Kağan'ın *bodunu* olmuşlardır.

Eski Moğollarda ise, *bodun*'a denk düşen kavram, *ulus*'tu. *Haan*, *noyan*, *tayşı*, *baatur* gibi kabile aristokratlarına tabi olan soy, oymak, kabile birliklerine *ulus* deniyordu. Burada *ulus*, "mülk-halk", "tebaa" demekti.¹

Orhun Yazıtları'ndaki *Türk* kavramı da, bir milletin adı değildir. Yazıtlar, "Türk Bilge Kağan"dan söz eder. *Türk* kavramı, *Türgişler*, *Dokuz Oğuzlar*, *On Uygurlar*, *Karluklar* gibi çeşitli boy topluluklarına "diz çöktüren" hâkim kabile grubunu, hatta Bilge Kağan'ın soyunu (klanını) ifade ediyordu.

Yine *Dede Korkut Kitabı*'nı okuduğumuz zaman, orada insanları birleştiren bağın, bir millete üyelik değil, Salur Kazan'a veya başka bir beye bağımlılık olduğunu görürüz.

1 Vladimirtsov, *Moğolların İçtimâî Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1944.

Orta Asya kavimlerine Güney'den veya Batı'dan bakanların adlandırmaları da, bu açıklamaları doğrular. Çinlilerin *Tucyu*, Arapların *Türk* adlandırmaları, belli bir boy topluluğunun hâkimiyeti altındaki bütün kavimleri kapsar. Bu kavimlerden bazıları farklı diller konuşuyor, fakat *Türk* kavramı içinde anılıyorlardı. O kadar ki, bazı Arap yazarları, Rusları ve Slavları bile Türk olarak anmaktadır.² Yine *Moğol*, *Tatar* gibi genel adlar, belli bir konfederasyona bağlı farklı dillerden, farklı kavimlerden halkların toplamını ifade ediyordu.

Ümmet Dönemi

Daha sonra Selçuklular ve Osmanlılar zamanında da, bugünkü içeriğiyle millet kavramı yoktu. Millet sözcüğü, o çağların Türkçesinde, bir inanca, bir dine bağlı topluluk anlamına geliyordu. Yunus Emre'nin, 13. yüzyılda, "Yetmiş iki millete hak dedik, suçum budur" dizesindeki "millet", dinsel topluluğu ifade ediyordu. Bütün tarihsel metinlerde de böyledir.

O nedenle, "kimsiniz" sorusunun cevabı, o çağlarda "Türküz" değildi. Türk milliyetçileri, herhangi bir tarihsel kişinin kendisini Türk milletinden kabul ettiğini gösteren bir tarihsel belge bulamazlar. Ne Mao Tun, ne Atilla, ne Bilge Kağan, ne Selçuk bey, ne de Osman Gazi veya Fatih Sultan Mehmet, kendilerini "Türk milletinden" sayıyorlardı. Kanuni Sultan Süleyman, Fransa Kralı François'ya yazdığı ünlü mektubunda, Allah'a ve peygambere duadan sonra, uzun uzun kendi kimliğini açıklar. Ancak o ihtişamlı takdimin içinde, Türklük veya Türk padişahı olmak yoktur.³ Ortaçağın padişahlarını, beylerini veya kahramanlarını Türklük adına konuşturanlar, milliyetçi çağın romancıları, tiyatrocuları, sinemacıları olmuştur.

Ortaçağda aristokrasinin kimliğini belirleyen, hakan veya bey olmaktı; halk kitlesi ise, "padişahın" veya "beyin kulu" idi. 19. yüzyılın ilk yarısında bile, Yusuf Akçura'nın da belirttiği gibi, Tanzimatçılar

2 İbn Fazlan, *Seyahatnâme*.

3 Bkz. *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c.II, İstanbul, 1958, s.820 vd.

millet kavramını kullanmaktan bilinçli olarak kaçınmışlardı.⁴ Çünkü bu kavram, Osmanlı toplum yapısının bozulmasına hizmet edecekti. Henüz ümmet vardı, padişahın tebaası vardı, fakat millet yoktu.

Milleti Burjuva Demokratik Devrimler Yarattı

Millet, tarihsel bir kategoridir; dünyanın her yerinde feodalizmin çözüldüğü dönemde, kapitalizmin şafağıyla birlikte ortaya çıktı ve sınıfların sönüp gitmesiyle ortadan kalkacaktır.

Milleti, birbiriyle bağlantılı iki süreç yaratmıştır: Biri, feodal pazarların parçalanarak ülke çapında piyasanın oluşmasıdır. İkincisi, beye ve toprağa bağlı köylünün bu bağımlıklardan kurtularak özgür işçiye dönüşmesidir.

Bu gelişmenin ideolojik düzlemdeki ifadeleri, vatan, millet ve özgürlük kavramlarıdır.

Burjuva demokratik devrimler, feodal pazarları ekonomik düzlemde milli piyasayla, ideolojik düzlemde vatan kavramıyla parçaladılar. Milli piyasada kapitaliste işgücünü satacak olan emekçi, feodal prangalarından kurtulmalıydı. İnsan, ağanın kulu olamazdı. Jean Jacques Rousseau'nun ünlü "İnsanlar hür doğar, hür yaşar" sloganını bayrak edinen demokratik devrimler, köylüyü özgürleştirdi.

Böylece beye bağımlılıktan kurtulan emekçi, artık işgücünü, *vatan* denen piyasada sermaye sahibine "özgürce" satabilirdi. Burjuva demokratik devrimler, *özgürlük*, *eşitlik*, *kardeşlik* diyorlardı. Milli piyasada işgücünü satan ve işgücünü satın alan karşıt sınıflardan insanlar, "eşit ve kardeş" ilan edildiler. Yeni sistemin efendisi olan burjuvazi, onlar arasındaki sınıf çelişmelerini, *millet* kavramıyla örterek, çıkar birliği içindeymişler gibi gösterdi; "ortak ruhsal biçimlenmeyi" bu ideolojik çarpıtmalara dayandırdı. Milletin "eşit" ve "özgür" bireyleri sayılan burjuva ile işçi, kardeş haline geliyor, ortak çıkarlara, ortak geleceğe ve ruhsal biçimlenmeye sahip oluyordu. Oysa bur-

4 Yusuf Akçura, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, Türk Kültür Yayını, İstanbul, 1978, s.35. Kültür Bakanlığı, bu kitabı, adını değiştirerek yayımladı: *Yeni Türk Devletleri'nin Öncüleri*, Ankara, 1981.

juvazi, ancak işçinin yarattığı değerin bir kısmının karşılığını ödemeyerek, alınterinin bir kısmına el koyarak kâr sağlayabilirdi. Bu ilişkide bir çıkar ortaklığı değil, uzlaştırılması mümkün olmayan bir karşıtlık vardı. Millet kavramı, bu karşıtlığı, ideolojik düzleme tersine çevirerek, içindeki karşıtlıkları yok göstererek yansıttı. Feodal dönemde sınıfların teorisini yapan ve krallara beylere karşı sınıf mücadelesine önderlik eden burjuvazi, kapitalist toplumdaki sınıfsal karşıtlıkların üzerini örtüyor ve sınıfları barıştırmak istiyordu. İşgücünü satanlar ve satın alanlar, hep birlikte milleti oluşturuyordu.

Burjuvazi, yeni ürettiği millet kavramı için yeni bir sözcük icat etmedi. Latince kavim anlamına gelen "nation", 19. yüzyılda "millet" anlamını yüklenerek, yeni bir içerik kazandı.

Milliyetçi ideoloji, kapitalist toplumu belirlemekle kalmadı; kendinden önceki tarihi de yeniden yazdı, yarattığı milleti zaman tüneline sokarak tarihin derinliklerine kadar taşıdı.

Görüldüğü gibi, millet, 18. ve 19. yüzyıla ait bir ideolojik tasavvurdur (imge), bir ideolojik kurgudur. İdeolojik düzlemdeki bu kurgu, kuşkusuz bazı gerçekler üzerinde oluşturuldu. Millet in üzerinde yaşadığı toprak parçası, milleti oluşturan insan unsuru ve milletin ekonomik temelindeki piyasa, hepsi birer gerçekliktir; ancak bu unsurlara "milli kültür" ruhu eklenerek yaratılan millet ve miliyetçilik, bir sınıfın tasavvurundan başka bir şey değildir.

Millet in üzerinde yaşadığı toprak parçası, dünyanın bugünkü jeolojik yapısının oluşmasından beri vardır. Ancak bu toprak parçasının vatan haline gelmesi, burjuva demokratik devrimlerle oldu.

Millet in insan unsuru, dünya üzerindeki büyük göçlerle ve çeşitli kavimlerin karışmasıyla oluşan tarihsel bir mirastır.

Ülke ölçeğindeki piyasa ise, gelişen burjuvazinin feodal parçalanmayı adım adım ortadan kaldırmasıyla, kapitalizmle birlikte oluşmaktadır.

Ancak bu gerçeklikler, "ruhsal şekillenme" veya "milli kültür" denen manevi unsur yoksa, milleti oluşturmaya yetmez.

Millet tasavvuru, burjuvazinin piyasaya ve dünyaya hükmetme tasavvurunun parçasıdır. Ne var ki, bu tasavvur, iktidara yürüyen ve iktidara gelen bir sınıfa ait olduğu için, birkaç yüzyıldır yüz mil-

yonlarca insanı ayağa kaldırarak, insan pratiklerine önderlik etmiş ve bir anlamda toplumların maddesini biçimlendirmiş, insanlığın kaderini etkilemiştir. Ancak burada asıl güç, millet tasavvurunda ve milliyetçi ideolojide değil, bu ideolojinin belli sınıfların çıkarlarına denk düşmesindedir.

Millet, toplumların ilerlemesinde feodalizmin tasfiyeye uğradığı bir gelişmenin ürünüdür. Bu yönüyle, ileriye doğru bir adımdır. Nitekim eşitlik, özgürlük, kardeşlik, vatan ve millet, demokratik devrimlerin ürünü olarak hep birlikte dünyaya geldiler. Fransızları millet yapan, feodalizmi yıkan Büyük Fransız İhtilali'ydi. Almanlar ve İtalyanlar, feodalizme karşı verilen mücadele içinde bir millet haline geldiler.

Kısacası millet, dünyanın her yerinde burjuva demokratik devrimlerin ürünüdür. Burjuvazinin milleti yaratmakta kullandığı örgüt, devlettir; ideoloji ise, milliyetçilik.

Hobsbawm, bu olayı şöyle özetler:

"Milliyetçilik, milletlerden önce gelir. Milletler, devletleri ve milliyetçilikleri yaratmaz, doğru olan bunun tam tersidir."5

Milletin olması için, önce burjuvazinin ve burjuva kültürünün filizlenmesi gerekir. Burjuvazi, yarattığı kültürle ve elbette aydınları aracılığıyla, daha iktidarı ele geçirmeden milleti de yaratmaya başlar. Ancak milletin asıl yaratıldığı dönem, burjuvazinin devrimlerle kraları devirdikten sonra, devlete sahip olduğu dönemdir.

Çünkü ideolojik hegemonya, toplumun büyük çoğunluğunu belli bir kültürde yoğurmanın koşuludur. Önce burjuvazinin aydınları, "milli kültürü" yaratır; sonra da burjuvazinin milli devleti, milleti yaratır.

Burjuva devleti, hem milli piyasayı yayarak ve derinleştirerek milleti yaratır, hem de "milli kültürü" bu piyasanın hücrelerine kadar şırınga ederek. Bu süreçte milli dil bile devlet tarafından yaygınlaştırılmıştır. Piyasanın ihtiyacı, milli dildir. Milli dilin çeşitli dilleri ve ağızları sindirmesinde devlet belirleyici rol oynar. Okuyucuya, milletin tarihselliği, burjuvazi tarafından ve devlet aracılığıyla

5 E. J. Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul, Temmuz 1993, s.24.

yaratılması, milli kültürün işlevi, millet kurgusunun temelindeki gerçek ve yanılsama konularında, *Aydın ve Kültür* adlı çalışmayı incelemelerini öneririm.⁶

Buraya kadarki açıklama, feodalizmin çözülmesi ve kapitalizmin gelişmesi ile milletin doğuşu ve gelişmesi süreçleri arasındaki bağlantıyı ortaya koymuştur. Milletleşmekte geciken toplumlar, kapitalizm öncesinde kalan veya devlet kuramayan toplumlardır. Bu yüzyılın başında, Asya, Afrika ve Latin Amerika kıtalarının neredeyse tamamı, her iki eksiği birden taşıyorlar ve dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturuyorlardı. O zaman Ezilen Dünya'da bir tek Türkiye, Çin ve İran'da devlet vardı. Diğerleri, sömürge durumundaydı; devletsizdi. Ezilen Dünya dediğimiz bu toplumların çoğu, Ekim Devrimi ve Çin Devrimi'nden sonraki dünya dengelerinde, kurtuluş savaşları verdiler, devlet kurabildiler ve milletleşme sürecinde önemli bir atak yaptılar.

20. yüzyıl tarihi göstermiştir ki, çağımızda milletin karşısındaki başlıca engel, artık feodalite değil, fakat emperyalizmdir. Ortaçağ güçleri, Ezilen Dünya'da gelişmiş kapitalist ülkelerden aldıkları destekle ve dünya kapitalist sistemine uyum göstererek varlıklarını sürdürebiliyorlar. Bu nedenle millet sürecini dünya ölçeğinde baltalayan en önemli kuvvet, emperyalizmdir. Bağımsız devlet de, ulusal piyasa da, ancak emperyalizme karşı mücadeleyle kurulabilir ve geliştirilebilir.

Bunun en çarpıcı örneklerinden biri, Türkiye'dir. Kurtuluş Savaşı, Türklerin milletleşme sürecindeki en güçlü ve belirleyici sıçramadır. Padişahlığı yıkan ve ortaçağ ilişkilerini tırpanlayarak milli gelişmenin önünü açan Cumhuriyet devrimi, Kurtuluş Savaşı'nı izlemiştir. Böylece Türkler, Ekim Devrimi'yle açılan proleter devrimleri ve milli kurtuluş savaşları çağında, Ezilen Dünya ülkelerinin milletleşme modelini pratiğe geçirdiler.

Avrupa'dan Gelen Millet Düşüncesi

Bugünkü anlamıyla millet kavramını Türkçeye, burjuvazinin devrimci akımı olan Jön Türkler getirdiler. Avrupa'nın demokratik devrimlerinde bugünkü içeriğini kazanan millet (nation) kavramı, Türkiye'nin milli demokratik devrimi içinde yerleşti.

6 Bkz. Doğu Perinçek, *Aydın ve Kültür*, s.63 vd.

Bu gerçeği, Türk milliyetçiliğinin ilk düşünürleri de saptamışlardı. Onlar, milletlerin 19. yüzyılda Avrupa'da oluştuğunu kabul ediyorlardı. Türk milliyetçiliğinin ve Kemalizmin birikimli teorisyenlerinden Yusuf Akçura, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi* adlı kitabında, Türk kavimlerinin millet fikrini Avrupa'dan öğrendiklerini anlatır. Akçura, Türk milliyetçiliğinin gelişimini inceleyen belki de en önemli çalışma olan bu önemli eserinde, şöyle der:

"Kabile ve kavmiyet duygusunun, milliyet fikri derecesine yükselmesi, Doğu'da değil, Batı'da meydana gelmiştir. Avrupa kavimleri, birçok sebeplerin etkisi altında, özellikle XV. yüzyıldan itibaren milliyet konusunu işleyerek, nihayet XIX. yüzyılın ortalarına doğru, bugün anladığımız mânâda milliyet fikrini tayin ettiler. (...) Fikir Avrupa'dan gelmiş olduğuna göre, Avrupa ile en çok temas ve münasebetleri olan, Avrupa medeniyetinden az çok feyz almaya başlayan Türk kavimlerinin, diğerlerinden evvel bu fikirle tanışmış olmaları gerekir. Bu şartlara haiz Türk kavimleri, eskiden Osmanlı Türkleri denen Batı Türkleri ile Kırım Türkleri ve Kuzey Türklerinin İdil havzasında yaşayan kısımları ile Kafkasya'da oturan Azerî Türkleridir. Gerçekten, XIX. yüzyılın sonlarına doğru, Türklerin bu dört kümesinin dördünde de milliyet fikrinin ortaya çıkarak yayılmakta olduğunu görüyoruz."⁷

Yine Ağaoğlu Ahmet de, Fransız İhtilali'yle başlayan milliyet cereyanının 150 yıl sonra Türkiye'ye geldiğini belirtir.⁸ Kemalizmin "Kadroları" da, milleti tarihsel gelişmenin bir ürünü olarak görürler.⁹

Yusuf Akçura'nın da işaret ettiği gibi, önce Yeni Osmanlılarda, Şinasi, Ziya Paşa, Ahmet Vefik Paşa gibi edebiyatçılar arasında, dil alanında ortaya çıkan Türkçülük, Mustafa Celalettin Paşa ile birlikte

7 Yusuf Akçura, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, Türk Kültür Yayını, İstanbul 1978, s.34-36. Kültür Bakanlığı'nın yayımladığı basımda, bkz. *Yeni Türk Devleti'nin Öncüleri*, Ankara, 1981, s.4-5.

8 Ağaoğlu Ahmet, "Tarihi Devirler Arasında Milliyet", *Türk Yurdu*, Mart 1926, s.534-537'de yayımlanan konferansın tam metni için bkz. *Atatürk Devri Fikir Hayanı I*, s.154 vd.

9 Şevket Süreyya, *İnkılâp ve Kadro*, Ankara, 1932, s.94.

ilk tutarlı teorisyenine kavuşur. İdeolojik düzlemde ilk Türk milliyetçisi sayabileceğimiz Mustafa Celalettin Paşa, Constantin Bojenski adlı eski bir Leh asilzadesidir ve Leh milliyetçisidir. Henüz 22 yaşındayken Lehistan'ın bağımsızlığı için 1848 İhtilali'ne katılmış, ancak başarısızlık üzerine 1849 yılında Osmanlı devletine sığınmıştı. Osmanlı ordusuna giren Bojenski, daha sonra İslamiyeti kabul etmiş ve 1869 yılında *Les Turcs anciens et modernes (Eski ve Yeni Türkler)* adlı ünlü Fransızca eserini yayımlamıştır. İlk Türk milliyetçisinin bir Avrupa devrimcisi olması ve Türk milliyetçiliğinin ilk önemli eserinin de Fransızca yazılması, milliyetçiliğin bütün dünyadaki tarihsel ve ideolojik kaynağını göstermesi bakımından dikkate değer.¹⁰

Cumhuriyet Devrimi'yle Açılan "Milli Devir"

Türklerin uluslaşma sürecinde, asıl büyük atılım, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra milli bir Türk devletinin kuruluşuyla gerçekleşti.

Milletin oluşumu konusunda, Kemalistlerin kafalarının bir hayli karışık olduğu söylenebilir. Çoğu zaman milletin binlerce yıl öncesinde doğduğunu düşündüler. Bir kabilenin diğerlerini hâkimiyet altına alarak bir konfederasyon kurmasını, milletin oluşması olarak gördüler.¹¹

Bir yandan da, önderlik ettikleri devrimi, *ünmetten millete geçiş* olarak tanımladılar. Mustafa Kemal, 1923 yılında, İzmir İktisat Kongresi'nde yaptığı konuşmada, üç ayrı yerde, Türklerin o zamana kadar "gerçek, bilimsel, olumlu anlamıyla milli bir devir yaşamadıklarını" ve "milli bir tarihe malik olmadıklarını" kesin ifadeler kullanarak belirtir.¹²

Ağaoğlu Ahmet ise, bu gerçeği günlük dile döker:

10 Yusuf Akçura, *Yeni Türk Devleti'nin Öncüleri*, s.2 vd. Türk Kültür Yayını, s.21 vd.

11 *Türk Tarihinin Ana Hatları Methal Kısmı*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, s.48.

12 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.I. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 2. basım, Ankara, 1961, s.100, 101, 105, 106. Mahmut Esat Bozkurt da, İzmir İktisat Kongresi'nde yaptığı konuşmada Türklerin "tarihte milli bir devir yaşamadıklarını" belirtir (Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi*, TTK Yayınları, Ankara, 1982, s.78).

"Babalarımız Türklüklerini idrak etmeden evvel ölüp gittiler. Bunlardan kim oldukları soruldukları zaman 'Elhamdülillah İslamım' demekten başka cevap alınamazdı."¹³

"Milli devir", Kemalist Devrim'le başlamıştır. Atatürk, önderlik ettiği devrimin bu işlevini, 1925 yılında Ankara Hukuk Fakültesi'ni açarken belirtir: Türk devrimi, "din ve mezhep bağı yerine, Türk mil-liyeti bağıyla" millet fertlerini toplamıştır.¹⁴

Kavimlerin Harmanlanması

Turancıların iddia ettiği gibi "saf bir Türk ırkı" Orta Asya'nın bi-linen geçmişinin ilk zamanlarında bile yoktu. Çeşitli kavimler arasındaki sürekli ilişkiler, göçler, savaşlar vb. sebebiyle, Orta Asya'da yaşayan kavimler de, dünyanın diğer kavimleri gibi çeşitli ırkların bir karışımını oluşturmuşlardır.

Örneğin Hunlar'ı alalım. Bugün Hun mezarlarından çıkan insan is-keletlerinin incelenmesi, Hun adı verilen konfederasyonun yöneticisi durumundaki Hun aristokratlarının büyük çoğunluğunun Moğol so-yundan geldiklerini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, daha sonra Türk adıyla tarih sahnesinde görülecek kavimlerin ataları da Hun kon-federasyonu içinde bulunuyorlardı ve her iki kavim sürekli olarak bir-birine karışıyordu.

Türkçe konuşan kavimler, yalnız Moğollar'la değil, Ari ırktan sarışın mavi gözlü kavimlerle, gene Ari ırktan İranlı kavimlerle, Slav-lar'la, Ural-Altay kavimlerinden Samoyedler ve Tunguzlar'la ve diğer çeşitli kavimlerle sürekli olarak karışmış ve kültür alışverişinde bu-lunmuştur. Örneğin Türk kavimlerinden olan Kırgızlar, Ari ırktan gelen daha çok sarışın ve mavi gözlü kavimlerle karışmıştır. Bun-ların Türk dilini sonradan konuşmaya başladıkları bilinmektedir. Örneğin Özbekler, batıya göç eden Moğollar'ın bir kısmının Batı Türkleri ile karışması ve Türk dilini benimsemeleriyle ortaya çıktılar.

¹³ Ağaoğlu Ahmet, *age*, s.158.

¹⁴ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, c.II, s.237.

Diğer yandan Anadolu'ya göç eden Sir-i Derya Oğuzları, tarihte Türk adıyla ilk kez ortaya çıkan Göktürkler'le akraba olmakla birlikte, farklı bir boy topluluğu idi.

Türkçe konuşan Orta Asya'daki kavimlerin hepsine birden "Türk" adını veren, İranlılar ve Araplar olmuştur. Örneğin Oğuzlar, İslamiyetten önce hiçbir zaman kendilerinden Türk diye söz etmediler. Ancak Müslüman olduktan sonra, kendilerini diğer Oğuzlar'dan ayırarak Türkmen adını kullanmaya başladılar. Türkmen adının benimsenmesinin, Arapların etkisiyle olduğu anlaşılmaktadır. Görüldüğü gibi, tarihte Türk adı altında anılan tek bir kavim değil, birden fazla akraba kavim vardır. Ve bu kavimler, kendilerini başka başka adlarla anmaktadırlar.

Türklük içinde özümlenen halklar olduğu gibi, başka kavimler içinde eriyen eski Türk kavimleri de bulunmaktadır. Örneğin Bulgarlar, yerli Slavlarla kaynaşmış ve dilini bile kaybederek, Bulgarca diye anılan Slav dilini konuşmaya başlamıştır. Musevi dinini benimseyen Hazarlar'ın da zamanla eridiği görülüyor. Bugünkü Doğu Avrupa Yahudilerinin, geniş ölçüde Hazar kökenli olduğu iddiaları bile vardır.¹⁵

Kemalizmin resmi tarih görüşü de, Türklerin çeşitli kavimlerle karıştığını kabul eder:

"Tarihten evvel ve tarihî devirlerde, bu ırk da işgal ettiği mıntıkalarındaki ve yurtlarının sınırlarındaki komşu ırklarla karışmıştır. Bu karışımların çoğunda Türk ırkının açık ve uzvî dimağ eseri olan kültürel nitelikleri hâkim kaldığından, bu karışımlar Türk ırkına kendi özelliğini kaybettirmemiştir. Ancak uzun devirlerde ve büyük çoğunluklar içinde karışımlara maruz kalanları, asimile olup isimlerini ve dillerini koruyamamışlardır."¹⁶

¹⁵ Arthur Koestler, bu tezi kanıtlamak amacıyla tartışmaya değer tezler öne sürmüştür. En önemli kanıt: Batı Avrupa'dan Doğu Avrupa'ya bir Yahudi göçünün izlerine tarihte rastlanmıyor. Buna karşılık Hazarlar'ın Rusya ve Doğu Avrupa'ya yayıldıkları saptanabiliyor. Bkz. *Onüçüncü Kabile*, Ada Yayınları, İstanbul, 1977.

¹⁶ *Türk Tarihinin Ana Hatları*, s.50.

Türkiye Cumhuriyeti'ni Kuran Türk Milleti

Bugün Türkiye'de yaşayan halkın kavimsel kökenleri konusu eskiden beri tartışılır. Daha öncekiler bir kenara bırakılırsa, Anadolu ve Trakya'ya 11. ve 13. yüzyılda olmak üzere iki önemli Türk göçü saptanıyor.

Mükrimin Halil Yinanç, 11. ve 12. yüzyıldaki Türk göçünü 1 milyon olarak tahmin ediyor.¹⁷ İbrahim Kafesoğlu'na göre, bu sayı 550-600 bin kadardır.¹⁸ Eremev, 11. yüzyılda 500-700 bin olarak hesapladığı Türkmen nüfusun 12. yüzyılda 1 milyona yükseldiğini tahmin eder.¹⁹ Claude Cahen'de 11. yüzyılın Türk nüfusu, 200-300 bine düşüyor.²⁰ 13. yüzyılda Moğol akınının önüne kattığı Türkmen göçü, bu sayılara dahil değildir. Mehmet Altay Köymen, 13. yüzyıl ortalarında Anadolu'da 3 milyon 300 bin Türkmen-Oğuz yaşadığını hesabını yapıyor. 14. yüzyılda Anadolu'da 24 Oğuz boyunun adını alan 890 köy bulunmaktadır.²¹

Anadolu'nun Türk göçü öncesindeki nüfusu için ileri sürülen tahminler çok değişiktir. Rubruk'lu William'a göre, Müslüman olmayan nüfusun oranı, Müslüman nüfusun on katıdır.²² Vyronis, rastladığı tahminlerin 9-13 milyon arasında değiştiğini belirtmektedir. Cahen, sayı vermemekle birlikte, Türklerden önce Anadolu nüfusunun az olduğunu, ancak yerli halkın yine de yeni gelen Türklerden çok

17 Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I, Anadolu'nun Fethi*, İstanbul, 1957, s.49.

18 İbrahim Kafesoğlu, *Türkler ve Medeniyet*, İstanbul, 1957, s.69. Kafesoğlu, 1984 yılında yayımlanan bir gazete yazısında, Anadolu'ya Türk göçünün 1085 yılına kadar 550 bin, daha sonraki göçlerle birlikte 2 milyon tahmin edildiğini belirtiyor. Bkz. "Anadolu'daki Anıt ve 16 Türk Devleti Meselesi", *Tercüman*, 11 Haziran 1984.

19 D.E. Eremev, *Zmogenez*, s.91'den aktaran Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu*, c.I, s.47.

20 Claude Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, New York, 1968, s.10. Bu kitabın Türkçe çevirisinde aynı sayıyı bulamadık. Bkz. *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, E Yayınları, İstanbul, 1984. Cahen'in Anadolu'ya 11. yüzyıldaki Türk akınını inceleyen önemli çalışması için bkz. *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, çev. Yaşar Yücel-Bahaeeddin Yediyıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, özellikle s.53 vd.

21 Mehmet Altay Köymen'in 31 Ocak 1986 günü Ankara DTCF'de "Anadolu'nun Türkleşmesi" konusunda verdiği konferansta yaptığı hesap için bkz. A. Seryüce, "Anadolu'nun Türklüğü", *Forum*, 1 Haziran 1986, s.37 vd.

22 Aktaran: Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s.203.

olduğunu söyler.²³ İbrahim Kafesoğlu ise, Arap akınları yüzünden seyrekleşmiş olan Anadolu nüfusunun Türkmen göç dalgası öncesinde 1,5 milyon olduğu görüşündedir.²⁴

Bilindiği gibi, Türkler geldiği sırada Anadolu halkına *Rum* deniyordu. *Rum*, bir etnik adlandırma değildir; Romalı ahaliyi ifade etmektedir. Anadolu'nun eski bilinen halkları Hatti ve Hititler, batıda İyonlar, Karyalılar, Frigler, Lidyalılar, kuzeyde Galatlar ve Anadolu'ya Avrupa'dan gelen göçler vb. karışmış ve *Rum* adıyla anılıyordu. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ise, Urartu ve Asur kavimlerinin kalıntıları, Ermeniler, Kürtler, Süryaniler, Araplar, Gürcüler ve Lazlar vb. yaşıyordu.

Dahası, *Rum* denen yerli halkın içinde Malazgirt öncesi gelen Türk göçlerinin de kalıntıları bulunuyordu. Bizanslıların, 1048'de Peçenekleri, 577 ve 620'de Avarları, 530 ve 755'te bir kısım Bulgar Türklerini, Anadolu'ya geçirerek yerleştirdikleri bilinmektedir.²⁵

Bir de, daha eski tarihlere ilişkin tartışmalı tezler var. Ünlü antropolog Pittard'dan Mükrimin Halil Yinanç'a kadar birçok tarihçi, Sümerlerin ve Hititler'in de Asyalı ve Türk kökenli olduğunu ileri sürerler.²⁶ Mustafa Kemal, daha 1923 yılında yaptığı konuşmalardan başlayarak, Anadolu halkının "kadim asırlardan beri an'asıl Türk ve Turanî" olduğunu söyler.²⁷ Daha sonra bu görüş, bir tarih tezi haline getirilir. Kemalizmin ideologları, 1071 tarihini "İslam olan Türklerin Anadolu kardeşlerine kavuşmaları" olarak tanımlarlar.²⁸

Son zamanlarda bu görüşü destekleyen yeni bulgular öne sürülmüştür. Prof. Dr. Vecihe Hatiboğlu, çeşitli tarihsel belge ve kanıtlara dayanarak, MÖ 13. yüzyılda Kuzey Anadolu'da yaşayan ve Kastamonu'yu merkez edinen Gaslar'ın da Türk asıllı oldukları konusunda dikkate değer tezler açıkladı.²⁹ Aynı kanıyı paylaşan

23 Aynı eser, s.149.

24 İbrahim Kafesoğlu, "Anadolu'daki Anıt ve 16 Türk Devleti Meselesi", *Tercüman*, 11 Haziran 1984.

25 Aynı yerde. Ayrıca bkz. Doğan Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi*, c.I, s.142.

26 Pittard'ın ünlü bildirisi için bkz. "Neolitik Devirde Küçük Asya ve Avrupa Arasında Antropolojik Münasebetler", *İkinci Türk Tarih Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 1943, s.70 vd.

27 16 Mart 1923 tarihli bu konuşma için bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.II, s.126.

28 Afetinan, "Osmanlı Tarihine Umumi Bir Bakış ve Türk İnkılabı", *Ülkü*, 1937, sayı 55.

29 Vecihe Hatiboğlu, "Türk Tarihinin Başlangıcı", *Türkoloji* dergisi, 1979, c.VIII, sayı 1. Ayrıca bkz. "Anadolu'nun Kuzeyindeki Gas'lar", *Cumhuriyet*, 10 Mart 1984.

araştırmacı Halûk Tarcan, Gaslar'dan önce, MÖ 3000 ile 2000 arasında Anadolu'ya gelen Gutiler'in de Oğuz olduğu görüşünü, Batı kaynaklarına dayanarak öne sürmektedir.³⁰

Oranları ne olursa olsun, Anadolu'nun yerli halkları ile 11. ve 13. yüzyılda gelen Türklerin 900 yıldır aynı topraklarda yaşadıkları bir gerçektir. Kaldı ki, Anadolu'ya Türkmenlerden sonra gelenler de oldu. 13. yüzyıldaki Moğol istilasının önüne kattığı kavimler arasında, Oğuzlar'dan başka yine Türkçe konuşan Kıpçak, Peçenek, Harezmli boyları yanında Moğol kitlesi de vardı. 15. yüzyıl başındaki Timur istilasının da Anadolu'da bazı kalıntılar bıraktığı bir gerçektir. 19. yüzyıldaki büyük Kafkas göçüyle gelen ve Çerkez diye adlandırılan farklı milliyetlerden Müslümanların 1,5 milyondan az olmadığı tahmin edilmektedir. Balkanlar'daki yenilgiden sonra Türklerle birlikte, yüz binlerce Müslüman Pomak ve Boşnak da Anadolu'yu yurt edindi. Bu göçler, Cumhuriyet döneminde de devam etti. Mübadele döneminde Batı Trakya'dan önemli bir Türk ve Müslüman nüfus geldi. 1950 sonrasında Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya'dan Türkler yanında Balkanların başka kavimlerden Müslümanlar da Türkiye'ye muhacir olarak yerleştiler. Özellikle batı illerimizde göçmenlerin oturduğu mahalleler oluştu.

Bütün bu kavimler, Anadolu'da ne oranda karıştılar? Milliyetçi tarihçiler, Anadolu'nun Rum denen eski halkıyla Türklerin din ayrılığı nedeniyle pek karışmadığı görüşündeler; Hristiyanların büyük gruplar halinde Müslüman olduklarına dair tarihi kayıtlar bulunmadığını söylüyorlar. Onlara göre, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra yapılan mübadele de Türklerin saflıklarını 20. yüzyıla kadar koruduklarını göstermektedir. Gobineau ise, 400 yıl içinde 500 bin kadar Hristiyan aile şefinin Müslümanlığa geçtiğini öne sürüyor.³¹ Mihaloğulları, Evranosoğulları gibi Rum aristokrasisine mensup ai-

30 Halûk Tarcan, "Tarihte ilk Oğuz göçü", *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1984. Yine Halûk Tarcan'ın Etrüsk yazılarını çözdüğünü belirttiği Kâzım Mirşan'a dayanarak yazdığı basılmamış kitabı ilgi çekicidir. Daktilo metnini okuma fırsatı bulduğum, *Bilinmeyen Ön-Türk Tarihi ve Etrüskler* başlıklı bu çalışma, Etrüsklerin de "Ön-Türk"lerden olduğunu ileri sürmektedir. Yakında Kaynak Yayınları tarafından basılacaktır.

31 Gobineau, *Essai sur l'Inegalite des Races Humaines*, Paris, 1853-1855, s.221'den aktaran Taner Timur, "Batı İdeolojisi Irkçılık ve Ulusal Kimlik Sorunumuz", *Yapıt*, sayı 5, Haziran-Temmuz 1984, s.15.

lelerin Osmanlı beylerine dönüştüğü biliniyor. Yine Doğan Avcıoğlu, Anadolu'da hızlı bir İslamlaşma görüldüğünü belirtir. Şehirlerdeki Hristiyan yüksek tabaka, Ahilik ve Mevlevilik yoluyla İslamlaşır.³² Osmanlı devletinin merkezi ordusu olan Yeniçeri Ocağı ile kalem ve ilim erbabını yetiştiren Enderun'a Türk kökenliler alınmıyordu. Balkan kökenli bir nüfusun bu kurumlar aracılığıyla da Türkleştirildiği ve İslamlaştırıldığı ortadadır.

Tarihi belgelerde, Anadolu'ya gelen Türklerin yerli Rum halk kitlelerini yok ettiği yönünde herhangi bir kayda rastlanmıyor. Çünkü Batılı tarihçilerin de kabul ettikleri üzere, Bizans'ın ağır baskısından yılan yerli halk, Türkleri "kurtarıcı" olarak karşılamıştır. Gerçi Kafesoğlu, 1071'den sonra Rum nüfusun bir kesiminin Bizans İmparatoru Mihael tarafından Balkanlar'a aktarıldığını ileri sürmektedir,³³ ancak tarihler Batı'ya önemli bir Rum göçü olmadığını kaydediyor. Dahası, Rum denen halk askerlik yapmadığı için, savaşlarda kırılmadı. Buna karşılık Orta Asya'dan gelen Türkmen nüfus, büyük kırımlara uğramıştır. Selçuklu Sultanı Sancar, yüz bin kadar Türkmeni kesiyor. Yavuz Sultan Selim'in kılıcı altında can veren Türk-Alevilerin sayısı ise 60 bin dolaylarındadır.

Rum, bir kavmin değil, fakat bir coğrafyanın ve o coğrafya üzerinde yaşayan halkın adıydı. Bu nedenle Müslüman yazarlar, Selçukluların Anadolu'da kurduğu devletten "Rumî" diye söz ederler. Mevlana Celâleddin'in adı "Rumî"dir, yani Rumlu'dur. Osmanlı padişahları, kendilerini "Türk padişahı" diye değil, "Sultan-ı İklîm-i Rum" diye tanımlarlar; Rum coğrafyasının hükümdarlarıdır onlar. Ancak, Türklerin yerleşmesi ve hâkim olmasından sonra, Anadolu'ya Batı'dan bakan yazarlar, bu ülkeden "Turchia" (Türkiye) diye söz etmeye başlarlar.³⁴

Türkler, Anadolu'yu *Türkiye* yapmışlardır. Yüzyılları kapsayan bu büyük olayı, belli bir coğrafyadaki ırksal değişim olarak açıklamak, önemli bir yanılgıdır. Anadolu'ya Türk göçü, kuşkusuz çok

32 Doğan Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi*, c.I, s.43.

33 İbrahim Kafesoğlu, "Anadolu'daki Anıt ve 16 Türk Devleti Meselesi", *Tercüman*, 11 Haziran 1984.

34 Aynı fikir için bkz. Cahen, *Anadolu'da Türkler*, s.150.

önemlidir. Nüfusun kavimsel karakterinde büyük değişimler olmuştur. Ancak en az onun kadar önemli olanı, Selçuklu ve Osmanlı hâkimiyetinin etkisidir. Türk hanedanları tarafından yönetilen feodal devletler, Anadolu'nun Türkleşmesinin esas nedenidir.

900 yıl birlikte yaşayan halk kitlelerinin karışmadığı iddiası, kanıtlara dayanmadığı gibi, mantıklı da değildir. Bu karışma, Kürt, Çerkez, Gürcü, Arap, Laz, Boşnak ve Pomak gibi Müslüman halklar açısından çok daha geçerlidir. Anadolu, tarih boyunca "Kavimler Kapısı" veya "Kavimler Köprüsü" diye adlandırıldı. Bilinen en eski sakinleri Hititler'den bu yana, Anadolu'da çeşitli kavimlerin karışımından bileşimler olduğu ortadadır. Bu, alelade bir karışım değildir. 1071'den sonra hâkim unsur olan Türkler, yeni bileşime damgalarını vurmuşlardır. Türklerin, yerli halkı kısmen özümleyerek, kendisine yeni bir yurt yarattığı, tarihsel bir gerçektir. Aslında dünyanın hemen hemen bütün halkları, göçmenler ile yerlilerin defalarca karışmasından oluşur. Bu olgu, Türkiye halkı için çok daha geçerlidir. O nedenle Atatürk, kendi el yazısıyla Türk milletinin en gerçekçi ve en sağlam tanımını yapmıştır:

"Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir."

Bu tanım okullarda okutulan *Medenî Bilgiler* kitabının millet bölümünün ilk cümlesidir; başka deyişle, Kemalist Devrim'in resmi görüşüdür.³⁵

Bugün Anadolu ve Trakya'da yaşayan Türk milleti, o kadar çeşitli kavimlerin özümlemesiyle meydana gelmiştir ki, "saf Türk ırkı"ndan söz etmek, gerçek payı taşıyor.

35 Afetinan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, 2. basım. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s.351 ve s.18.

5. EFSANELER VE GERÇEKLER

Oryantalistlerin Yönlendirdiği Irkçılık ve Devrimci Milliyetçilik

Cephesini emperyalizme ve padişahlara dönen Türkçülük, 19. yüzyılda ülkemizin demokratik devrimcilerinin ideolojisiydi. Yusuf Akçura'nın *Türkçülük* adlı kitabı, bu devrimci akımı anlatır.¹

Ne var ki, İngiliz emperyalizminin Orta Asya'ya ilgisiyle birlikte, Türk ırkçılığının, daha 19. yüzyılın ikinci yarısında, emperyalizmin ilgi alanı haline geldiğini de saptıyoruz. Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Turancılık, Alman emperyalizminin Asya siyasetiyle birleşti. Almanların Bakû petrollerini ele geçirmesi uğruna, yalnız Sarıkamış Harekâtı'nda 80 bin Anadolu emekçisi kırdırıldı. Enver Paşa'nın "Turan" ve "Kızıl Elma" hülyaları, samimi olsa da, Alman çıkarlarının üzerine örtülen bir tül işlevi gördü.

Mustafa Kemal Atatürk'ün önderlik ettiği milli demokratik devrim, Misak-ı Millî gerçekçiliğini getirdi ve milleti de "Türkiye Cumhuriyeti"ni kuran halk" diye tanımlayarak, coğrafya, halk ve devrim zeminine oturttu. Burada milleti tanımlayan üç unsur göze çarpmaktadır.

Birincisi, Türkiye'dir; bağımsız bir cumhuriyet kurularak yaratılan vatanıdır. Millet, bu vatanın üzerinde yaşamaktadır.

İkincisi, milletin maddesidir; halktır.

Üçüncüsü, o halk, Cumhuriyet'i kurmuştur. Böylece milletin, devrimle oluştuğu saptanıyor. Ayrıca Cumhuriyet'i kurma pratiği, milletin ortak yaşama bilincinin temelini oluşturmaktadır. Türk milletini yaratan Milli Devrim, aynı zamanda ortaçağdan kopuştur; siyasal

1 Yusuf Akçura, *Türkçülük -Türkçülüğün Tarihî Gelişimi*.

düzlemde padişahlıktan, ideolojik düzlemde şeriattan, toplumsal düzlemde ağadan ve şeyhten kurtulmaktır. Artık devletin tebaası, "şeyhlerden, dervişlerden çelebilerden, müritlerden, mensuplardan oluşan" ümmet değil, fakat millettir.

Kemalizmin Milliyetçiliği, Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Laiklik, Devletçilik ve Devrimcilik ilkeleriyle birlikte Türkiye Devrimi'nin Altı Oku'nu oluşturur. Bu *Altı Ok*, birbiriyle bağlantılıdır ve 20. yüzyılın Ezilen Dünya ülkelerindeki demokratik devrimlerin programını özetler. Kemalist Devrim'in 19. yüzyılın gelişmiş kapitalist ülkelerindeki demokratik devrimlerden fazlası, devletçilik ve halkçılıktadır. Çünkü Türkiye'nin devrim önderleri, Fransız devrimcilerinin göremediklerini görmüş, eylemlerini 1917 Ekim Devrimi'nden sonra gerçekleştirmişlerdi. Bir bakıma diğer beş ok, milliyetçiliğin tanımını da etkilemiştir. Bununla bağlantılı olarak ve daha önemlisi, Kemalist Devrim'in antiemperyalist pratiği, milliyetçiliğin ağır basan yönünü de çizmiştir: Emperyalizmle işbirliği yapan gerici bir milliyetçilik değil, devrimci bir milliyetçiliktir bu. Kemalist milliyetçilik, Osmanlı döneminin milliyetçi akımından farklı olarak, kendisini Panislamizmden ve Panturanizmden kesin çizgilerle ayırmış, bu akımları mahkûm etmiştir. Kemalizmin milliyetçiliği, Turancılardan ve ırkçılardan farklı olarak, Türkiyecidir. O kadar ki, Kemalistler, Türkiye'deki Türk milletini, etnik açıdan Anadolu'nun 1071 öncesi halklarına da bağlamaya çalıştılar. Anadolu'nun eski halklarının Asya'dan geldiği tezleri, Türkiye coğrafyasına kök salan bir milliyetçilik yaratma çabasının eseridir.

Kemalizmin devrimci milliyetçiliği ile Turancılığın ayrışması, Turancılığın gerici kaderini ve rolünü de belirlemiştir. Turancılığa ve ırkçılığa, devrimci milliyetçiliğe karşıt bir rol kalmıştır. O da emperyalizme ve ortaçağın şeriatçı güçlerine alet olmaktadır. Devrimci milliyetçiliğe karşı tavır alanlar, ancak gerici milliyetçi olabilirler.

Nitekim Turancılık, 1930'larda Nazi emperyalistlerinin hizmetine girdi. İkinci Dünya Savaşı'nda bu akımı besleyenler, Hitler yönetimi yanında, Türkiye burjuvazisinin Nazi taraftarı, vurguncu kesimi oldu. O tarihlerde Alman Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'deki Büyükelçiliğine yolladığı şifreli mektupta aynen şöyle yazmaktaydı:

"Mali durumlarının yetersizliği dolayısıyla, Türkiye'deki dostlarımızı destekleyebilmemiz için size 5 milyon altın Reichsmark gönderilmesini emrettim."²

İkinci Dünya Savaşı sırasında Naziler, başında Turancıların bulunduğu Bozkurt Alayları kurdular. Bu Nazi alaylarında, Nazilerin sembolü olan gırtlaklı haç yerine bozkurt kullanılmaktaydı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise, Hitler'in çizmelerini giyen ABD emperyalistleri, bütün dünyadaki faşist ve gerici akımların iplerini de ellerine aldılar. Bu gelişmeye paralel olarak bizim ırkçılarımız da, ABD emperyalizminin hizmetine girdiler.

Türkeş'in Bozkurtları, 1960'lardan itibaren, ABD ve NATO reçetelerine göre kurulan Özel Savaş örgütünün yan kuruluşu olarak çalıştılar. 1960'lı yıllarda Komünizmle Mücadele Dernekleri'nden başlayarak, Türk İntikam Tugayı (TİT), Esir Türkler Kurtuluş Ordusu (ETKO), İslamî Hareket, İslamî Yumruk, Hizbullah (İlim grubu), İslamî Büyük Doğu Akıncılar Cephesi (İBDA/C) gibi örgütler, halk güçlerini terörle bastırmak ve sindirmek için kullanıldılar. 1 Mayıs 1977 sonrasında CIA'nın Türkiye'yi istikrarsızlaştırma operasyonunda rol alarak, Kahramanmaraş, Çorum, Sivas, Erzincan katliamlarını düzenleyen, Türkiye'nin seçkin aydınlarını katleden ülkücü yeraltı örgütlerinin bütün marifetleri artık açığa çıkmış bulunmaktadır. Ülkücü elebaşılardan CIA tarafından eğitildikleri, CIA'nın 12 Eylül operasyonunda rol aldıkları, CIA'nın denetimi altında uyuşturucu işi yaptıkları, artık sıradan insanın bildiği gerçeklerdir.³

"Ülkücülük" örtüsü altında, cinayet, uyuşturucu kaçakçılığı, haraç, gasp, tehdit, çek-senet tahsili gibi adi suçlar işlemeyi bir meslek faaliyeti haline getiren örgütler ve çeteler oluşmuştur. İrkçi milliyetçilik, en sonunda, ABD güdümünde, CIA bağlantılı bir mafya hareketine dönüşmüştür. "Ülkücü-mafya", artık günlük konuşma diline yerleşmiş bir terimdir ve ülkücüler tarafından da yaygın olarak kullanılmaktadır.

2 *Gizli Belgeler*, May Yayınları, s.113.

3 Bu konuda bkz. Doğu Perinçek, *Çiller Özel Örgütü*, Kaynak Yayınları, Aralık 1996, s.12.

Kemalist milliyetçilik ile ölkücü milliyetçilik arasındaki zıtlık, bugün daha da berraklaşmıştır. Türkes kökenli partiler ve örgütler, günümüzde Cumhuriyet Devrimi'yle hesaplaşan Amerikancı-şariatçı cepheyle birliktedir. Bu mevzilenme, ölkücü milliyetçiliği, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne saldıran bir çizgiye de oturtmuştur. Ordu'nun 28 Şubat 1997 günlü Milli Güvenlik Kurulu Kararı'na ve 29 Nisan 1997 günü ilan ettiği Milli Askeri Strateji Kavramı'na yansıyan Cumhuriyet Devrimi'ni savunma kararlılığı ve uygulamasına, ölkücü güçler düşmanlıkla karşılık veriyorlar.

Türk İrkçılığının Bölücü Rolü

Türk ırkçılığı, Türk hâkim sınıflarının en gerici, en şoven, vurguncu ve emperyalizme en bağımlı kesimlerinin ideolojisidir.

Bu akım, her zaman Kürt halk kitleleri üzerindeki milli baskıyı haklı göstermiştir. O kadar ki, Kürtleri binlerce yıldır yaşadığı topraklardan sürmek türünden utanç verici fikirleri bile savunabilmişlerdir. Türkiye'nin hemen her yerinde iç içe yaşayan Türk ve Kürt yurttaşlarımız arasında milli düşmanlık körüklemişler, Türkiye halkının emperyalizme ve gericiliğe karşı birliğini baltalamışlardır. Türk ırkçılığı, bu özellikleriyle emperyalizmin "böl ve yönet" politikasının aleti olmuştur.

Milli ayrımcılık ve baskı, daima hâkim sınıfların düşüncesi ve uygulamasıdır. Diğer milletleri ezmek sevdasında olanlar, kendi halklarını da baskı ve sömürü altında tutarlar. Bu nedenle milliyetçilik ve ırkçılık, emekçinin kendi gerçeğine yabancısıdır; dışardan dayatmadır. Türkiye emekçilerinin, elbette gurur duyacakları bir tarihleri vardır. Üzerinde yaşadıkları coğrafya, onlara yüzyılların derinliklerinden eşsiz bir uygarlık mirası taşımaktadır. Zulme ve sömürüye boyun eğmeyen bir geleneğe sahiptirler ve bu yüzyılın başında başardıkları Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Devrimi'yle dünyanın bütün ezilen halklarına esin kaynağı olmuştur.

"Cihan Türklüğü" Tek Bir Millet mi?

Bugün dünyada Türkçe konuşan nüfus, 150 milyonun üzerindedir. Türk halkları, Orta Asya'dan Balkanlar'a kadar çok geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır. Bu halklar için, Türkten ayrı bir de "Türkî" kavramının kullanılmasındaki anlamsızlığa geçerken değinelim.

Türkiye Türkleri yanında, artık Azerilerin, Türkmenlerin, Kırgızların, Özbeklerin ve Kazakların da bağımsız devletleri var. *Türk cumhuriyetleri* diye anılan bu devletlerin halkları ile Türkiye Türkleri arasındaki bağın niteliği nedir, dünya Türkleri tek bir millet olarak görülebilir mi?

Anadolu'ya göç eden Oğuzlar, Anadolu'da birçok kavimle karıştıktan, apayrı bir tarih ve kültür içinde yoğrulduktan sonra, 19. yüzyılın sonlarından itibaren bir millet haline geldiler. Anadolu Türkleri, uzun yüzyıllar Orta Asya'daki kavimdaşlarından habersiz olarak yaşadılar. Dilleri aynı kökten gelse bile, bu halklar, yüzyıllar boyu, farklı coğrafyalarda, farklı tarihler yaşadılar; biçim açısından farklı kültürler yarattılar. Onlarla Türkiye'deki Türk milleti arasında, ne toprak birliği, ne ortak yaşama bilinci, ne de iktisadi birlik var. Milleti meydana getiren bu şartlar, Türkçe konuşan halklar arasında tarihin hiçbir döneminde tam olarak gerçekleşmedi.

Nasıl İsveçliler, Almanlar, Avusturyalılar, Danimarkalılar ve İsviçrelilerin bir kısmı, birbirine akraba diller konuşmakla ve Cermen kavimlerinden gelmekle birlikte ayrı milletler meydana getirdilerse, bugün Türkiye Türkçesiyle akraba diller konuşan halklar da ayrı milletlerdir. Ancak Araplar için olduğu gibi, Türkler için de milletleşme süreci kapanmış değildir. Türk başlığı altında toplanan milletler, önümüzdeki dönem, ortak çıkarlarının gereği olarak, emperyalizme karşı birbirlerine yaklaşabilirler; halkçı ve laik bir kültür geliştirerek aralarındaki bağları güçlendirebilirler. Bu süreç, özellikle coğrafyaları komşu olan Türk halklarının daha ileri birlikler oluşturmalarını gündeme getirebilir.

Paylaşılan Coğrafyada Paylaşılacak İstemeyenlerin Birliği

Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bu halklar arasındaki ilgi ve ilişkiler yoğunlaştı. Ortak dil ve akrabalık duy-

gusunun ötesinde, ortak çıkarlar, Türk cumhuriyetleri arasında yakınlaşma yarattı. Bu gelişme, kuşkusuz olumludur ve yalnız Türk halklarının ortak çıkarının ötesinde Ezilen Dünya'nın geleceği açısından da özel bir önem taşır.

Çünkü Türk cumhuriyetlerinin ve halklarının yaşadığı "Kaos coğrafyası", dünyadaki paylaşım kavgasının bugün en önemli alanıdır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra büyük emperyalist devletler arasındaki rekabetin en önemli odaklarından biri, Orta Asya ve Kafkaslar'dır. Bu bölge, dünya petrol, doğal gaz, altın vb. kaynaklarının büyük bir bölümünü içeriyor.

Türkiye de, coğrafi ve tarihi konumu yanında, diğer Türk cumhuriyetleriyle bağları nedeniyle bu hegemonya rekâbetinin yoğunlaştığı alanın içindedir.

Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı devletini paylaşmak için yapılmıştı. Günümüzde, büyük emperyalist devletler arasındaki çatışmanın başlıca nedenlerinden biri ise, Türk cumhuriyetlerinin paylaşılmasıdır. Bu halkların petrolüne, doğal gazına, altınına ve diğer zenginliklerine el koyma kavgasıdır bu. Çatışmanın tarafları, elbette yalnız emperyalistler değildir; bir de kendi vatanlarını ve öz kaynaklarını savunmak durumunda olan, Türk cumhuriyetleri ve halkları da var. O nedenle, paylaşılan konumundaki bu ülkelerin, Türk kökenli olmanın ötesinde, aralarında gelecek ve çıkar birliği olduğunu kavramaları, tarihin seyrini etkileyecektir.

Bu tarihsel görev, emperyalist hegemonyacılığa karşı ortak tavırla yerine getirilebilir. Paylaşmak isteyenlere karşı paylaşılmak istemeyenler, elbette aynı cephede buluşmak durumundadırlar. Ancak paylaşılan ülkeler, yalnız Türk cumhuriyetleri değildir. Bu nedenle büyük bir ittifak potansiyeli var. Başarı da bunu değerlendirmekten geçiyor. Türk cumhuriyetleri ve halkları, kendileri gibi ezilen ve paylaşılan ülkelerle ittifak ederek, büyük emperyalist devletlerin planlarını boşa çıkarabilirler. Türk cumhuriyetlerinin, emperyalist hegemonyacılar karşı, bütün Doğu Avrupa ve Asya ülkeleriyle (Avrasya) dayanışmaları için elverişli bir zemin doğmuştur. Emperyalist bir devlet olmakla birlikte bugün paylaşılan konumuna düşen Rusya dahil bütün Avrasya ülkeleri; ABD, Avrupa ve Japon emperyalizmine

karşı ortak tavır alabilirler. Avrasya ülkelerinin bağımsızlıklarını korumaları, kaynaklarına sahip çıkmaları, karşılıklı yarar ve eşitlik temelinde ekonomik işbirliği yapmaları, dünyanın geleceğini belirleyecek önemdedir. Bu nedenle, komşularını ve diğer ezilen ülkeleri hedef almamak şartıyla, Türk cumhuriyetlerinin veya Arap ülkelerinin aralarındaki bağları güçlendirmeleri, dünya emekçilerinin ve halklarının yararınadır.

Türk cumhuriyetleri ve halkları, bu tarihsel durakta yeni bir sınav verecektir. Aralarındaki bağları, ezilen dünyanın geleceğiyle uyum içinde, emperyalizme karşı mücadele amacıyla değerlendirirlerse, bu sınavdan yüz akıyla çıkarlar. O zaman Türk halkları, kendilerini özgürleştirmenin ve refaha ilerlemenin ötesinde, insanlığın önümüzdeki büyük uygarlık atılımında, tarihsel bir rol oynarlar. Yok eğer, ABD emperyalizminin Avrasya ülkelerini birbirine düşürme siyasetine alet olurlarsa, ödenecek bedel ağır olur.

Bu tehlike ciddidir. ABD, Türkiye'ye "kriz bölgelerinde müdahale gücü olmayı" dayatıyor. "Kriz bölgeleri" bellidir: Orta Asya, Kafkaslar, Ortadoğu ve Balkanlar. Daha vahimi, ABD, Türkiye'nin bu rolü üstlenmesi için, uluslararası tertipler ve kışkırtmalarda bulunmaktadır. Özal ve Çiller'in temsil ettiği neoliberal iktidarların, Körfez Savaşı'nda ABD'ye alet olmaları, Kuzey Irak'ta bir Kürdistan kurulması için ABD planlarına hizmetleri, Çeçenistan'a asker ve silah yollamaları, İran ile cepheleşmeye girmeleri, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sinciang-Uygur bölgesine sabotaj timleri vb. göndermeleri, Türkiye ile ittifak edeceği ülkeleri karşı karşıya getirmekte, böylece Türkiye'yi ABD ile kader birliğine zorlamaktadır. Irak'a ambargo yüzünden Türkiye'nin yılda on milyar dolara varan kaybının, uyuşturucu ve nükleer madde kaçakçılığı yoluyla kapatılması da, ABD'nin ülkemiz üzerindeki denetimini güçlendirmiştir. Çünkü, bu faaliyet ister istemez CIA ile işbirliği yapılarak yürütülmektedir. "Cihan Türklüğü" davası, emperyalizme karşı mücadele ekseninde değil, tersine komşu halklara düşmanlık ekseninde tezgâhlanıyor.

Türkiye, Kafkaslar ve Orta Asya'ya bir ABD hançeri olarak girdiği zaman, Avrasya cephesini bölen bir misyon üstlenmiş oluyor. Bu rol, Türkiye ile diğer Türk cumhuriyetlerini de birbirinden uzaklaştırır.

Çünkü Türk cumhuriyetlerinin Rusya ve Çin ile çok önemli ekonomik ve kültürel bağları var. Bu bağları koparmaya yönelik ABD güdümlü zorlamalara alet olmak, Türk cumhuriyetlerinde tepkilere yol açıyor.

Bu nedenlerle günümüz koşullarında, Türk cumhuriyetleri arasındaki dayanışma, ancak emperyalizmin denetimine tavır alarak ve bir Avrasya ittifakı çerçevesi içinde gelişebilir. Bu olasılık kuvvetlidir. Artık Asya'nın yükseliş dönemine girmiş bulunuyoruz. Yeni güçler dengesi, Türk cumhuriyetleri ve halklarına emperyalizme karşı, yalnız kendi aralarında değil, bütün Avrasya güçleriyle dayanışma olanağını sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- AFETİNAN, *İzmir İktisat Kongresi*, TTK Yayınları, Ankara, 1982.
- AFETİNAN, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, 2. basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- AFETİNAN, "Osmanlı Tarihine Umumi bir Bakış ve Türk İnkilâbı", *Ülkü*, 1937, sayı 55.
- AKÇURA, Yusuf, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, Türk Kültür Yayını, İstanbul, 1978. Kültür Bakanlığı, bu kitabı, adını değiştirerek yayımladı: *Yeni Türk Devleti'nin Öncüleri*, Ankara, 1981.
- AKDAĞ, Mustafa: *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimâî Tarihi*, I,II, Cem Yayınevi, İstanbul, Nisan 1995.
- ALİ-ŞİR NEVAYÎ, *Ferhad ü Şirin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.
- ALTHEIM, Franz, *Asya'nın Avrupa'ya Öğrettiği*, çev. Emin Türk Eliçin, May Yayınları, İstanbul, 1967.
- AMİN, Samir, *Avrupamerkezcilik*, çev. Mehmet Sert, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, Temmuz 1993.
- Atatürk Devri Fikir Hayatı I.*
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.I, Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 2. basım, Ankara, 1961.
- AVCIOĞLU, Doğan, *Türklerin Tarihi*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1978.
- AYDIN, Erdoğan, *Nasıl Müslüman Olduk?*, Başak Yayınları, 1. basım, İstanbul, Mart 1994.
- AYDIN, Mehmet, *Bayat Boyu ve Oğuzların Tarihi*, Hatipoğlu Yayınevi, Ankara, 1984.
- BARTHOLD, V. V., *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Yayına hazırlayanlar: Dr. Kâzım Yaşar Koprıman, Dr. Afşar İsmail Aka, Kültür Bakanlığı Kültür Yayınları, Ankara, 1975.

- BERKTAY, Halil, *Kabilelerden Feodalizme*, 1. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Haziran 1983.
- BOZKURT, Fuat, *Türklerin Dili*, Cem Yayınları, İstanbul, tarihsiz.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, E Yayınları, 2. basım, İstanbul, Aralık 1984.
- CAHEN, Claude, *Pre-Ottoman Turkey*, New York, 1968.
- CAHEN, Claude, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı)*, çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız, TTK Yayını, Ankara, 1988.
- CLAESSEN, Henri J.M.-SKALNIK, Peter, *Erken Devlet*, İmge Kitabevi, İstanbul, 1993.
- ÇİĞ, Muazzez İlmiye, *Kur'an İncil ve Tevrat'ın Sumer'deki Kökeni*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Kasım 1995.
- Dede Korkut Kitabı*, hazırlayan: Muharrem Ergin, 1000 Temel Eser, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- DİLÂÇAR, A., *Kutadgu Bilig İncelemesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. basım, Ankara, 1995.
- DİVİTÇİOĞLU, Sencer, *Köktürkler*, Ada Yayınları, İstanbul, 1987.
- DİYARBAKIRLI, Nejat, *Hun Sanatı*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayını.
- EBERHARD, Wolfram, *Çin Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1947.
- EBULGAZİ BAHADIR HAN, *Türklerin Soy Kütüğü (Şecere-i Terakime)*, hazırlayan: Muharrem Ergin, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, tarihsiz.
- ENGELS, Friedrich, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Sol Yayınları, 3. Basım.
- ENGELS, *Tarihte Zorun Rolü*, Sol Yayınları.
- ERCİLASUN, Ahmet B., *Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.
- GİBB, Orta Asya'da *Arap Fütühatı*, çev. M. Hakkı, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1930.
- GÖKBERK, Macit, *Felsefe Tarihi*.
- GÖKYAY, Orhan Şaik, *Bugünkü Dille Dede Korkut*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963.

- GÖKYAY, Orhan Şaik, *Destursuz Bağa Girenler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, Mayıs 1982.
- GÜRÜN, Kâmuran, *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi, I, II*, Karacan Yayınları, İstanbul, Mart 1982.
- HASSAN, Ümit, *Eski Türk Toplumu Üzerine İncelemeler*, Kaynak Yayınları, Mart 1985.
- HATİBOĞLU, Vecihe, "Anadolu'nun Kuzeyindeki Gas'lar", *Cumhuriyet*, 10 Mart 1984.
- HATİBOĞLU, Vecihe, "Türk Tarihinin Başlangıcı", *Türkoloji* dergisi, 1979, c.VIII, sayı 1.
- HAVEMANN, *Yarın*, Ayrıntı Yayınları.
- HOBBSAWM, E. J., *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, çev. Osman Akinhay, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul, Temmuz 1993.
- İBN FAZLAN, *Seyahatnâme*, yayımlayan Prof. Dr. Ramazan Şeşen, Bedir Yayınları, İstanbul, 1995, 2. basım.
- İbn Batuta Seyahatnâmesi'nden Seçmeler*, Devlet Kitapları, İstanbul, 1986.
- İkinci Türk Tarih Kongresi*, "Neolitik Devirde Küçük Asya ve Avrupa Arasında Antropolojik Münasebetler", Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 1943.
- İLHAN, Suat, "Atatürkçülüğün Evrenselliği", *Atatürk Araştırmalar Dergisi*.
- İNAN, Abdülkadir, *Eski Türk Dini Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1976.
- İNAN, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm/Materyaller ve Araştırmalar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986, 3. basım.
- İslam Ansiklopedisi*, çeşitli ciltlerdeki Orta Asya tarihi ile ilgili maddeler.
- KAFESOĞLU, İbrahim, "Anadolu'daki Anıt ve 16 Türk Devleti Meselesi", *Tercüman*, 11 Haziran 1984.
- KAFESOĞLU, İbrahim, "Ölümünün 1250. Yıldönümü Münasebetiyle Bilge Kagan", *Belleten*, XLIX, Ağustos 1985, sayı 194.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Türkler ve Medeniyet*, İstanbul, 1957.
- KAŞGARLI MAHMUT, *Divan-ı Lügat-it Türk*, üç cilt ve dizin cildi, çeviren: B. Atalay, Türk Dil Kurumu Yayını.

- KIVILCIMLI, Hikmet, *Tarih Devrim Sosyalizm*, Tarihsel Maddecilik Yayınları, İstanbul, 1965.
- KOESTLER, Arthur, *Onüçüncü Kabile*, Ada Yayınları, İstanbul, 1977.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, Temmuz 1943, sayı 25, 26, 27.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1981.
- KÖPRÜLÜ, Fuat. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. basım, Ankara, 1988.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Mes-
seleleri", *Belleten*, 1. Teşrin 1943, c.VII, sayı 28.
- Kutadgu Bilig*, I, Metin, 3. basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, An-
kara, 1991 ve II, Çeviri, 6. basım, Ankara, 1994.
- LENİN, "Junius Broşürü Üzerine", Haziran 1916.
- LIGETI, L., *Bilinmeyen İç Asya*, çev. Sadrettin Karatay, Türk Dil Ku-
rumu Yayınları, Ankara, 1986.
- MARSHALL, Robert, *Doğudan Yükselen Güç Moğollar*, çev. Füsun
Doruker, Sabah Kitapları, İstanbul, 1995.
- MARX, *Alman İdeolojisi*, çev. Selahattin Hilav, Sosyal Yayınlar,
İstanbul, 1968.
- MARX, *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri*, Sol Yayınları.
- MOĞOLLARIN GİZLİ TARİHİ, çev. Ahmet Temir, Türk Tarih Kurumu
Yayınları, Ankara, 1986.
- Mufasssal Osmanlı Tarihi*, İskit Yayınevi, İstanbul, 1958, c.I, II.
- NİZAMÜLMÜLK, *Siyasetname*, Dergâh Yayınları, 2. basım,
İstanbul, Şubat 1987.
- NOYAN, Kerem, *Faşizmin Yalanları*, Anlam Yayınları, İstanbul,
Mart 1978.
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları,
İstanbul, 1996.
- OĞUZ KAĞAN DESTANI, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.
- Oğuz Kağan Destanı*, hazırlayan: W. Bang-R. Rahmeti Arat, 1000
Temel Eser, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını.
- OPPENHEIMER, F., *Devlet*, çev. Alâeddin Şenel-Yavuz Sabuncu,
Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 1984.

- Orhun Abideleri*, hazırlayan: Muharrem Ergin, 1000 Temel Eser, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını.
- ORKUN, Hüseyin Namık, *Eski Türk Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, 1000 Temel Eser, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, iki cilt.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi, I, II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1982.
- PERİNÇEK, Doğu, *Aydın ve Kültür*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Nisan 1996.
- PERİNÇEK, Doğu, *Çiller Özel Örgütü*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Aralık 1996.
- PERİNÇEK, Doğu, *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Temmuz 1985.
- PERİNÇEK, Doğu, "Werner'e Göre Osmanlı Feodalitesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1968, c.XXV, sayı 3-4.
- PERİNÇEK, Doğu: *Kıvılcımlı'nın Burjuva Ordu ve Devlet Teorisinin Eleştirisi*, Aydınlik Yayınları, İstanbul, 1975.
- POLATAY, Derviş, "Kabileden Feodalizme'nin Sorunları" *Saçak*, Mart 1984, sayı 30/2.
- SAÇAK, "Kuruluş' Üzerine", Mayıs 1988, sayı 52.
- SERYÜCE, A., "Anadolu'nun Türklüğü", *Forum*, 1 Haziran 1986.
- SEVİM, Ali, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- SÜMER, Faruk, "Oğuz Han ve Destanı", *Resimli Tarih Dergisi*, Ağustos 1951, sayı 20.
- SÜMER, Faruk, *Oğuzlar*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını, Ankara, 1972, 2. basım.
- SÜMER, Faruk, "Türkler İslamiyete Nasıl Girdiler", *And*, Aralık 1983, sayı 7, 3.
- SÜREYYA, Şevket, *İnkılâp ve Kadro*, Ankara, 1932.
- TARCAN, Halûk, *Bilinmeyen Ön-Türk Tarihi ve Etrüskler* (Kaynak Yayınları tarafından basılacak.)

- TARCAN, Halûk, "Tarihte İlk Oğuz Göçü", *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1984.
- TEKİN, Talat, *Orhun Yazıtları*, Simurg Yayınları, İstanbul, 1995.
- THOMSEN, Vilh: *Çözülmüş Orhon Yazıtları*, çev. Vedat Köken, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
- THOMSON, George, *Aiskhilos ve Atina*, Payel Yayınevi, İstanbul, Mart 1990.
- THOMSON, George, *İlk Filozoflar*, çev. Mehmet H. Doğan, Payel Yayınevi, İstanbul, Mayıs 1988.
- THOMSON, George, *Tarih Öncesi Ege*, I, II, çev. Celâl Üster, Payel Yayınevi, İstanbul, Nisan 1983 ve Kasım 1985.
- TİMUR, Taner, "Batı İdeolojisi, Irkçılık ve Ulusal Kimlik Sorunumuz", *Yapıt*, Haziran-Temmuz 1984, sayı 5.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1965.
- TURAN, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1958.
- TURNER, Bryan S., *Marks ve Oryantalizmin Sonu*, çev. Çağatay Keskinok, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984.
- TÜRK DİLİ, Divanü Lügat-it-Türk Özel Sayısı, 1 Ekim 1972, sayı 253.
- Türk Ansiklopedisi*, c.XIX, "Hunlar" maddesi.
- Türk Tarihinin Ana Hatları Methal Kısım*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.
- Türk Tarihinin Ana Hatları*, 2. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mayıs 1996.
- Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi Davası Savunma*, Kaynak Yayınları, 4. basım, İstanbul, Mart 1992.
- Türkiye Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1987, c.I.
- ÜLKÜTAŞIR, Şakir, *Kaşgarlı Mahmut*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1946.
- VLADİMİRTSOV, B.Y, *Moğolların İçtimai Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1944.
- VON GABAIN, A., *Eski Türkçenin Grameri*, çev. Mehmet Akalın, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

WEBER, Alfred, *Felsefe Tarihi*.

WERNER, Ernest, *Die Geburt einer Grossmacht-Osmanen (1300-1481)*, zweite verbesserte und erweiterte Auflage, Herman Böhlau Nachf., Wien-Köln-Graz, 1972.

WERNER, Ernst, *Büyük Bir Devletin Doğuşu-Osmanlılar*, 1 ve 2, çev. Orhan Esen-Yılmaz Öner, Alan Yayıncılık, İstanbul, Ekim 1986 ve Ocak 1988.

YILDIZ, Naciye, *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I, Anadolu'nun Fethi*, İstanbul, 1957.

KAYNAK YAYINLARI

Doğu Perinçek'in Kaynak Yayınları'ndan Çıkan Kitapları

- *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek*
Orta Asya Kavimlerinin Tarihsel Gelişmeleri
- *Kıvılcımlı'nın Burjuva Ordu ve Devlet Teorisinin Eleştirisi*
(Aydınlık Yayınları, 1975)
- *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet*
- *Kemalist Devrim-1/ Teorik Çerçeve*
- *Kemalist Devrim-2/ Din ve Allah*
- *Anayasa ve Partiler Rejimi*
- *Lenin Stalin Mao'nun Türkiye Yazıları*
- *Türk Sorunu -Belgelerle Emekçiler Açısından Kürt Sorunu-*
- *Abdullah Öcalan ile Görüşme*
- *Stalin'den Gorbaçov'a*
- *Parti ve Sanat* (genişletilmiş 2. basım)
- *Aydın ve Kültür*
- *Avrasya Seçeneği*
- *Çiller Özel Örgütü*

Doğu Perinçek'in Mevcudu Kalmamış Kitapları

- *Türkiye'de Siyasi Partilerin İç Düzeni ve Yasaklanması Rejimi*
(A.Ü.H.F. Yayını, 1968)
- *Faşizm Halkın Mücadelesini Durduramaz—*
Sıkıyönetim Mahkemelerindeki Konuşma ve Dilekçeler
(Aydınlık Yayınları, İstanbul, 1975)
- *Kıbrıs Meselesi*
(Aydınlık Yayınları, İstanbul, 1976)
- *Sosyal-Emperyalizm ve Revizyonizme Karşı 1970'te Açılan Mücadele*
(Aydınlık Yayınları, İstanbul, 1976)

- *Sahte TKP'nin Revizyonist Programının Eleştirisi*
(Aydınlık Yayınları, İstanbul, Aralık 1976)
- *Doğru Eylem Nedir?*
(Aydınlık Yayınları, İstanbul, iki basım, 1977-78)
- *Anarşinin Kaynağı ve Devrimci Siyaset*
(Aydınlık Yayınları, iki basım, İstanbul, 1978-79)
- *Türkiye Devriminin Yolu*
(Aydınlık Yayınları, 1979)

Doğu Perinçek'in Derlediği Kitaplar

- Komünist Enternasyonal Belgelerinde Türkiye Dizisi (5 Kitap)
 1. *Kurtuluş Savaşı ve Lozan*
 2. *Kemalist Cumhuriyet*
 3. *Kürt Sorunu*
 4. *Komünist ve İşçi Hareketi*
 5. *Şefik Hüsnü Yazı ve Konuşmalar*
- Atatürk/ *Din ve Laiklik Üzerine*
- Mustafa Kemal/ *Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923)*

Doğu Perinçek'in Yayımlanmış Çevirileri

- Antonio Carlo, *Sovyetler Birliği'nin Sosyo-Ekonomik Karakteri*
(Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985)
- Jacek Kuron-Karol Modzelevski, *Tekelci Bürokratik Sosyalizm*
(Kaynak Yayınları, İstanbul, 1986)
- Enver Hoca, *Revizyonizm ve Maceracılık Yenilgiye*
Marksizm-Leninizm Zafere Götürür
(Şule Perinçek ile birlikte, Aydınlık Yayınları, İstanbul, 1975)

İsteme Adresi:

İstiklal Caddesi, 184/4 Beyoğlu İstanbul

Tel: (0212) 252 21 56-99 Faks: 249 28 92

DOĞU PERİNÇEK

Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek

Orta Asya Kavimlerinin
Tarihsel Gelişmeleri

Elinizdeki kitap,

Orta Asya kavimlerinin tarihsel gelişmesi üzerine
Türkiye’de tarihsel materyalist kavrayışla yapılan
ilk çalışmadır ve daha sonraki araştırmaların yolunu açmıştır.

Çalışmanın birinci amacı, Türk toplumunun
uygarlığa geçiş serüvenini açıklamaktır.

Kitap, öncelikle destanlar, yazıtlar gibi ilk kaynaklara dayanarak,
Türklerin Orta Asya’da yaşadıkları
iki bin yıllık bir sınıflaşma süreci sonunda, feodal devletler
kurmanın eşiğine gelişlerini açıklamaktadır.

Bu çalışma, Türk toplumunun gelişmesinde
köleciliğin hiçbir zaman hâkim ilişki haline gelmediğini
somut olgularla belirlemektedir.

Kitapta yer alan konulardan bazıları şunlardır:
Orta Asya Kavimlerinin Gelişmesi:

Hunlar... Göktürkler... Uygurlar...
Karluklar ve Karahanlı Devleti... Sir-i Derya Oğuzları...
Feodal Devlete Sıçrayış.

Toplumsal, Siyasal ve İdeolojik Süreçler:
Kabileden Feodalizme... Kabile Konfederasyonundan Devlete...
Göktanrı’dan Allah’a... Bodundan Millete...
Efsaneler ve Gerçekler...

ISBN: 975-343-213-5